

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Служба у справах дітей Хмельницької обласної державної адміністрації
Служба у справах дітей Кам'янець-Подільського міської ради
Коледж Подільського державного аграрно-технічного університету

ЗБІРНИК ПРАЦЬ
II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ:
«ЗАКОНОДАВЧІ, АДМІНІСТРАТИВНІ, СОЦІАЛЬНІ І ПРОСВІТНІ ЗАХОДИ
ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ»

Серія соціально-педагогічна

Випуск 13

Кам'янець-Подільський
2009

УДК: 061. 1+061. 2](477): 364442. 6-053. 2

ББК: 60. 550.325. 12+74.3

Д-70

*Збірник видано за сприяння служби у справах дітей Хмельницької обласної державної адміністрації та служби у справах дітей Кам'янець-Подільської міської ради за результатами II Міжнародної науково-практичної конференції:
«Законодавчі, адміністративні, соціальні і просвітні заходи щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними»*

Рецензенти:

Плахотник О. В., доктор педагогічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Манко А.С., кандидат юридичних наук, професор, завідувач відділення міжнародного права Київського університету права Національної Академії Наук України

Д-70 Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна. Випуск XIII / За ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2009. – 248 с.

ISBN 978-966-2937-84-8

До збірника увійшли наукові праці фахівців державного апарату, представників муніципалітетів з України та із-за кордону, з управліннь освіти і науки, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, представників суду, прокуратури, міліції, керівників благодійних фондів, громадських організацій, провідних науковців з соціальної та корекційної педагогіки і психології різних регіонів України, в яких аналізуються проблеми захисту дітей від жорстокого поводження з ними на рівні законодавчих, адміністративних соціальних і просвітніх заходів.

Адресується науковцям, практикам, студентам, які навчаються за спеціальностями «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Корекційна педагогіка» та, всім, кому не байдужа доля дітей.

*Друкується за рішенням вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 8 від 24.09.2009р.)*

Постановою президії ВАК України від 09. 06. 1999р. №1-05/7 Збірник наукових праць включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів кандидатів і докторів наук за спеціальністю «Педагогічні науки»

(Бюлетень ВАК України. - 1999. –№4).

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія KB №14584-3555 від 11.11.2008р.

ISBN 978-966-2937-84-8

Редакційна колегія:

Бондар В.І., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України.

Гаврилов О.В., кандидат психологічних наук, доцент (науковий редактор).

Гаврилова У.С. кандидат психологічних наук, доцент (заступник голови).

Гурський В.А., кандидат педагогічних наук, доцент.

Мельник Л.П., кандидат педагогічних наук, доцент.

Миронова С.П., доктор педагогічних наук, професор.

Міщик Л.І., доктор педагогічних наук, професор.

Плахотнік О.В., доктор педагогічних наук, професор.

Синьов В.М., доктор педагогічних наук, професор-дійсний член АПН України.

Співак В.І., кандидат психологічних наук, доцент (голова редакційної колегії).

Ходоровський Г.І., доктор медичних наук, професор.

Шеремет М.К., доктор педагогічних наук, професор.

Шинкарюк А.І., доктор психологічних наук, професор.

З М І С Т

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	7
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	9

І. ЗАКОНОДАВЧІ ТА АДМІНІСТРАТИВНІ І ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

Банас Т., Решетник А.

Про деякі права дитини в сім'ї і суспільстві. Біблійний погляд ... 16

Баранюк М. І.

Роль правоохоронних органів у запобіганні
жорсткому поведженню з дітьми 23

Бевз Л. Е.

Захист дітей, які зазнали жорсткого поведження з ними 28

Гурей Т. І.

' Нормативно-правове забезпечення процесу протидії
жорсткому поведженню з дітьми 36

Занадрук П. І.

Проблема насилля дітей - як гостре соціально-правове явище 40

Заяць В. С., Гнап Д. Д.

Суд на захисті прав дитини 60

Лінник Н. В.

Міжнародні аспекти щодо боротьби з насиллям
серед дітей в різних країнах світу 66

Магур Н. І.

Організація роботи служб у справах дітей
Хмельницької області щодо захисту дитини
від жорстокості та насилля 78

Малько О. П.

З досвіду роботи служби у справах дітей Харківської
міської ради щодо захисту дітей, які зазнали насилля 83

Мужилю Я. В.

Прокурорський нагляд за додержанням законодавства
щодо захисту дітей від жорсткого поведження 97

Семенишин М.О.

Проблеми дитячої та підліткової наркоманії, основні
аспекти та причини її поширення в сучасному суспільстві 104

Сербалюк Ю.В.

Міжнародне та вітчизняне законодавство
про захист дітей від насилля 113

Собала Дорога

Залучення освітніх інституцій до питань захисту дітей 120

Чуловський М. М.

Діяльність відділу кримінальної міліції у справах дітей
міського відділення УМВСУ щодо захисту дітей
від жорстокого поводження з ними 122

**II. СОЦІАЛЬНІ ТА ПРОСВІТНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАХИСТУ
ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ**

Бабійчук А. Б.

Ефективні форми захисту дітей дошкільного віку від
домашнього насилля (на прикладі групи притулку
«Малютко» міста Кам'янець-Подільського) 130

Бучковська Л. В.

Діяльність практичних психологів шкіл з профілактики
та захисту дітей від жорстокого поводження з ними <135

Возна Ю. В.

Проблема співпраці соціального педагога з сім'єю
у контексті захисту дітей від жорстокого поводження з ними 141

Гевчук Н. С.

Соціально-педагогічна профілактика жорстокого
поводження з дітьми у дистантних сім'ях 146

Дідик Н. М.

Соціально-педагогічні технології роботи з дітьми,
які зазнали жорстокого поводження в сім'ї 152

Казимір В. О.

Вплив ЗМІ на формування жорстокого поводження з дітьми 159

Коран О. В.

Десоціалізуючий вплив помилок сімейного виховання 167

Копійчук Т. І.

Роль школи школи-інтернату № 2 щодо захисту
дітей від жорстокого поводження з ними 173

Мельник Ж. В.	
Соціально-педагогічна робота з дітьми, які зазнали сімейного насилля	177
Мельник Л. П.	
Превентивні заходи щодо жорстокого поводження з дітьми	181
Міронова С. П.	
Заклади корекційної освіти як осередок захисту особистості дитини з психофізичними вадами	186
Олійник Т. Г.	
Захист прав дітей з особливими потребами у розвитку на освіту - пріоритетний напрямок діяльності Кам'янець-Подільської міської психолого-медико-педагогічної консультації.....	91
Опалюк О. М., Лісовий О. І.	
Особливості умов запобігання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї.....	198
Очеретенко Т. Ю., Масловська Л. С.	
Сексуальне насильство та його наслідки у дітей	209
Поліщук Ю. Й.	
Сімейне насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема	213
Приданиківа О. М.	
Актуальність проблеми жорстокого поводження з дітьми у сім'ях	220
Сметанюк Т. І.	
Сімейне насилля як природа людських стосунків	227
Співак В. І.	
Особливості надання соціально-психологічної допомоги дітям та підліткам, що зазнали насилля	232
Харькова Т. М.	
Соціально-педагогічний аналіз проблеми сімейного насилля.....	239

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- **Бабійчук Анастасія Болеславівна** - завідувач ДНЗ №17 м. Кам'янець-Подільський
- **Банас Тарас**- представник АСЕТ- Всеукраїнської благодійної організації з профілактики СНІДу, абортів, наркоманії
- **Баранж Марія Іванівна** - оперуповноважена кримінальної міліції у справах дітей Хмельницького обласного управління внутрішніх справ України
- **Бевз Лілія Едуардівна** - начальник служби у справах дітей Кам'янець-Подільської міської ради
- **Бучковська Лілія Василівна** - керівник методоб'єднання шкільних практичних психологів, практичний психолог ЗОШ №5
- **Возна Юлія Володимирівна** - аспірант Хмельницького Національного університету, асистент кафедри соціальної педагогіки і психології
- **Гевчук Наталя Сергіївна** - асистент кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Гурей Тарас Іванович** - начальник відділу у справах дітей департаменту гуманітарної політики Львівської міської ради, асистент кафедри соціології та соціальної роботи НУ «Львівська політехніка»
- **Дідик Наталія Михайлівна** - асистент кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Дорота Собала** - начальник відділу освіти м. Ченстохов, Польща
- **Занадрук Петро Іванович** - завідувач відділу правознавства коледжу Подільського державного аграрно - технічного університету
- **Заяць Володимир Степанович** - заступник голови Кам'янець-Подільського міськрайонного суду
- **Казімір Валентина Олександрівна** голова ГО «Батьківський комітет захисту дітей», кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови
- **Коган Ольга Вікторівна** - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Копійчук Тетяна Іванівна** - старший вихователь школи-інтернату № 2 м. Кам'янець-Подільський
- **Лінник Наталя Василівна** - аспірант інституту права ім. Князя Володимира Великого Міжнародна Академія Управління персоналом, викладач юридичних дисциплін відділу правознавства коледжу Подільського державного аграрно - технічного університету
- **Магур Ніна Іванівна**- начальник служби у справах дітей Хмельницької обласної державної адміністрації

- **Малько Олександр Петрович** - начальник служби у справах дітей Харківської міської ради
- **Мельник Жанна Василівна** - асистент кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Мельник Людмила Пилипівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Миронова Світлана Петрівна** - доктор педагогічних наук, професор кафедри дефектології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Мужило Яна Володимирівна** помічник прокурора м. Кам'янець-Подільського
- **Олійник Таміла Гнатівна** - завідувачка психолого-медико-педагогічної консультації м. Кам'янець-Подільського
- **Опалюк Олег Миколайович** - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Очеретенко Тетяна Юхимівна** - головний лікар Кам'янець-Подільської дитячої поліклініки
- **Поліщук Юрій Йосипович** - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
- **Приданнікова Ольга Михайлівна** - кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Решетник Антоніна** - старший викладач Подільського державного аграрно-технічного університету
- **Сербалюк Юрій Володимирович** - старший викладач кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Сметанюк Тетяна Іванівна** - асистент кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Співак Віталій Іванович** - кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та практичної психології, декан факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Харькова Тетяна Іванівна** - асистент кафедри соціальної педагогіки і практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- **Чуловський Михайло Михайлович** - начальник відділення кримінальної міліції у справах дітей Кам'янець-Подільського МВ УМВСУ

**ВІТАЛЬНЕ СЛОВО
МІСЬКОГО ГОЛОВИ
НЕСТЕРУКА АНАТОЛІЯ МАКАРОВИЧА
ДО УЧАСНИКІВ ІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Одним із важливих напрямків сталого розвитку держави є захист прав дитини. Відповідно до Конституції України сім'я, дитинство, материнство охороняється державою.

Прийнята у 1989 році та ратифікована Україною у 1991 році Конвенція ООН про права дитини наголошує, що кожній дитині для повноцінного фізичного, психологічного та розумового розвитку найкраще зростати в сім'ї, родині, в атмосфері щастя, любові та взаємопорозуміння.

Проблема охорони дитинства ніколи не втратить своєї актуальності, адже діти - це гарант самозбереження, здоров'я і поступу нації.

Вкладаючи ресурси в дитинство, держава зміцнює майбутні продуктивні сили, забезпечує стабільність добробуту, готує активних громадян, здатних перебрати до своїх рук управління державними і суспільними справами, сприймати духовні пріоритети.

У місті проживає 17 тисяч 532 дитини.

Робота всіх структурних підрозділів виконкому міської ради (служби у справах дітей, управління освіти і науки, управління охорони здоров'я, відділу у справах сім'ї та молоді, Центру соціальних служб сім'ї, дітей і молоді) направлена на реалізацію права кожного юного кам'янчанина на здобуття освіти, здоровий спосіб життя, розвиток творчих здібностей, відчуття любові, тепла від кожної родини.

У місті:

- 21 загальноосвітня школа;
- 3 інтернатних заклади, в тому числі 2 спеціалізованих;
- 17 дошкільних закладів;
- 9 закладів I-IV рівня акредитації;
- 6 закладів I-III рівня акредитації;
- 5 закладів I-II рівня акредитації.

Окрім мережі освітніх закладів у місті збережена і успішно розвивається мережа позашкільних закладів, яких - 6. Діють

4 клуби за місцем проживання: «Лелека», Шукач», Золоті колеса». Атлет».

У місті 110 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з них 75 проживають у сім'ях опікунів, піклувальників. Створено 6 прийомних сімей, одну дитину з якої усиновлено. Для соціального захисту та матеріальної підтримки дітей, які перебувають у надзвичайно складних умовах, виконується міська Програма на 2007-2010 роки «Діти міста». Стало традицією щорічно за кошти міського бюджету оздоровлювати дітей-сиріт у Криму на узбережжі Чорного моря. Тільки в цьому році на оздоровлення дітей міста було використано із міського бюджету понад 200 тисяч гривень. Міська влада і в подальшому буде виділяти кошти на реалізацію цієї Програми.

12 років у місті при дитячому дошкільному закладі №17 діє притулкова група для дітей віком від 2 до 7 років, куди тимчасово влаштовуються діти, позбавлені батьківського піклування.

Діти - це квіти життя... І для того, щоби кожна дитина розкрила свої пелюстки, нам, дорослим, потрібно прикласти чимало зусиль.

Щиро вітаю всіх учасників II Міжнародної конференції захисту прав дитини!

Бажаю плідної праці, наснаги, творчості для вирішення проблем дитинства. Нехай добро і тепло ваших сердець, яке ви щедро даруєте дітям, сторицею повертається до вас Божою милістю та ласкою.

**ВІТАЛЬНЕ СЛОВО
НАЧАЛЬНИКА СЛУЖБИ У СПРАВАХ ДІТЕЙ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
МАГУР ІШИ ІВАНІВНИ**

**Шановні учасники II Міжнародної
науково-практичної конференції!**

Одним із найважливіших напрямків розвитку нашого суспільства є захист прав дітей.

Успішна реалізація політики стосовно дитинства неможлива без розширення міжнародних контактів у різних галузях, тому слід заохочувати партнерів до діалогу та співпраці.

Одним із важливих аспектів міжнародного співробітництва повинно стати вивчення досвіду вирішення проблем дітей на світовому рівні

Основною проблемою та специфікою соціально-правового захисту сучасного дитинства має стати створення умов для видозміни наявних та появи нових інституцій, покликаних задовольняти потреби й реалізовувати інтереси дітей, а також сприяти пом'якшенню для них негативних наслідків (психологічних, економічних, політичних та державно-правових), що відбуваються в суспільстві.

До участі в конференції запрошені працівники державного апарату, представники муніципалітетів з України та із-за кордону, фахівці з управлінь освіти і науки, відділів сім'ї та молоді, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, представники суду, прокуратури, міліції, керівники благодійних фондів, громадських організацій, провідні науковці України.

Тема сьогоднішньої конференції є актуальною і підлягає вивченню, глибокому аналізу причин і наслідків жорстокого поводження з дитиною, поширенню позитивного досвіду щодо організації роботи по захисту прав дитини.

Усім учасникам науково-практичної конференції бажаю плідної роботи, наснаги та задоволення.

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ ДИРЕКТОРА КОЛЕДЖУ ПДАТУ МУРАВКИ ТАРАСА ПЕТРОВИЧА

Шановні учасники II Міжнародної науково-практичної конференції на тему: «Законодавчі, адміністративні, соціальні і просвітні заходи щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними».

Мені, як директору коледжу Подільського державного аграрно-технічного університету, який є співзасновником проведення таких конференцій, приємно брати участь у цій конференції і здійснювати свій посильний внесок у вивчення проблем захисту прав дітей та їх можливе вирішення.

Одним із принципів Декларації прав дитини 1959 р. є: «Дитина повинна бути захищена від усіх проявів зневажання, жорстокості й експлуатації». Подібна норма зазначена і в Конвенції ООН про права дитини 1989 р., яку Україна як держава схвалила і повинна виконувати.

Після прийняття вищезазначеної Декларації пройшло майже півстоліття, на дворі XXI століття, але, на жаль, відношення до дітей як до особистостей майже не змінилося. Дорослі до цього часу часто вважають, що до дітей, своїх і чужих, можна й треба відноситись зверхньо, не визначати їх прав як людини, навіть жорстоко з ними поводитись.

Працюючи постійно з підростаючим поколінням, готуючи кадри для народного господарства, педагогічний колектив коледжу приділяє значну увагу дітям сиротам, напівсиротам, та тим, батьки яких залишили виїхавши за кордон. А таких за останні два роки збільшилось в три рази.

На жаль, на сьогодні в нашій країні є чимало дітей, кинутих напризволяще, «дітей вулиці». Одні втікають з дому через жорстоке поводження з ними батьків, інших дітей батьки заставляють жебракувати, займатись непосильною працею, а то й злочинними діями.

Проте, це не означає, що ця проблема існує тільки в нас, в Україні. Це, на жаль, широкомасштабна проблема всього світу. Дитяча безпритульність, дитяча злочинність, торгівля дітьми, непосильна дитяча праця, різного роду знуцання над дітьми - все це в комплексі і становить найболючішу проблему сьогодення.

Не від доброго життя в Україні був прийнятий закон «Про попередження насильства у сім'ї». Це означає, що держава починає дещо робити, щоб поліпшити життя дітей, уберегти їх від різного роду насильства. Але ще є дуже багато проблем в цьому питанні, які потребують негайного втручання державних органів, громадських організацій, всього суспільства, щоб врятувати чималу частину (а це тисячі і тисячі молоденьких душ) дітей від нещасного дитинства.

Для цього треба підняти роль сім'ї у вихованні дітей, посилити відповідальність батьків за це. Проблема насильства стала невідкладною проблемою сьогодення як гостре соціальне явище. Тому для вирішення цієї проблеми треба залучити всіх - вчителів, вихователів, лікарів, працівників різних державних і недержавних служб, всіх свідомих дорослих людей. Цю проблему можна вирішити тільки спільними зусиллями.

Бажаю учасникам конференції в своїй роботі вивчити всі аспекти цієї серйозної проблеми, виробити відповідні рекомендації по її подоланню і зробити все можливе, щоб в дитячому було щасливе дитинство.

**ВІТАЛЬНЕ СЛОВО
ПРОРЕКТОРА З НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФЕДОРЧУКА ВІКТОРА МИКОЛАЙОВИЧА**

**Шановні учасники II Міжнародної
науково-практичної конференції!**

Одним із показників соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей. Якщо воно зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, то не терпить до проявів жорстокого поводження з дітьми, зневажання їхніх інтересів.

В Україні проблема жорстокого поводження з дітьми тривалий час не була предметом спеціальних досліджень соціологів, психологів та соціальних працівників. Однак, практика останніх років доводить концептуальне осмислення цього питання на науковому та державному рівні.

У процесі допомоги дітям жертвам насильства та всім членам сім'ї, де існує дана проблема, особливе місце належить соціальним педагогам, діяльність яких спрямована на оптимізацію сімейних стосунків, подолання причин та наслідків дисгармонії сімейних стосунків.

Запровадження в Україні спеціальності «Соціальна педагогіка» стало відповіддю на виклик часу, коли батьківського впливу, виховного потенціалу школи на сьогодні вже не достатньо для повноцінного входження дитини в суспільне життя, реалізації свого творчого потенціалу.

У Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка підготовку соціальних педагогів було розпочато у 2002 р. із створенням соціально-педагогічного факультету. На сьогодні підготовку спеціалістів здійснює факультет корекційної та соціальної педагогіки і практичної психології.

Відносно молодий колектив факультету уже має чималий науковий доробок, плідно працює наукова лабораторія Історії педагогічної освіти на Поділлі, на базі якої виходять наукові збірники.

Викладачі факультету за короткий час створили навчально-методичну базу забезпечення викладання нових дисциплін, передбачених державним стандартом, з яких практично відсутні підручники та навчальні посібники.

Члени кафедри співпрацюють з державними, громадськими соціальними та педагогічними установами міста, надають консультації та рекомендації, отримують неоціненний досвід практичної роботи.

Значна увага на факультеті приділяється професійній підготовці молоді. Студенти охоче займаються науково-дослідною роботою, беруть участь у студентських науково-практичних конференціях, предметних олімпіадах.

Сьогоднішня конференція зумовлена динамікою суспільного життя, змінною ціннісних орієнтирів, ускладненням відносин між поколіннями. Сподіваємось, що учасники конференції в ході плідної роботи знайдуть відповіді на актуальні питання з даної проблеми.

Розділ І
ЗАКОНОДАВЧІ ТА
АДМІНІСТРАТИВНІ
ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ
ВІД ЖОРСТОКОГО
ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

**Банас Тарас,
Решетник Антоніна**

ПРО ДЕЯКІ ПРАВА ДИТИНИ В СІМ'Ї І СУСПІЛЬСТВІ. БІБЛІЙНИЙ ПОГЛЯД

Предметом дослідження є необхідність врахування прав дитини в світлі Слова Божого. У статті актуалізуються негативні явища в суспільстві, розкривається сутність понять «наси́льство», «ненаси́льство». Головною темою є сімейне правове поле дитини.

Ключові слова: *Слово Боже, права дитини, насильство, відповідальність.*

В сьогоdnішній надскладний час економічних, політичних, соціальних, екологічних проблем і негараздів по-особливому, як не дивно, і не парадоксально, слід в першу чергу звернути увагу на особистість: молоду людину, дитину. Діти були і залишаються однією з найуразливіших груп суспільства. Проблема захисту прав дитини є надзвичайно актуальною. Діти і підлітки в Україні з раннього віку долучаються до паління, алкоголю, наркотиків, розбещеності. Соціологічне опитування серед 6, 5тис. дітей та юнаків у 335 навчальних закладах по всій Україні провів Український інститут соціальних досліджень ім. Олександра Яременка, результати цього дослідження насторожують [4, 8]. Міцний алкоголь почали вживати 11-річні дівчатка, половина всіх 15-річних хлопців та 30% дівчат щотижнево вживають пиво. Серед десятикласників 20% учнів мають досвід статевого життя, при чому, кожен третій контакт відбувається з використанням алкоголю, а третина підлітків не знає шляхів передачі ВІЛ-інфекції. В Україні у 2006 році, офіційно, 170 дівчаток 10-14 років зробили аборт і, більше 8,5 тис. абортів зробили дівчата 16-18 років. 40% з них, це вже медициною зазначений факт, стали безплідні [19].

Україна визнана на міжнародному рівні як «джерело» надходження дітей на ринок дитячої порнографії. За останні 10 років порушено 2, 5тис. кримінальних справ на ґрунті сексуальної розбещеності, сексуальної експлуатації дітей. Результати дослідження показують, що серед дітей і юнаків

почастішали випадки образ і насилля, вони ненормально харчуються, мало рухаються, натомість багато часу проводять перед екранами телевізорів і комп'ютерів. У нас неконтрольований телевізійний екран, кіберпростір. Дитину стає небезпечніше залишати дома без нагляду, ніж пускати на вулицю. Як на цьому фоні захистити право дитини на життя, любов, особисту гідність, нормальний розвиток, Боже піклування, освіту, здоров'я, виховання у повноцінній сім'ї? [10].

Зазвичай влада Бога видається пересічній людині, поглинутій турботами сьогодення, чимось віддаленим, нереальним. Насправді - це особлива Влада, Влада, що дає права, захищає їх навіть тоді, коли людина вперто і наполегливо намагається позбутись цих прав [16].

Перш ніж приступити до нашого викладу біблійного тлумачення прав дитини в сім'ї та суспільстві, ми б хотіли акцентувати увагу на двох моментах: перше - дефініцію «право» дитини, ми будемо розглядати з поняттями «насильство-ненасильство» і друге - головним місцем реалізації прав дитини вбачаємо сімейне правове поле, як первинну і найголовнішу ланку суспільства..

Чому сьогодні є потреба в розгляді питання про запобігання порушення прав дитини? Чому порушуються права дитини, не усвідомлюючи, навіть, що це є пряме насильство над дітьми? ХХ століття залишило нам у спадок цілу низку негативних явищ, яких не могли обійти увагою соціологи, з-поміж них і феномен «насильства». Уже сьогодні рясніють шпальти наукових часописів такими фразами як «насильство в суспільстві», «насильство в сім'ї», «етика ненасильства», «психологія насильства». Найбільше вражає саме існування поняття «насильство в сім'ї». Звичайно, не можна відкидати того, що молоде покоління людей виховувалось на прикладах постійної демонстрації жахливого мистецтва насильства [2].

За філософською енциклопедією насильство - це «застосування певною соціальною групою різних форм примусу стосовно інших соціальних груп з метою набуття тих чи інших прав і привілей» [18]. Юридичний енциклопедичний словник визначає насильство як «фізичний чи психічний вплив однієї людини на іншу, що порушує гарантоване право конституції на особисту недоторканість у фізичному чи психічному розумінні» [20]. За новим тлумачним словником української мови,

насильство - це «застосування сили для досягнення чогось, примусовий вплив на когось, щось» [13]. За визначенням Х. Госс-Майера, насильство - це сила, що завдає збитків людському життю в його різноманітних проявах, вона руйнує, принижує, експлуатує, насилує людську природу і життя, «воно (насильство) міститься у страхі бути відхиленим, втратити певні блага (права), цінності, а, можливо, й саме життя» [2].

Отже, насильство забирає права дитини, а ненасильство - відкриває двері до реалізації цих прав.

Сім'я - це ядро суспільства. Саме через сім'ю формується людина, як особистість. Через сім'ю або розкриваються закладені в людині здібності, або знівечуються та занедбуються. Інститут сім'ї був започаткований самим Богом і, безумовно, Він має найкращі вказівки щодо устрою сімейного життя та реалізації прав кожного її члена. Сім'я є тією дорогою, від якої не можна відірватись [3, 7].

В цьому світі, де існують різноманітні форми правління, главенство під час виникнення розбіжностей чи суперечностей між державними та міжнародними законами і законами Біблії, мають державні та міжнародні положення. В християнстві, коли виникає розбіжність та суперечність між законами Біблії та законами держави і міжнародних декларацій, главенство для християн мають закони Біблії.

Правове поле для дитини починається з сім'ї. *Перший рівень* - закладка фундаменту реалізації прав дитини - це дошлюбні стосунки молодої пари. *Другий рівень* - формування і становлення цих прав - сам акт здійснення та узаконення шлюбу. *Третій рівень* - розвиток і реалізація прав дитини, на наш погляд - це життя в сім'ї, як у середовищі суспільства.

- *Право дитини на зачаття від батьків, що керуються чистими почуттями любові.* Однією з перших небезпек для дитини, яка чатує, щоб вкрасти її права є ймовірність бути зачатою в блуді, насильстві, алкогольному оп'янінні, наркотичному стані або просто бути небажаною (Пс. 50: 7, Євр. 13: 4, Ефес. 5: 28, 33; 1Кор. 7: 14). Християнська практика та практика лікарів свідкують про те, що діти зачаті в аморальному стані більш схильні до дії гріха, демонічних впливів та гріховних нахилів по спадковості [14].

- *Дитина має право від Бога - бути зачатою в законному шлюбі.* «Нехай буде у всіх чесний шлюб та ложе непорочне (Євр. 13: 4), в любові батьків один до одного (Єфес. 5: 28, 33; Тит. 2: 4).

Фактично свої Божественні консультації побожні батьки почали вже давно - ще тоді, коли покохали одне одного, коли вперше ввійшли до своєї спальні, коли так терпляче очікували народження дитини [3, 17].

- *Дитина має права на нормальний розвиток в утробі матері.* Псалмоспівець Давид говорить: «Бо ти вчинив нирки мої, Ти виткав мене в утробі матері моєї» (Псі39: 13). Одразу після зачаття дитина має право на життя: «Не вбивай!» - каже нам одна із заповідей Божих (Вих. 20: 13; Мт. 5: 21).

Конституція України стверджує: - «Кожна людина має право на життя». Виникає питання: хто мається на увазі під словом «кожна» - нещодавно народжена, чи повнолітня, або ще не народжений зародок в утробі матері?

Згідно законодавства України «людиною являється і та істота, яка ще не народжена». Тоді чому існує стаття у якій йдеться про те, що штучне переривання вагітності, термін якої не перевищує 12 тижнів, може здійснюватись за бажанням матері? Узаконення абортів скидає всі етичні і юридичні кодекси, метою яких є захист людської особи [10, 19]. Аборт - це згусток егоїзму, жорстокості, боягузтва та лицемірства.

- *Право дитини на посвячення Богові, на перебування під Його охороною.* Переважна більшість батьків приводять, чи приносять своїх дітей перед лице Боже, щоб священнослужитель та Церква помолились за них, а Господь їх поблагословив. Так робили в часи Старого Заповіту (Вих. 13: 2; I Сам. 1: 28; Чис. 6: 23), так говорив сам Ісус: «Пустіте дітей, щоб до Мене приходили, і не забороняйте їм, бо таких Царство Боже» (Лк. 18: 16). Вроджене прагнення до Бога - закладене в дитині. На це вказували К. Ушинський, С. Русова, О. Вишневський, В. Зеньковський [9, 11, 14].

- *Право дитини на Біблійне виховання.* Батьки просто зобов'язані виховувати дітей в остереженні і науці Господній: «І пильно навчиш цього синів своїх, і будеш говорити про них як сидітимеш удома, і як ходитимеш, і коли ти вставатимеш (Повт. 6: 7). В Новому Заповіті сказано: «... а виховуйте їх (дітей) в напominанні й остереженні Божому!» (Єфес. 6: 4). Біблія свідкує нам про те, що Бог поклав майже всю відповідальність за виховання дітей, за пізнання Бога та Його законів на батьків [6, 14].

- *Право дитини на повагу до своєї особистості.* На сьогоднішній день науково доведено, що дитина, яка знаходиться в утробі матері перебуває під впливом стосунків (позитивних чи

негативних) між батьками та ставлення їх до себе. Якщо дитина є бажаною, очікуваною, то вона розвивається фізично, душевно і духовно краще, ніж та дитина, яка є небажаною. Своє ставлення до дитини батьки виражають як мовою, так і внутрішніми та душевними почуттями [14, 15]. Бог вимагає поваги до дітей, як до особистостей зі сторони суспільства, батьків, Церкви (Кол. 3: 1; Бут.: 27; І в. 2: 14; І Кор. 7: 14). Дитина має приходити в цей світ, як суцільний згусток любові [3].

Дитяче світосприйняття, яке ще недавно називали «світом дитинства» зазнає сьогодні нищівної атаки і руйнації. По суті, дорослі неусвідомлено (а хтось і свідомо!) здійснюють активну деморалізацію дитячої субкультури. В історії культури деморалізація народу і його духовне ослаблення - явища взаємопов'язані. Тому обереганню цнотливості молодого покоління, особливо дівчаток, була запорукою збереження національного духу і традицій народу, його державності. Сексуалізація, або інакше кажучи – розбещеність дитячої свідомості є прямим злочином проти особистісної недоторканості дитини. Окрім цього, поширюється інверсійний

(перевернутий, перекручений) тип статевої соціалізації молодого покоління, що приводить до формування «унісексуальної» моделі психологічної статі. «Унісекс» не лише в одязі, моді, формах поведінки - Бог засуджує прагнення до оголення чи до змішання стилю одягу між статями (Повт. 22: 5), але й у психостатевих пристрастях. Така статева соціалізація, по своїй суті, є прямим насильством над природою дитини і загрожує катастрофою для суспільства в цілому, масштаби якої важко собі уявити. Доля Содому і Гоморри нам відома. Моральна чистота дітей починається, насамперед, з чистоти помислів їх батьків (Мт. 5: 2В). Орієнтиром для наших думок, передусім, має бути чистота (Кол. 3: 1-5; Фил. 4: 8).

• *Право дитини на матеріальну підтримку з боку батьків.* Бог поклав відповідальність за підготовку та введення дітей у доросле життя на батьків, які зобов'язані готувати своїх дітей до самостійного життя, сприяючи їм у навчанні, набутті професії, і, навіть, працевлаштуванні (2 Кор. 12: 14) [14].

• *Право на виховання у повноцінній сім'ї.* Непорушність шлюбу - від Бога: дитина має право жити в такій сім'ї. Розлучення різко обмежує права дитини на постійну любов, увагу, повагу, виховання батьків, а також може мати гіркі наслідки в особистому шлюбі дитини. Повторний шлюб також обмежує права дітей і тих, що від минулого шлюбу і тих, що народились у новому шлюбі [12].

- **Право дитини на батьківське покарання.** Писання нам нагадує: «Коли терпите кару, то робить Бог вам, як синам. Хіба є такий син, що батько його не карає?» (Євр. 12: 5-11). Інші місця Біблії навіть говорять про користь батьківського покарання (Пр. 22: 15; 29: 15), але в цьому закладена глибина саме батьківського покарання, коли плаче не тільки дитина, а й серце батьків. Дитина, однозначно, ні в суспільстві, ні в сім'ї не повинна терпіти насилля.

Американські спеціалісти, співробітники організації «Ргоіесі Нагтопу», у 1998 році провели дослідження на території Республіки Карелія в межах проекту «Попередження насилля в сім'ї» і визначили поняття «насилля» та «жорстоке поведіння з дитиною».

- Над дитиною здійснено насилля якщо: над нею знущались, нанесли побої, заподіяли шкоду її здоров'ю, порушили її статеvu недоторканість і статеvu свободу, залякували, вселяли страх діями, жестами чи поглядом, використовували для залякування свій вік, ріст, посаду, кричали на неї, погрожували насиллям над родичами дитини, її друзями, чи, навіть, тваринами.

- До жорстокого поведіння також відносили використання сили суспільних інститутів: релігійних організацій, суду, міліції, школи, спецшколи, притулку, родичів, психлікарень тощо.

- Над дитиною здійснюють насилля, якщо використовують для цього: ізоляцію, не допускають до спілкування з однолітками, дорослими, братами і сестрами, батьками, чи батьками батьків.

Над дитиною здійснено емоційне насилля, якщо принижують її гідність, використовують образливі прізвиська, використовують її в якості довіреної особи, коли при спілкуванні з дитиною проявляють непослідовність, дитину соромлять, використовують її в якості переповідана інформації іншому з батьків (при розлученні, сварках).

- Над дитиною здійснюють економічне насилля, якщо не задовольняють її головні життєві потреби, контролюють поведінку за допомогою грошей, використовують її в якості торгів при розлученнях, використовують погрози залишити її, перевести в інший колектив, заподіяти собі смерть, нанести фізичне ушкодження собі чи родичам.

- До дитини дорослі відносяться жорстоко, якщо поводяться з нею як зі слугою, з підлеглим, відмовляються повідомляти рішення, що безпосередньо її стосуються, перебивають під час розмови [5].

Висновок. *Чи можна сьогодні позбутися насильства, чи, принаймні, значно зменшити його прояви на дітей, а, разом з тим, зберегти їх права? Позитивну відповідь нам дає*

християнська педагогіка, що базується на Слові Божому. Вона повертає нас лицем до дитини, до її виховання. Адже від того, яким ми відкриємо для дитини світ, буде залежати її духовне зростання. Отже, нам залишається реалізувати Біблійні настанови і у світському, і в сімейному вихованні дітей.

The article of research is a necessity of account of rights for a child in the light of God's Word. In the article make of interest at this time the negative phenomena in society, opens up essence of concepts «violence», «nonviolence». A main theme is the domestic legal field of child.

Keywords: *God's word, rights for a child, violence, responsibility.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біблія. Українське біблійне товариство. - 1993. - 1355с.
2. Богуш А. Ідеї ненасильства у християнській педагогіці /А. Богуш Християнські цінності: історія і погляд у третє тисячоліття. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Острог, 2002. - Т. IV. - С. 216-221.
3. Боечко В. Шлюб з небес /В. Боечко. - Львів: «Добрий самарянин». - 1999. -251с.
4. Дубовик Н. Жертви неоголошеної війни- 53 мільйони щорічно / Наталя Дубовик// Слово вчителю. -2008. - №3. - С. 45-49.
5. Жестокое обращение с детьми: сущность, причины, социально-правовая защита / [Т. Я. Сафонова, Е. И. Цымбал. - Жестокое обращение с детьми и его последствия]. - М., 1993.
6. Ігнатів С. Роль сім'ї у формуванні світогляду/ С. Ігнатів // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Острог, 2000, Т. III. - С. 110-116.
7. Ковалів о. Вітольд- Йосиф. Родина- первісна клітина суспільства / о. Вітольд -Йосиф Ковалів // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. - Острог, 1998.-С. 143-147.
8. Крупницький Л. ЮНІСЕФ називає тривожний стан молоді в Україні /Л. Крупницький // Благовісник. - 2008. - №2. - С. 44
9. Литвиненко С. В. В. Зеньковський про релігійне життя дітей / С. Литвиненко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Острог, 2000, Т. III. - С. 374-377.
10. Ліщинський Ю. Ти незбагнений, Боже... / Ю. Ліщинський // Слово вчителю. - 2008. - №3. - С. 9-11.

- 11 Мельничук М. Концептуальні засади духовного розвитку дітей / М. Мельничук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Острог, 1999, Т. П, Ч. 2.-С. 276-281.
12. Немцев В. С. Союз любви / В. С. Немцев. - 2-е изд., испр. и доп. - Мн.: Церковь Пробуждение, 2004. - 896с.
13. Новый тлумачний словник української мови у 4-х Т.. - Т. 1. - К.: Аконіт, 1999. - 1081с.
14. Пилип'юк М. Права дитини в світлі Слова Божого / М. Пилип'юк // Матеріали I Всеукраїнської міжконфесійної християнської науково-практичної конференції. - м. Кам'янець-Подільський, 2008. - С. 167-175.
15. Поставий В. Духовні основи виховання дітей і молоді в сучасних умовах української родини / В. Поставий // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Острог, 2000. - Т. Ш. - С. 458-464. '
16. Пролев С. Влада Бога і самовизначення особистості / С. Пролев // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Острог, 2000, Т. Ш. - С. 224-231.
17. Роняк Т. Іван Огієнко про виховання на Біблійних принципах в сім'ї/ Т. Роняк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Острог, 1999, Т. И, Ч. 2.-С. 282-287.
18. Философская энциклопедия. - М.: Советская энциклопедия, 1965.-835с.
19. Шайнога Д. Аборти - проблема сьогодення /Д. Шайнога, О. Пилипчук // Матеріали I Всеукраїнської міжконфесійної християнської науково-практичної конференції. - м. Кам'янець-Подільський, 2008. - С. 133-140.
20. Юрилический энциклопедический словарь. -

УДК 364. 632: 351.74

Баранюк М. І.

РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ЗАПОБІГАННІ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ДІТЬМИ

В статті аналізується проблема запобігання жорсткому поводженню з дітьми правоохоронними органами.

Ключові слова: *правоохоронні органи, жорстоке поводження, дитина.*

Основним напрямком нашої роботи, як кримінальної міліції у справах дітей, обрано здійснення профілактичних заходів, спрямованих на зменшення психологічної напруженості у неблагополучних та конфліктуючих сім'ях, де виховуються неповнолітні діти, за рахунок інформаційної допомоги та консультацій, тісної співпраці із соціальними службами, медичними закладами, місцевими органами влади і тим самим запобігаємо жорстокому поводженню з дітьми.

З метою запобігання вчинення насильства відносно неповнолітніх, виявлення і влаштування дітей з неблагополучних сімей, працівниками КМСД спільно із працівниками служби у справах дітей систематично здійснюються рейди з обстеження умов проживання дітей в неблагополучних сім'ях, проводяться операції «Канікули», «Сім'я без насильства», «Літо», «Підвал», «Урок», ряд інших.

Систематично проводиться профілактична та соціально-реабілітаційна робота з неблагополучними сім'ями. Створені та постійно поновлюються обліки неблагополучних сімей та дітей, які в них виховуються, проводяться обстеження умов проживання дітей у цих сім'ях.

Станом на 1 листопада 2008 року в підрозділах КМСД МВ-РВ УМВС на обліку перебувало 1668 неблагополучних сімей, в яких виховуються неповнолітні діти, та 1545 дорослих осіб, які не тільки втягують підлітків у протиправну діяльність, а й вчиняють насильство відносно них.

Впродовж 2008 року співробітниками підрозділів кримінальної міліції у справах дітей та служб у справах дітей було проведено більше 1200 рейдів, спрямованих на виявлення фактів вчинення насильства в сім'ї, підліткового бродяжництва та жебракування, під час яких було виявлено 1262 дитини, з яких 63 - поміщено до притулку для дітей служби у справах дітей ОДА для їх подальшої соціальної реабілітації та 86 - в лікарні.

Окрім того, обстежено умови проживання у близько 1700 неблагополучних сім'ях. За результатами обстежень із сімей цієї категорії вилучено та поміщено до закладів соціальної реабілітації 198 дітей. Всього за участю підрозділів кримінальної міліції у справах дітей органами суду позбавлено батьківських прав 238 осіб за неналежне виконання обов'язків по догляду та вихованню дітей, 712 батьків притягнуто до адміністративної

відповідальності за ст. 184КУпАП «Неналежне виконання обов'язків по вихованню дітей», відібрано 24 дитини.

За порушення прав дітей, жорстоке з ними поведження та скоєння насильства відносно них, працівниками кримінальної міліції у справах дітей винесено 86 офіційних попереджень про неприпустимість насильства в сім'ї, з яких 9- неповнолітнім. Окрім того, винесено 24 захисних приписи після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП (вчинення насильства в сім'ї) притягнуто 73 особи.

З початку року працівниками ОВС, порушено 19 кримінальних справ за ст. 166 КК України за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною, які вже розслідувані і направлені до суду.

До прикладу, працівниками КМСД Волочиського РВ зібрано матеріали відносно 34-річної жительки одного із сіл Волочиського р-ну, яка протягом 2006-2008 років злісно не виконувала обов'язків по вихованню своїх дітей: 1999 та 1997р. н., не забезпечила належних умов для їх проживання та медичної допомоги, що призвело до атрофії зорових нервів у дітей. По даному факту порушено КС за ст. 166 КК України.

На Чемеровеччині упродовж 2006-2008 років в одному із сіл мати злісно ухилялась від обов'язків по догляду та вихованню свого неповнолітнього сина 16-ти років, вела аморальний спосіб життя, не створювала умов для розвитку сина, в наслідок чого він не відвідував занять у школі-інтернаті, зловживав спиртними напоями, що спричинило розумову відсталість. Окрім того, протягом останніх 2-х років мати власноруч втягувала сина у пияцтво та неодноразово вживала спиртні напої з ним.

Жителька м. Хмельницького, будучи опікуном, жорстоко побила свою 7-мирічну онуку, у наслідок чого дитина потрапила до лікарні з численними забійними гематомами кінцівок, голови та спини. За даним фактом також порушено КС за ст. 166 ККУ.

Більшість правопорушень, які вчиняються дорослими відносно підлітків у неблагополучних сім'ях, можна виявити та попередити завдяки співпраці з головами сільських та селищних рад. Однак, останні не завжди своєчасно інформують працівників КМСД про спосіб життя у таких родинах та наявний негативний вплив, у тому числі вчинення насильства відносно підлітків. З метою вчасного реагування на подібні випадки та їх попередження є необхідність створення при сільських та селищних радах координаційних рад,

одним із головних напрямків діяльності яких буде організація роботи з неблагополучними сім'ями.

Не слід виключати можливості вчинення насильства та жорстокого поводження з дітьми у навчальних закладах. Хоча в поточному році на території Хмельницької області фактів вчинення насильства в загальноосвітніх навчальних закладах вчителями відносно неповнолітніх зареєстровано не було.

У закладах освіти регулярно проводиться профілактично-виховна робота, надаються індивідуальні консультації з питань психолого-педагогічного, інформаційного, соціально-економічного характеру членам соціально-неспроможних сімей та учням, схильним до скоєння правопорушень.

Під час проведення просвітницько-профілактичної роботи серед учнівської молоді, зокрема вихованців інтернатних закладів, дітям надається детальна інформація щодо встановлення їх правового статусу для подальшого влаштування, передачі на виховання у сім'ї, встановлення опіки і піклування, обговорюються питання недопущення порушення їх житлових та майнових прав, жорстокого поводження у навчальних закладах чи сім'ях, втягнення дорослими особами у протиправну діяльність, їх права та можливості.

Практично в усіх міських і районних відділах освіти на сьогодні діє Єдиний банк даних про сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, де проживають діти, які з різних причин не відвідують школу, займаються бродяжництвом, торгівлею на ринках, знаходяться поза контролем батьків і навчальних закладів, та потребують посиленої уваги та надання розширеної інформації про свої права та обов'язки (зокрема, щодо питання повернення цих дітей до школи, захист їх від згубного впливу батьків і оточення).

Паралельно здійснюється інформування і з боку посадових осіб навчально-виховних закладів.

Зокрема, УМВС в області вийшло з пропозиціями розглянути можливість введення у загальноосвітніх школах посад «шкільного дільничного інспектора» або заступника директора з внутрішньої безпеки.

Таке нововведення дало б можливість посилити контроль за поведінкою учнів, попередити небажані наслідки протиправної поведінки та зміцнити дотримання законності та правопорядку на основі проведення профілактично-правових заходів з підлітками та попередити прояви жорстокості з боку вчительського складу.

Враховуючи, що насильство в сім'ї - це не лише умисні дії фізичного, а й сексуального, психологічного чи економічного спрямування, не можна виключати і випадків вчинення подібного тиску в сім'ях на дітей в тому числі.

У випадку неповнолітніх не слід забувати і про їх віктимну поведінку щодо насильства в сім'ї - тобто поведінку потенційної жертви насильства, що провокує його вчинення. У такому випадку підлітку виноситься офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї.

Працівники кримінальної міліції у справах дітей спільно із службою у справах дітей постійно проводять профілактичну роботу з підлітками, які провокують жорстоке поводження, дорослими особами, які не виконують батьківських обов'язків та з неблагополучними сім'ями, у яких виховуються неповнолітні, що є необхідною умовою забезпечення здорового способу життя та своєчасного попередження насильства та жорстокого поводження в сім'ї.

На закінчення свого виступу хочу додати, що, проаналізувавши ситуацію із попередження та виявлення фактів жорстокого поводження з дітьми, а також з метою покращення проведення профілактичної роботи по запобіганню даному явищу, наші головні зусилля на найближчий час будуть зосереджені на вирішенні наступних завдань:

- систематичне проведення заходів щодо виявлення, постановки на облік та подальшого профілаксування неблагополучних сімей та батьків, які чинять насильство відносно дітей та попередження і недопущення віктимної поведінки з боку неповнолітніх, провокування батьків, опікунів (а подекуди і вчителів) на жорстокість. Порушення клопотань про позбавлення дорослих батьківських прав, спільно з органами прокуратури вирішення питань про притягнення їх до кримінальної відповідальності.
- у взаємодії з органами прокуратури, освіти, служби у справах дітей та центрами соціальних служб для молоді проведення в молодіжних аудиторіях заходів правовиховного характеру з роз'ясненням їх прав та необхідних дій у разі вчинення відносно них актів жорстокості чи насильства у різних його проявах;
- забезпечення безумовного виконання вимог законодавства щодо обов'язкової загальної середньої освіти дітей шкільного віку, для чого за участю органів освіти, служб у справах неповнолітніх

проводити цільові рейди, головним завданням яких являється повернення до навчальних закладів дітей, які не приступили до навчання, притягнення згідно чинного законодавства до адміністративної відповідальності батьків або осіб, що їх замінюють, за невиконання обов'язків по вихованню дітей.

УДК 343. 627

Бевз Л. Е.

ЗАХИСТ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

В статті розглянуто проблему сімейного, шкільного та сексуального насилля над дітьми, визначенні особливості та причини виникнення даної тенденції. Законодавчі акти висвітлені направлені на регулювання в українському суспільстві прав та свобод дітей.

Ключові слова дитина, суспільство, фізичне, сексуальне насилля, дитяча праця, законодавчі акти.

Захист дитинства - система практичних заходів, направлених на захист прав та інтересів дітей і підлітків, на створення нормальних умов для їх розвитку і виховання. Особливого захисту потребують діти-інваліди, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Законодавче оформлення питань захисту дитинства почалося в 20 столітті, особливо в роки 1-ої світової війни і в повоєнні роки, коли у ряді країн були сформульовані перші закони про захист і охорону дитинства.

У 2-й половині 20 століття почала формуватися міжнародна система захисту дитинства: у 1946 році засновано Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ООН) - ЮНІСЕФ; у 1989 році - Комітет ООН з прав дитини. Прийнято основні документи, що захищають права дітей: Декларація прав дитини (1959), Пекінські правила (1985), Конвенція ООН про права дитини (1989), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990).

Процес соціалізації дитини відбувається в сім'ї, що передбачає різнобічне пізнання маленькою людиною оточуючої

соціальної дійсності, оволодіння навичками індивідуальної і колективної праці, прилучення до національної і вселюдської культури. Провідним чинником у цьому процесі виступає структура сім'ї, пануюча у ній моральна атмосфера, спосіб внутрішнього життя та його стиль, система цінностей сім'ї, взаємини її членів між собою та ставлення до інших людей, моральні ідеали, потреби, сімейні традиції тощо.

Байдужість батьків, які не задовольняють прагнення дитини до спілкування, до спільної емоційно забарвленої і значущої діяльності призводить до затримки соціального розвитку дитячої особистості, тобто гальмуванню засвоєння нею норм, правил, звичок соціальної поведінки і навіть до формування її асоціального характеру.

Сімейне виховання досить часто супроводжується покаранням. На сьогодні відомо досить широкий перелік різного роду покарань. Враховуючи дитячу психологію, покаранням для дитини може бути, наприклад, суровий погляд або жест, заборона займатися в даний момент улюбленою справою або відміна обіцяного раніше заохочення, відмова від спілкування з дитиною, прилюдне (в рамках сім'ї або колі друзів) винесення засудження дитячим діям і вчинкам, ізоляції від оточуючих, тілесні покарання.

З точки зору структури можна виділити сім'ї, де авторитарно панує один із її членів, як над дорослими так і над дітьми. Встановлюються безапеляційні і безцеремонні взаємини, в родині панує жорстокість, агресія, диктат, холодність.

Одним із різновидів інстинктивної батьківської любові є любов деспотична, що призводить до насилля над дитиною. Великий педагог В. О. Сухомлинський вважав, що основна вада деспотизму полягає в тому, що в дитині змалку перекручується уявлення про добре начало в людині, вона перестає вірити в людину і людяність. В обстановці деспотичного самодурства, дріб'язкових причіпок, постійних докорів маленька людина озлоблюється». Деспотичні методи виховання містять фізичне покарання дитини. Трапляється, що батьки карають дитину досить суворо. Крім того, що такі методи неприпустимі самі собою, слід зважити й на те, що для деяких дітей вони зовсім неможливі. Наприклад, діти з підвищеною активністю збуджуються сильніше, якщо їх вдарити. Таке покарання наносить значну шкоду їхній нервовій системі й не досягає мети, з якої воно застосоване.

Відомий американський психолог Мюррея Страус, який здійснював дослідження сексуальних проблем людей, вважає, що діти, яких батьки били або застосовували інші методи фізичного покарання, в подальшому частіше за інших мають проблеми в сексуальному житті.

У статті 26 Конституції України одним із прав людини названо право на особисту недоторканність. Відповідно до цього Сімейний кодекс України (стаття 150) вперше серед усіх законодавчих актів прямо забороняє фізичне покарання дитини. Така заборона не припинила, на жаль, відразу цього явища. Можна лише очікувати, що побиття дітей як протиправна поведінка, згодом поступиться іншим, більш гуманним методам виховного впливу. Практика показує, що тема щодо жорстокості та насилля над дитиною в сімейному оточенні тільки починає досліджуватися, підніматися на поверхню і не завжди відомо яких психологічних, моральних та фізичних страждань зазнає дитина від батьків та інших членів родини. Лише одиниці батьків несуть адміністративну та кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з дітьми.

У частині шостій статті 150 Сімейного кодексу лаконічно відтворено конвенційні норми про заборону будь-якого (економічного, фізичного, сексуального) виду експлуатації батьками своєї дитини.

В багатьох країнах світу існує соціальна проблема, узагальнивши яку Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) дав визначення поняття «діти вулиці».

В Україні це поняття виникло в середині 90 років і стало серйозною проблемою загальнодержавного значення. А вже тисячі дітей опинилися на вулиці. Вони оселилися в каналізаційних люках, підвалах, на горищах житлових будинків, навіть у контейнерах для сміття.

За визначенням ЮНІСЕФ, «діти вулиці» - це неповнолітні, яким вулиця стала постійним місцем проживання». В результаті визначено нові терміни, а саме:

- безпритульні діти - діти, які не мають постійного місця проживання через втрату батьків, асоціальну поведінку дорослих у сім'ї, котрих вигнали з дому;
- бездоглядні діти - діти, які мають визначене місце проживання, але опинилися на вулиці через неспроможність батьків (опікунів) їх матеріально забезпечувати, байдуже ставлення до виховання дітей, або наявність психічних захворювань;

- діти, які самовільно залишили навчально-виховний заклад, оскільки не їх не влаштовують умови перебування в цьому закладі, чи зазнали психологічного, фізичного або сексуального насилля у інтернатних закладах;
- діти, які залишили сім'ю (зовні благополучну). Це можуть бути діти з високим рівнем конфліктності, відхиленнями у психічному розвитку;
- діти, які схильні до перебування на вулиці за психопатологічними ознаками - відторгнуті у шкільних колективах, з ознаками важковиховуваності, схильні до безцільного проведення часу через діагноз - дромоманія, тобто схильність до бродяжництва і подорожування.

Дослідження показали, що збільшення кількості «дітей вулиці», переважно це - діти шкільного віку, які потребують державного захисту, комплексу заходів щодо реабілітації та соціалізації. Як правило, такі діти обречені на самовиживання. Вони самі заробляють кошти аби прогудуватися, здебільшого, жебракуванням чи дрібними крадіжками та наданням сексуальних послуг. Ці діти зазнають насилля вдома та на вулиці. Вони нерегулярно харчуються, вживають спиртні напої, наркотики, вдихають токсичні речовини - клей.

З метою подолання дитячої бездоглядності та безпритульності у 90-х роках в державі було створено систему державних і недержавних закладів - притулків для дітей. За невеликий термін перебування (90 діб) медиками, педагогами, психологами проводиться робота по поверненню дітей у рідні сім'ї або передачу на виховання у сім'ї опікунів чи інтернатні заклади.

Нестача спілкування, емоційна незадоволеність, яку діти нерідко відчувають у власних родинях, потреба у належності до референтної групи можуть бути частково компенсовані уважним, доброзичливим ставленням педагогів. Шкільне середовище відіграло важливу роль у становленні особистості, задоволені її духовних потреб. Комфортне почування у школі, де дитина проводить значну частину свого часу, є умовою її успішної соціалізації.

Попри всі здобутки системи освіти України, криза різних сфер життя в нашому суспільстві не оминула й школу, поглибивши, зокрема, відчуження учнів від шкільного середовища.

На самопочуття дитини в школі впливає ряд факторів, серед яких найважливіші: досягнення в навчанні й взаємини з однокласниками та вчителями.

Низька успішність породжує в дітей небажання ходити до школи, щоб не бути об'єктом критики, а то й глузування з боку вчителя, невдахою в очах однолітків.

Однією з причин некомфортного перебування дитини в шкільному середовищі є пропуски дітьми занять через небажання вчитися. Вимоги вчитися при відсутності у дитини звички працювати, навичок докладати зусиль у процесі роботи сприймаються як насильство над особистістю, викликають опір.

Жорстокість і насилля в школі - проблема, про яку довгий час не прийнято було говорити, її ніби і не існувало взагалі. Проте серед видів жорстокого поводження, які трапляються у школі, експерти і діти називають: фізичне, сексуальне і, перш за все, - психологічне насилля.

Особливо тривожним є факт жорстокого поводження з дітьми з боку вчителів. Звичайно, діти схильні дещо перебільшувати, і будь-яке зауваження можуть сприймати як прояв неповаги, приниження їхньої гідності.

Сьогодні у школі має місце конкуренція та «дідівщина», ображання молодших, грубощі, приниження, пограбування тощо. Досить частими в школі зустрічаються бійки та фізична розправа.

У ситуації, що склалася в шкільному середовищі, багато що залежить від організації правовиховної роботи в школі, від професіоналізму вчителів та психологічної служби.

Конвенція ООН про права дитини (стаття 32) визначає право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання роботи, яка може становити небезпеку для її здоров'я, перешкоджати її фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку.

Проблема дитячої праці виникає у разі, коли не виконується хоча б одна із шести вимог Декларації прав дитини (стаття 9), а саме:

- не дотримання належного вікового мінімуму прийняття на роботу;
- дитина приймається на роботу, шкідливу для її здоров'я;
- трудова діяльність дитини перешкоджає здобуттю освіти;
- праця негативно впливає на фізичний розвиток дитини;
- характер роботи має негативний моральний вплив на дитину;
- характер роботи перешкоджає розумовому розвитку дитини.

Трудове законодавство України демонструє жорстку регламентацію трудових відносин стосовно неповнолітніх, проте відсутній дієвий механізм захисту працюючих дітей.

Глибокі і системні перетворення на ринку праці, які відбуваються в Україні упродовж останнього десятиліття позначилися і на праці неповнолітньої молоді. Поширилася «тіньова» та неформальна діяльність, одним із критеріїв якої є відсутність трудових угод, а отже можливість займатися трудовою діяльністю тим категоріям населення, які формально не можуть бути зайнятими, але потребують трудових доходів. Передусім це стосується дітей та підлітків. Існуючий неформальний сектор економіки дає змогу використовувати дитячу працю, в тому числі працю дітей віком до 15 років, яка заборонена законом, особливо у весняно-літній сезон, чим порушуються права дітей, їх соціально-правовий захист, під сумнівом відсутність шкідливих наслідків для здоров'я.

Система «тіньового працевлаштування» здебільшого формується у приватному секторі, яку державним структурам контролювати дуже складно через відсутність механізмів нагляду за умовами праці дітей, які працюють на основі усної домовленості з роботодавцем.

Не втратила своєї актуальності і проблема сексуального насилля над дітьми: сексуальної експлуатації, дитячої проституції, сексуального збочення та розбещення дітей. Особливу значущість ці питання набули протягом останніх десятиліть, практично в усіх країнах, в тому числі і в Україні. Право сексуальної недоторканності дитини відображено в Міжнародній конвенції ООН про права дитини (стаття 34).

Сексуальну експлуатацію дітей по величині нанесених моральних, психологічних і фізичних страждань прирівнюють до катувань. Це одне із найважчих порушень прав дитини.

Слід зазначити, що діти завжди є найменш захищеною частиною будь-якого суспільства, особливо там, де відбуваються кризові процеси. З різних інформаційних джерел відомо, що за останні роки в Україні спостерігається ріст кількості вагітностей, пологів та абортів серед неповнолітніх. Катастрофічно зростає кількість хвороб, що передаються статевим шляхом серед осіб до 16 років.

Значна частина підліткових вагітностей та венеричних захворювань є наслідком сексуального насилля. При цьому офіційна статистика не володіє достовірними даними з цих питань. Перенесене в дитинстві сексуальне насильство, як правило, носить психотравмуючу дію, психологічні і соціальні наслідки якої можуть проявлятися на протязі усього подальшого життя людини.

Видатний психіатр Зигмунд Фрейд вважав, що у виникненні різних психічних розладів значна роль належить сексуальній травматизації в дитинстві.

Оскільки практика замовчування питань сексуального насилля над дітьми з боку правоохоронних органів характерна багатьом країнам світу, в Конвенції про права дитини знайшла відображення конкретна вказівка щодо необхідності участі недержавних організацій у вирішенні цих проблем.

З розвитком демократичних процесів в Україні, вперше за багато десятиліть з'явилася можливість вивчення ситуації сексуального насилля, сексуальної експлуатації та сексуальних пристрастей по відношенню до дітей і підлітків, а також створення спеціалізованих служб допомоги дітям-жертвам сексуального насилля.

Кожен конкретний випадок жорстокості і насилля над дитиною є особливий. Даний факт зумовлений неповторними характеристиками особистостей дитини, а також ситуації, в якій розгорталися події.

Незалежно від виду і характеру насильства у дітей можуть спостерігатися різні захворювання, вони можуть носити специфічний для окремого виду насильства характер: наприклад, під час фізичного насильства наявні ушкодження частин тіла і внутрішніх органів різного ступеня тяжкості. Переломи кісток. Під час сексуального насильства можуть бути захворювання, що передаються статевим шляхом та гострі і хронічні інфекції сечостатевого шляхів; психосоматичні: ожиріння чи, навпаки, різка втрата ваги. Під час емоційного (психічного) насильства нерідко бувають шкіряні висипи, алергічна патологія і т. д. Часто в дітей розвиваються такі нервово-психічні захворювання, як заїкуватість, енурез, деякі діти повторно потрапляють у відділення невідкладної допомоги з приводу випадкових травм, отруєнь.

Практично всі діти, що постраждали від жорстокого поводження і зневажливого ставлення. Пережили психічну травму, в результаті чого вони розвиваються з визначеними особистісними, емоційними і поведінковими особливостями. Що негативно впливає на їхнє подальше життя.

Державними організаціями в Україні здійснюється багато заходів з метою профілактики та подолання насилля над дітьми: створено нормативно-правове підґрунтя для розвитку закладів соціального захисту дітей, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей; проводяться спільні операції вилучення

бездоглядних і безпритульних дітей та дітей, що опинилися у надзвичайно складних умовах; проводяться різні профілактичні заходи як з дітьми, так і з батьками; у навчальних закладах введено посади практичного психолога та соціального педагога; активізується науково-дослідницька робота з вивчення явища насилля та жорстокості над дітьми.

Лише поєднання зусиль правоохоронних органів, відповідних структур виконавчої влади, які покликані стати на захист дитини, медичних і педагогічних працівників а також недержавних організацій можуть захистити дитину від насилля, надавши комплекс відповідних заходів.

In the article the problem of domestic, school and sexual violence is considered above children, determination of feature and reason of origin of this tendency. Legislative acts lighte up directed on adjusting in Ukrainian society of rights and freedoms of children.

Keywords: *a child, society, physical, sexual violence, child's labour, legislative acts.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ворник Б. М. Сексуальные насилля по отношению к детям и молодежи в Украине (ситуационный анализ). - Киев. - Изд-во Киевского центра семейного консультирования, 1997. - 51с.
2. Збірка інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів з питань попередження насильства в сім'ї, зокрема над дітьми / Уклад. Журавель Т. В. - К.: Видавничий дім «КАЛИТА», 2005. - 88 с.
3. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. Державний комітет України у справах сім'ї та молоді. 2003.-412 с.
4. Кравченко Т. В., Трубавіна І. М. Допомога батькам у вихованні дітей: методичні рекомендації для соціальних працівників. - К.: ДЦССМ, 2004. - 100 с.
5. Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні: тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2003 року. -К.: Даржавний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. - 240 с.
6. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. - К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. - 532 с.

7. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник/ За ред. проф. А. Й. Капської. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 352 с.
8. Табачник Д. Вирішення проблеми безпритульності - завдання пріоритетне // Соціальна політика. - 2003. - 29 січня. - С. І.
9. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. - М.: Наука, - 1991.-445с.

УДК 343. 627(094. 9)

Гурей Т. І.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРОТИДІЇ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ДІТЬМИ

В статті розглядаються законодавчі аспекти протидії жорсткому поведженню з дітьми в сім'ї.

Ключові слова: *сім'я, конвенції ООН про права дитини, конституція України, закон «Про попередження насильства в сім'ї»*

Не є секретом у сьогоднішньому суспільстві, що проблема насильства та жорсткого поведження з дітьми примушує говорити про себе на різних рівнях. Дослідження, що проводяться у нашій державі та за кордоном, також підтверджують надзвичайну гостроту проблеми та поширення різних форм жорсткого поведження з дітьми.

Кожен суспільний прояв в соціумі повинен бути належним чином визначений, оцінений та систематизований.

Ми спробуємо систематизувати правовий аспект такого негативного прояву, як жорстоке поведження з дітьми. Поняття «жорстоке поведження з дитиною» буде означати будь-які форми фізичного, психічного, сексуального або економічного та соціального насилля над дитиною в сім'ї або поза нею.

Прийняття відповідної законодавчої бази у сфері попередження насильства в сім'ї та жорсткого поведження з дітьми свідчить про визнання цієї проблеми у світі. Винесення її з розряду приватної проблеми родини на державний рівень.

Міжнародна позиція щодо протидії насильству та жорсткому поведженню висловлена у ст. 3, 9 та 19 Конвенції ООН про права дитини, які гласять наступне:

«1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. (Стаття 3).

1. Держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітницьких заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації...

2. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передання на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною... (Стаття 19).»

Зазначені міжнародні норми відображені у Конституції України.

Стаття 3 гласить: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» і згідно статті 21 «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними».

Стаття 28. «Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Стаття 52. «Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом. «

Стаття 150 Сімейного Кодексу України, розбудовуючи конституційні положення, гласить:

«4. Батьки зобов'язані поважати дитину.

6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.

7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарання, які принижують людську гідність дитини.»

Наступним кроком у розбудові правових засад протидії насильству та жорстокому поводженню став Закон України «Про охорону дитинства», який у статті 10 закріпив норму на право захисту дитини від усіх форм насильства «Держава здійснює захист дитини від: усіх форм фізичного і психічного насильства,

образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють».

У Законі України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» сформульовано основні напрямки державної політики у сфері соціальної роботи з дітьми і полягають вони у «розробленні та здійсненні комплексу заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного та фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, потрапили в екстремальні ситуації». Стаття 14 зазначеного Закону чітко сформулювала завдання усіх суб'єктів, які надають соціальні послуги, на відновленні соціальних функцій та наданні допомоги дітям, які зазнали жорстокості та насильства.

Законом України «Про освіту» відводиться певна роль педагогам, які зобов'язані «захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства».

Рішучим кроком уперед та значним досягненням нашої держави було прийняття Закону «Про попередження насильства в сім'ї», що набрав чинності у березні 2002 року.

Цей Закон визначив основні принципи і напрямки боротьби з цим явищем, а також способи надання допомоги постраждалим, визначає правові і організаційні основи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

Закон вперше визначає терміни, які використовуються в практиці соціальної роботи та юриспруденції і пов'язані із поняттям насильства та дає їх визначення.

Після прийняття Закону на порядку денному стало створення механізму його виконання. Перший крок в цьому напрямку зробив Державний комітет у справах сім'ї та молоді, який у лютому 2002 р. видав наказ «Про затвердження порядку здійснення працівниками ЦССМ соціального інспектування з метою забезпечення соціального супроводу неблагополучних сімей». З'явилися і інші підзаконні акти:

20. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»;

21. міжвідомчий наказ Мінсім'ямолодь та МВС «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та органів

внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї»;

22. міжвідомчий наказ Мінсім'ямолодь, МВС, МОН та МОЗ «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення»;

23. наказ МВС «Про заходи щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»;

24. наказ МВС «Про затвердження Інструкції про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї».

У травні 2003 року Верховна Рада України доповнила Кодекс про адміністративні правопорушення статтю 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису», тим самим була ліквідована велика прогалина у законодавстві.

Зазначені нормативні акти чітко розділяють повноваження різних суб'єктів роботи із протидії насильству та жорстокому поводженню з дітьми та регламентують їх взаємодію.

Але, нажаль, достатній розвиток нормативно-правової бази для роботи в галузі протидії та запобігання насильству над дітьми без ефективності методів впливу на осіб, які вчиняють насильство та жорстоко поводяться із дітьми, не принесе бажаного ефекту.

Доводиться констатувати, що сьогодні робота з попередження насильства в сім'ї спрямована переважно на організацію надання допомоги потерпілим та застосування санкції до кривдника, тобто-на подолання наслідків насильства, а не на попередження цього явища. Адже для того, щоб вирішити проблему, необхідно подолати причини її виникнення.

In the article are examined the legislative aspects of counteraction legal cruelty with children in family.

Keywords: *family, conventions of UNO about rights for a child, constitution of Ukraine, law «On warning of violence in family».*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Власов П.О., Насильство в сім'ї та соціальна робота із сім'ями, в яких чиниться насильство Інформаційно-практичний посібник. — Дніпропетровськ: Дніпропетровська міська гро-

- мадська організація «Жіночий інформаційно-координаційний центр», 2004. - 72 с.
2. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища. Дис. канд. соціол. наук: НУВС, Харків, 2003. - 212 с.
 3. Дмитренко М.І., Тропінін М.В., Власов П.О. Попередження насильства у сім'ї: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський юридич. ін-т МВС України, 2001.-56 с.
 4. Збірка інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів з питань попередження насильства в сім'ї, зокрема над дітьми/ Уклад. Журавель Т. В. - Київ: Видавничий дім «КАЛИТА», 2005. - 88 с.

УДК 364. 632: 343. 226

Занадрук П. І.

ПРОБЛЕМА НАСИЛЛЯ ДІТЕЙ - ЯК ГОСТРЕ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

В статті дається поняття насильства над дітьми, його ознаки і види, що передбачені чинним законодавством.

Чому насильства дітей стали такою гострою проблемою сучасного суспільства? Які корені і фактори ризику сприяють цьому явищу?

Окрема увага приділена насильству в мережі Інтернет.

Ключові слова: *дитина, насильство, жорстокість, свідомість дитини, мережа Інтернет.*

Сьогодні гостро стоїть проблема насилля дітей як соціально - правове явище. Це в сучасних умовах має не тільки психологічний, а й соціально-правовий характер. Міжнародне співтовариство неодноразово в Комісії ООН з прав людини при розгляді доповіді підкомітету з прав дитини щодо виконання Конвенції про права дитини наголошувало, що кожна країна має обов'язково робити аналіз, як соціальних, так і правових аспектів на вплив боротьби з насиллям проти дітей. В Україні, як суб'єкті міжнародного права, тривалий час вивченням цієї проблеми займалися в основному окремо від соціальних працівників

юристи. Але, зараз стає зрозумілим, що цією серйозною проблемою, повинні займатися не тільки юристи, але й психологи, психотерапевти, педагоги та інші фахівці. Всі ці спеціалісти, кожний у своїй галузі, повинен працювати по наданню допомоги жертвам насильства. І насамперед відповісти на такі питання: чому насильства дітей стало проблемою сучасного суспільства? Яке коріно негативного цього явища?

Як правильно визначено в міжнародних документах, насильство є фактором примусового контролю, який практикує одна людина над іншою. Найчастіше насильство проявляється в сім'ї. Це реальна дія чи погроза фізичної, психологічної, сексуальної або економічної образи й насильства з боку однієї особи щодо іншої, з якою особа мала або має певні значущі відносини. За статистикою, як ми переконуємося, це проблема - насильство в сім'ї - серйозна і поширена не тільки в Україні, а й у світі [1].

Наголосимо, що насильство в сім'ї впливає на життя дітей: третина дітей в Україні щороку спостерігають акти насильства в сім'ї. Діти матерів, що зазнали знущань, у шість разів частіше намагаються покінчити життя самогубством, а 50% таких дітей мають схильність до вживання алкоголю та наркотиків. Одна третина підлітків зазнає насилля в інших стосунках [2] .

Однією, з причин, що впливає на насилля в сім'ї є алкоголізм і наркоманія. Як правило, ці фактори завжди супроводжують насильство. Як стверджують психологи, алкоголізм знімає стримуючі механізми: насильник в більшості випадків стає жорстокішим, або різкіше виражає свій гнів, якщо перебуває у стані сп'яніння. Наркотичні речовини, як і психотропні, також підвищують небезпеку нанесення, одержання більш серйозних пошкоджень. Про це щорічно робиться наголос Комітетом. Серед категорій тих, хто вживає алкоголь та наркотики, проживають в сім'ї діти. Нажаль підлітки нерідко починають вживати спиртні напої або вживати наркотики для того щоб забути і не думати про фізичний і емоційний біль, від насилля батьків.

Відзначимо, що діти із сімей, в яких проявляється насильство, відчувають постійний психологічний дискомфорт, для них це справжня трагедія. Існує низка спільних ознак, що характеризують переживання та поведінку дітей і сімей, в яких практикується насильство. Факторами, що встановлені як насилля відрізняється:

По-перше, діти із таких сімей переживають передчуття страху. Цей страх може проявлятися по різному.

По-друге, помешкання, в якому вдаються до насильства, є страхітливим для малої дитини, яка не може знати, коли станеться наступний спалах насильства та наскільки сильним він буде.

По-третє, спостерігаючи за практикою насильства в сім'ї, діти вважають, що насильство - це спосіб, яким дорослі вирішують свої конфлікти та наболілі проблеми.

По-четверте, багато дітей втягуються у боротьбу своїх батьків. Вони з великим бажанням хочуть припинити конфлікти, які щоразу бачать в сім'ї. Діти відчувають свою відповідальність за проблеми своїх батьків, думають, що вони - діти - є причиною таких конфліктів.

По-п'яте, багато дітей з сімей, де практикується насильство, також втягуються в конфлікти, намагаючись захистити своїх матерів від побоїв. В зв'язку з цим дитина відчуває гнів на батька за те, що він завдає болю матері.

По-шосте, життя в сім'ї, де відбувається постійно насильство, дуже напружене. Постійний стрес, який відчувають діти, призводить до того, що вони стають засмученими, розчарованими, втрачають рівновагу навіть при незначних труднощах.

По-сьоме, чимало матерів, які не хочуть налаштувати своїх дітей проти батьків, намагаються знайти виправдання їхній поведінці. Дитина, що бачить свою матір постійно в синцях, зі слідами побоїв і разом з тим чує від неї, що «все добре», батько любить їх, приходять до висновку, що бути любимим - означає терпіти біль і знущання. Дитина, чия матір постійно виправдовує батька за завдане насильство, починає відчувати, що вона також «заслуговує» на те, щоб її били, і вона повинна це терпіти.

По-восьме, оскільки батькам, особливо матері, доводиться приділяти багато сил, енергії та часу на вирішення сімейних конфліктів, то в них майже зовсім не залишається сил і часу на виховання та виявлення турботи, любові до своїх дітей. Як наслідки цього, у дітей не рідко виникають відчуття, що вони батькам і нікому не потрібні, не є такими людьми, що заслуговують на увагу та турботу.

По-дев'яте, у більшості сімей, де вдаються до насильства, не обговорюються такі факти відкрито. Батьки дають зрозуміти дітям, що ситуацію в сім'ї не слід обговорювати ні в школі, ні з друзями. І це змушує дітей відчувати себе не такими як всі, думати, що з ними щось не так, оскільки їхнє життя в сім'ї відрізняється від життя їхніх ровесників.

Такий стан змусив державні структури України вживати ряд заходів. Одним з таких стало прийняття Верховною Радою

спеціального закону: «Про попередження насильства в сім'ї» від листопада 2001р. Цей Закон є новелою українського законодавства, він не має аналогів у пострадянських державах. Проблема попередження насильства в сім'ї є однією з найактуальніших проблем сьогодення.

За визначенням Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», насильство в сім'ї - це «будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю». Отже, жертвою домашнього насильства може стати будь-хто: один із подружжя, до якого проводиться насильство, підліток, що страждає від насильницьких сексуальних переслідувань, в тому числі вітчима, хлопчик, якого лупцює мати-алкоголічка, старенька бабуся, що її ненавидять власні діти.

Таким чином, принциповим питанням залишається визначення кола членів сім'ї. Як бачимо, законодавець прямої відповіді на нього не дає. Виходячи зі змісту ст. 3 Сімейного кодексу України, можна зробити висновок, що до членів сім'ї належить: а) подружжя; б) батьки (мати, батько) й дитина (діти); в) брати і сестри; г) дід (баба) і онук (онука); д) усиновителі (усиновитель) і усиновлений (удочерена); е) вітчим (мачуха) і пасинок (падчерка).

Прирівнюватися до членів сім'ї можуть: фактичне подружжя (жінка і чоловік, що проживають спільно без реєстрації шлюбу); опікун і підопічні; піклувальник і опікувані; фактичні вихователі і вихованці.

Закон чітко розрізняє чотири види домашнього насильства:

- фізичне;
- економічне;
- психологічне;
- сексуальне.

Фізичне насильство в сім'ї - це навмисне нанесення побоїв, тілесних ушкоджень одного члена сім'ї іншому, яке може призвести чи призвело до порушення нормального стану фізичного чи психічного здоров'я або навіть до смерті постраждалого, а також до приниження його честі та гідності.

Чість, гідність, престиж, ділова репутація визначаються як:

а) достойні поваги й гідності моральні якості людини, її відповідні принципи;

б) добра незаплямована репутація, добре ім'я;

в) цнотливість, доброчесність, непорочність.

Сексуальне насильство в сім'ї - це примушування до небажаних статевих стосунків у родині, а також це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру щодо неповнолітнього члена сім'ї.

Психологічне насильство в сім'ї - це насильство, пов'язане з тиском одного члена сім'ї на психіку іншого через навмисні словесні образи або погрози, переслідування, залякування, які доводять постраждалого до стану емоційної непевності, втрати здатності захистити себе і можуть заподіяти або заподіяли шкоду психічному здоров'ю.

Економічне насильство в сім'ї - це навмисні дії одного члена сім'ї щодо іншого, спрямовані на те, щоб позбавити постраждалого житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які він має законне право. Такі дії можуть заподіяти шкоду фізичному чи психічному здоров'ю або навіть призвести до смерті постраждалого.

На жаль, це дійсно так. За даними соціологічних досліджень, серед розлучених жінок кожні з чотирьох опитаних потерпали від домашнього насильства. Офіційна статистика Міністерства внутрішніх справ (станом на 1 листопада 2004 року) свідчить, що більше ніж 81 тисяча осіб перебувають на обліку за вчинення насильства в сім'ї [2].

Чому це відбувається? По - перше, тому, що метою домашнього насильства завжди є встановлення контролю над жертвою, коли кривдник намагається бути єдиним «розпорядником» її життя. Підкоряючись, жертва стає безпорадною, не може правильно оцінювати ситуацію, більше навіть не намагається себе захистити. В такому стані постраждалі від домашнього насильства часто самі відмовляються від спроб їм допомогти. По - друге, тому, що в українському суспільстві «не прийнято» розповідати про такі речі. На жаль, ми стикаємося зі «змовою мовчання» та прихованим осудом потерпілих від насильства в сім'ї: наприклад, розумна жінка, маючи науковий ступінь і досягнувши успіху в службовій кар'єрі чи бізнесі, не може говорити про те, що її б'є чоловік, який сам обіймає керівну посаду. А мати не може визнати, що її рідний син знущається над нею: вона, мовляв, «сама винна» в тому, що не догодила, не так виховала, не зберегла сімейного вогнища. Така позиція хибна

Ніхто, ніколи і ні за яких обставин не повинен стати жертвою домашнього насильства, бо насильство - це злочин. У суспільстві

утвердилося й багато інших стереотипів щодо насильства, які перешкоджають подоланню цього явища. Мабуть, найбільше згубно впливають на суспільну думку уявлення проте, що поодинокі випадки агресії не є насильством. Насправді це не так. Прояви домашнього насильства мають циклічний характер: випадок насильства - примирення - заспокоєння - посилення напруги - і знову насильство. Кожного наступного разу цей цикл може скорочуватися в часі, а насильство - ставати більше інтенсивним та жорстоким.

Тема попередження сімейного насильства вже багато років знаходиться у центрі міжнародного обговорення. У країнах Західної Європи і Північної Америки ця проблема більше двох десятиріч міститься в полі зору громадськості й тому досліджена набагато краще, ніж в Україні [3, 4]. До 2000р. в нашій державі було накладено своєрідне табу на обговорення як проблем насильства над дітьми та жінками, так і проблем насильства проти особистості в цілому. Окремі випадки, що ставали надбанням громадськості, трактувались як дії маніяків або карних злочинців. Лише останніми роками суспільство починає усвідомлювати катастрофічні масштаби проблеми.

Так, розроблено проект закону «Про попередження насильства в сім'ї», що 17 листопада 2001 року був схвалений Верховною Радою України. Прийняття цього закону дозволило вирішити цілий ряд проблем. Уперше на законодавчому рівні було закріплено поняття насильства в сім'ї, визначено, які органи здійснюють заходи щодо попередження насильства в сім'ї, яким чином реагують державні органи, коли насильство вже відбулося, якою є відповідальність за вчинення таких дій.

Найбільш гостро проблема насильства в сім'ї постає перед неповнолітніх громадян. Це пов'язано здебільшого з вразливістю та необізнаністю дітей. Вразливість дітей до насильства пояснюється їх фізичною, психічною та соціальною незрілістю, а також залежним (підлеглим) становищем по відношенню до дорослих, незалежно від того, чи є це батьки, опікуни, вихователі, вчителі. Нерідко буває важко виявити, чи мало місце в ситуації насильства в сім'ї психологічне насильство, чи справа обмежувалася лише фізичним або економічним насильством. Тому створення індикаторів психологічного насильства в сім'ї щодо дітей і використання їх у практиці роботи міліціонерів та соціальних робітників є дуже важливим. Згідно чинного законодавства психологічне насильство в сім'ї може мати такі прояви:

- словесна образа, тобто використання лайливих слів та (або) крики, які принижують честь і гідність члена сім'ї;
- емоційне насильство, яке може проявитися в образливих жестах, позах, міміці, поглядах, інтонаціях, з метою приниження члена сім'ї або тримання його (їх) в атмосфері страху;
- брутальне ставлення до родичів чи друзів членів сім'ї, що спричинює шкоду родинним або дружнім його відносинам, ображає його моральні почуття, тобто постійно створюється психологічний дискомфорт і очікування неприємностей;
- спричинення шкоди домашнім тваринам з метою помсти чи залякування члена сім'ї, який до них емоційно прив'язаний;
- знищення, пошкодження, псування або приховування особистих речей, предметів, прикрас тощо, які цінуються членом сім'ї і втрата яких викликає стресовий стан постраждалого, постійне почуття тривоги, страху, незахищеності;
- брутальна критика дій, думок, звичок, почуттів члена сім'ї, звинувачення його у всяких негараздах, проблемах сім'ї та ін.;
- поведіння з членом сім'ї як з другорядною і нікчемною людиною, слугою, що порушує право на рівність у сім'ї;
- принизливі зауваження по відношенню до члена сім'ї стосовно всяких побутових дрібниць з метою викликати сварку, пригнічений настрій, розлад здоров'я;
- постійні прояви, незадоволення, безпідставних докорів, зауважень і звинувачень у вигаданих чи навмисно перебільшених за значенням та змістом вчинків члена сім'ї з метою його тероризування;
- обмеження свободи дії і пересувань, можливостей вільного спілкування з родичами або друзями;
- крайні прояви підозрілості, ревності, перевірок, стеження, що робить життя нестерпним тощо.

Ознаками такого насильства над дітьми можуть слугувати:

- замкнутість;
- демонстрації повної відсутності страху;
- невірноважена поведінка;
- агресивність, схильність до нищення і насильства;
- уповільнене мовлення, нездатність вчитися;
- надто висока зрілість та відповідальність у порівнянні зі звичайними для цього віку;
- уникання однолітків, бажання гратися лише з маленькими дітьми;

- занижка самооцінка;
- тривожність;
- намагання справити враження людини, що живе в злиднях;
- демонстрація страху перед появою батьків;
- страх фізичного контакту, острах іти додому;
- депресії, спроби самогубства;
- уживання алкоголю або наркотиків;
- психоматичні хвороби, на кшталт болю в животі (неврастенії);
- нав'язливі страхи (фобії);
- насильство по відношенню до свійських тварин, та взагалі до більш слабших істот;
- почуття провини за отримання фізичних ушкоджень.

Крім того, до різновидів психологічного насильства над дітьми, зокрема, належать:

1) використання «привілеїв» дорослих:

- поведження з дітьми як із рабами чи слугами;
- покарання, поведження як із підлеглими;
- поведження як із своєю власністю;
- відмова повідомляти про рішення, що стосуються відвідин та опікунства;

2) залякування:

- використовування своїх переваг - росту, розмірів та сили;
- навіювання страху за допомогою розповідей, дій, тестів, поглядів;
- крики, стресогенна поведінка;
- жорстокість щодо інших істот;
- погрози покинути дитину; самогубства; заподіяння фізичної шкоди; шкоди іншим людям, тваринам, рослинам тощо;
- погрози розлюбити дитину;
- загроза суворого покарання Богом, судом, міліцією, школою, спецшколою, притулком, родичами та психіатричною лікарнею;
- приниження;
- використання скарг для тиску на дитину;
- використання дітей у якості довірених осіб;
- крики;
- непослідовність;
- при соромлення дитини;
- використання дітей у конфліктах між батьками;
- «торговельна» поведінка одного з батьків щодо любові до дитини.

Ще одним поширеним стереотипом є переконаність постраждалих у тому, що вони мусять терпіти домашнє насильство задля

дітей. За даними неурядових організацій, неповнолітні стають свідками кожного третього випадку насильства в сім'ї. Психологи стверджують, що діти, виховані в таких сім'ях, згодом самі виявляють більшу схильність ставати жертвами чи кривдниками, оскільки побачене та пережите згубно впливає на їхнє психічне здоров'я та нормальний розвиток [5].

Крім того, люди часто не усвідомлюють, що насильство - це не тільки побиття, а й постійне приниження, образи, лайки. Нерідко скривджені вважають, що така їхня доля - зазнавати насильства, і вони мусять це терпіти. Таку позицію займати не варто, бо зазвичай кривдники не відразу вдаються до фізичних засобів впливу на жертву, однак, не зіткнувшись із опором, натомість відчуючи всездозволеність, переходять від словесної критики до фізичного насильства.

Досить багато людей, над якими чинять насильство, не наважуються йому протистояти. Тим часом законодавство гарантує кожній особистості широкі права та свободи, й захист від їх порушення. Закон «Про попередження насильства в сім'ї» передбачає і покарання осіб, які чинять насильство в сім'ї, і заходи щодо надання допомоги потерпілим.

Щодо осіб, які вже вчинили насильство в родині або погрожують його вчиняти, працівники міліції можуть вжити таких заходів:

- винести кривдникові офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Якщо кривдник таки вчинив насильство після винесення йому офіційного попередження, йому можуть винести захисний припис;
- взяти на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї;
- винести кривднику захисний припис і контролювати виконання вимог захисного припису.

В захисному приписі особі, якій його винесено, можуть заборонити чинити певну дію (дії) щодо жертви насильства в сім'ї, а саме:

- чинити конкретні акти насильства в сім'ї;
- отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї;
- розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва за власним бажанням перебуває в місці, не відомому кривдникові;
- відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї;

- вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї.

Для допомоги потерпілим від домашнього насильства діють спеціальні кризові центри, а також центри медико-соціальної реабілітації.

Працівники кризових центрів надають інформаційну, психологічну, педагогічну, медичну, юридичну допомогу особам, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї, а також тимчасовий притулок; повідомляють службі дільничних інспекторів міліції чи кримінальній міліції в справах дітей про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства.

В центрах медико - соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї постраждалим надають первинну медико-санітарну та психологічну допомогу, психіатричну допомогу певних видів, а за потреби працівники центрів скеровують жертв насильства в сім'ї на відповідне дальше лікування; організовують надання їм юридичних консультацій; повідомляють про вчинене насильство в сім'ї службі дільничних інспекторів міліції чи кримінальній міліції у справах дітей.

Вміщені далі поради можуть бути корисними для всіх, хто став жертвою або свідком домашнього насильства.

- Передусім варто пам'ятати народну мудрість: «Хто сам себе береже, того й лихо оминає». Не треба заплющувати очі на реальні факти і вмовляти себе не звертати уваги на насильство. Якщо ви зіткнулися з першими (ще «легкими») проявами насильства, подумайте про власну безпеку та безпеку своїх дітей - уявіть найгірший розвиток подій і подумайте про ваші дії в таких неприємних ситуаціях.
- Тримайте під рукою номери телефонів міліції та соціальних служб. Варто, щоб ці номери також знали ваші діти. Якщо виникне потреба, не вагаючись телефонуйте до районного відділу міліції або на номер «02» і вимагайте термінового втручання. По приїзді працівників міліції детально опишіть їм усе, що сталося, покажіть ваші тілесні ушкодження, а також домашні речі, які побив чи поламав кривдник.
- Якщо вам завдано тілесних ушкоджень, обов'язково зверніться до медичних закладів. Ви не лише пройдете лікування, а й отримаєте медичні висновки, які є вагомим доказом у суді.
- Найбільше виваженим виходом з деяких ситуацій є втеча. Але цей крок належить ретельно підготувати. Варто заздалегідь зібрати невеличку валізу з найбільше потрібними речами:

одягом для себе та дітей, грошима, ліками, ключами від дому, офісу тощо, особистими документами (паспорт, свідоцтво про народження дитини), документами, які підтверджують ваші права власності на житло, машину і т. ін. Обов'язково запишіть пам'ятайте адреси та номери телефонів установ, до яких ви плануєте звернутись по допомогу. Крім того, наперед обдумайте маршрут вашої втечі й визначте декілька (не одне!) місць, де ви могли б сховатися, якщо залишите дім.

- Якщо близькі люди готові вам допомогти в боротьбі з домашнім насильством, домовтеся з ними про спільні дії в гострій ситуації. Йдеться, зокрема, про дзвінок до міліції, тимчасовий притулок для вас та ваших дітей або схованку для потрібних вам речей (див. попередній пункт).
- Пам'ятайте: насильство часто стає ще брутальнішим, коли кривдник довідується про бажання жертви припинити з ним стосунки. Якщо ви зважилися та таке, будьте готові захищати свої права та права ваших дітей. Заздалегідь обміркуйте можливі варіанти вирішення таких гострих питань, як поділ майна, стягнення аліментів, визначення місця проживання дітей. Звісно, краще відразу звернутися по допомогу до кваліфікованих юристів соціальних служб чи громадських організацій, послуги яких є безкоштовними.
- Подумайте проте, як обмежити ваше спілкування з кривдником після розлучення і вберегти від нього ваших дітей. Наприклад, попросіть ваших колег по роботі з'ясувати, хто вам телефонує, повідомте працівникам дитячої установи, хто має право забирати ваших дітей додому, ходіть до інших крамниць тощо.
- Уявіть ваше даліше життя без кривдника й знайдіть у ньому позитивні моменти для себе. Згадуйте про ці моменти тоді, коли відчуватимете неспокій та сумніви. В разі потреби, зверніться до соціальних служб та неурядових організацій, які надають психологічну підтримку постраждалим від насильства в сім'ї.

Підсумовуючи зазначене ми можемо стверджувати, що одним із факторів, що впливає на розвиток насилля в сім'ї це недостатня поінформованість населення про права і захист дитини, що закріплені у діючих законах і Конвенції про права дитини, де дитина розглядається як повноправна особистість, а кожна доросла людина зобов'язана повідомляти відповідні органи про тих дітей, які стали жертвами насилля. Особливо це стосується дітей, так як більшість дітей на сьогодні часто не знають, що

вони, повноправні особи, як й дорослі, і також мають право на захист і допомогу суспільства. Вони не знають в які органи звертатися за захистом, які саме соціальні установи можуть надати їм допомогу. Тому з дітьми треба проводити бесіди на теми насильства, захисту прав дітей, щоб вони - діти навчалися самозахисту. Одним із чинників є той факт, що на сьогодні чинне законодавство України про захист прав дітей занадто декларативне, а тому вимагає конкретизації та удосконалення.

Не всі випадки насильства над дитиною розглядаються в суді. Нерідко дитина направляється з одного місця в інше для проведення додаткових психологічних чи психіатричних експертиз тощо. І це тоді, коли дитина, що постраждала від насильства, потребує негайної медичної, соціальної допомоги.

Тому, у зв'язку з цим важливо організувати тісне співробітництво між державними і недержавними установами, що займаються проблемами дітей. Потреба внесення змін у законодавство України є надзвичайно актуальною, оскільки в ньому неналежним чином не врегульована відповідальність батьків, вчителів, інших дорослих осіб за образи, нанесені дитині або психологічне чи фізичне скривдження, що має місце у сім'ях, різного роду навчальних закладах. Також потребує законодавчої підтримки гарантія дитині збереження власного імені, захист від грубих форм поводження та сексуальної експлуатації [6].

В сучасному техногенному суспільстві однією з найактуальніших, популярних та небезпечних форм насильства над дітьми, особливо над їх свідомістю, є величезна мережа різноманітних Web - сторінок в Інтернеті.

У ХХІ ст. широкого розвитку набула світова система Інтернет. Будучи глобальною мережею комунікацій, вона забезпечує безпосередній зв'язок між людьми, установами, урядами в усьому світі. Діяльність даної мережі не керує ні державна, ні корпоративна, ні комерційна структури. Ця система не тільки засіб зв'язку, а й потужний інформаційний ресурс, який сьогодні доступний через Інтернет-кафе або персональні комп'ютери вдома чи за місцем роботи.

Вплив мережі на свідомість дитини надзвичайний, її популярність та значення перевершило всі очікування. Інформаційні масиви в Інтернеті інколи сягають величезних обсягів та налічують безліч бібліотек, посилянь на інформаційні сервери тощо. Інколи діти, молодь шукають відповіді на свої запитання саме в Інтернеті, де їх ніхто не бачить і не знає, де вони

можуть робити все, що заманеться, отримувати доступ до будь-якої інформації. Однак ця інформація, що знаходиться в мережі, не завжди корисна навіть дорослим. Так, мережа Інтернет перенасичена порносайтами, запрошеннями підлітків на так звану «роботу» у різноманітні агентства; рекламою, що приваблює і демонструє красиве життя та збагачення за рахунок рабської, по суті, роботи для дитини. Наявність в мережі такої інформації та її доступність є насправді безпосереднім насильством над свідомістю дитини [7].

За допомогою мережі Інтернету відбувається сексуальна експлуатація дітей, а саме:

- розповсюдження знімків та відеозображень дітей, що мають явно виражений порнографічний характер;
- створення низки сайтів порнографічного характеру;
- сексуальних домагань з боку дорослих;
- дитячу секс-торгівлю за допомогою Інтернету;
- розбещення неповнолітніх.

Однією з найбільших перешкод на шляху подолання даної проблеми є необізнаність професіоналів із кількістю дітей, які потерпають від такого виду і взагалі від насильства. Їх кількість не залежить від країни чи регіону, а необізнаність носить, на жаль, глобальний характер.

Безперечно, Інтернет сьогодні відіграє роль досить масштабного засобу освіти, вік має велике значення в розвинених країнах Заходу та Америки.

Згідно із ст. 34 Конвенції про права дитини держави-учасниці Конвенції зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації і сексуального розбещення. Для цього вони вживають усіх необхідних заходів до запобігання: використання з метою експлуатації дітей у сфері проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці, в порнографії або у порнографічних матеріалах.

На жаль, користуючись мережею Інтернет, ділки від дитячої експлуатації створюють масиви порнографічних сайтів для дітей, підлітків і дорослих, залучаючи таким чином їх до споживання цієї інформації. Крім того, існування так званих «chat rooms» створює умови для відкритого спілкування з жертвами насильства, переконання їх прилучитися до різноманітних сайтів. При цьому всі дані про дитину, особливо підлітків, включаючи вік, стать, поштову адресу тощо перестають бути секретом для мисливців на дітей.

Особливістю злочинів проти дітей, які вчиняються через Інтернет, є те, що викривати останні та осіб, причетних до них, дуже важко. Через Інтернет, в основному, поширюються матеріали відверто сексуального змісту, які включають текстові повідомлення, графічні зображення, розмови між користувачами, представленні, зокрема на «дошках оголошень», в «інформаційних гуртках» та інших формах Обміну. Розробки у сфері комп'ютерних технологій, поєднанні з використанням відеоапаратури, зробили виготовлення та розповсюдження дитячих порнографічних матеріалів легким та вигідним бізнесом. Поширення в Інтернеті зазначеної інформації або матеріалів є виявом жорстокості, розбещеності та моральної деградації осіб, причетних до цих дій щодо дітей. Особа, яка експлуатує їх у такій формі, здатна керувати злочинним процесом, навіть з власного будинку.

За даними Департаменту юстиції, рівності та правових форм США та Великої Британії існують докази, що саме Інтернет став основним фактором розвитку та популяризації дитячої порнографії. Саме тут можна знайти інформацію для тих, хто шукає зв'язків, адреси, інформацію про дітей з 9-річного віку, ціни на них та різноманітні «послуги». Однак досить важко, практично неможливо знайти джерело подібної інформації та її замовників. Ті, хто створюють подібні бази даних, є комп'ютерними професіоналами вищого гатунку, які досить обізнані з необхідними знаннями і так званими комп'ютерними секретами.

Чоловіки, які раніше соромилися своїх сексуальних фантазій, нині знайшли зацікавлених співрозмовників у он-лайнних клубах і чатах спеціально присвячених дитячому сексу. Тепер їм не потрібно потайки пробиратися в квартири, щоб придбати чи подивитись порно; не виходячи з власної квартири, вони можуть записати будь-яке зображення або фільм. Таким особам вже не треба чергувати біля шкіл і чіплятися до самотніх підлітків. Через Інтернет майже можливо увійти в дім до дитини, познайомитись з нею і почати її спокушати. Комп'ютерні технології надають таким способом безліч можливостей для пошуку і домагання неповнолітніх.

Оскільки проблема набула світового масштабу, постає питання: наскільки реальною є небезпека, на яку може наражатися дитина, користуючись Інтернетом? Згідно з даними, складеними центром при Університеті Нью - Гемпшіра (Велика Британія), який займається дослідженнями у сфері злочинів

проти дітей, один з п'ятьох американських підлітків, котрий проводить чимало часу в Інтернеті, обов'язково натрапляв на сексуальні домагання з боку дорослих. 19% з 1500 опитаних підлітків у віці від 10 до 17 років заявили, що за останній рік в Інтернеті дорослі виявляли до них цікавість сексуального характеру. При цьому 3% опитаних наголосили, що дорослі поводити себе досить агресивно. Під «домаганням» в Інтернеті мається на увазі як кіберсекс, так і розмови про секс і обмін інформацією сексуального характеру. Більше за всіх ризикують дівчата і юнаки у віці від 14 до 17 років [8].

Обізнаність з методами та формами боротьби з насильством в Інтернеті, засобами Інтернету є дієвим фактором для створення безпечної та корисної навігації учня-дитини і підлітка, в інформаційній мережі. Саме тому Міжнародний дитячий комітет з проблем насильства ЮНЕСКО вважає за необхідне постановку нових завдань перед громадськістю, батьками та вчителями щодо обізнаності та регулювання спілкування дітей з медіа-простором. У статті 17 Конвенції ООН про права дитини йдеться, з одного боку, про: забезпечення безперешкодного доступу дитини до інформації та, з іншого, - про оберігання дітей від такої інформації, яка шкодить їхньому здоров'ю [9].

Як уберегти дитину від злочинців, що перебувають в Інтернеті? Насамперед, її треба попередити, що вона не повинна повідомляти віртуальним знайомим своє справжнє ім'я, адресу, номер телефону та адресу електронної пошти. Нарешті, на домашньому комп'ютері можна встановити програму, що блокує доступ до сайтів сексуального змісту.

Зарубіжні дослідники, які розробляють систему захисту дітей і підлітків від насильства в Інтернеті, стверджують, що існують такі перешкоди на шляху гарантії безпеки користувачів:

- недостатня конституційна розробленість проблеми захисту;
- недостатня обізнаність та соціальне ставлення до проблеми;
- застарілість технічних засобів боротьби з мисливцями на дітей та підлітків;
- культурний, моральний, національний контексти та законодавчі аспекти;
- недостатня кількість спеціально підготовлених кадрів для боротьби з насильством в Інтернеті;
- недостатність адекватних відповідних механізмів боротьби з подібною злочинністю;
- відсутність міжнародних стандартів.

Взагалі проблема дитячої експлуатації в Інтернеті замовчується. Хтось прагне не думати про неї, інші вважають, що йдеться про групу людей-злочинців. Але ж мовчання - це те, що їм потрібно. Насправді, до експлуатації в Інтернеті втягнуті тисячі дітей в усьому світі.

Незважаючи на те, що сайти порнографічного змісту складають найпоширеніші вузли в Інтернеті, точних даних про їх кількість сьогодні немає. Як тільки провайдер вміщує будь-який матеріал в Інтернеті, він стає доступним для всіх інших користувачів мережі. Сайти порнографічного змісту розповсюджені у мережі Інтернет по усьому світі. Україна не є винятком. Точну кількість цих сайтів назвати не можна, проте на території України вони переважно американського, німецького або російського походження.

Вирішення проблеми насильства над дітьми та підлітками в Інтернеті педагоги та громадськість США вбачають у створенні спеціальних комп'ютерних програм для дітей, що просіюють інформацію із серверів. Так, добре відома компанія «Дісней» пропонує батькам передплатити спеціальну комп'ютерну програму, що закриває доступ не до всієї мережі, а лише до частини безпечної інформації.

Фахівці з **Великої Британії** розробили спеціальну тестову систему для неповнолітніх користувачів Інтернету. Вона дає змогу скачувати до 26 тис. груп новин та відсіювати непристойну інформацію.

У **Сінгапурі** Інтернет-провайдери зобов'язані блокувати порнографічну та іншу інформацію, якщо вона входить до змісту інформації, призначеної для дітей та підлітків.

У **Швеції** запроваджено закон про відповідальність за електронні рекламні пости в мережі. Провайдери повинні прибирати певну категорію реклами на Web — сторінках, пов'язану із залученням дітей та підлітків до торгівлі власними послугами, порносайтів тощо.

У **Нідерландах** існує гаряча лінія дитячої порнографії в Інтернеті, діяльність якої спрямована на виявлення та опитування користувачів про джерела отримання такої інформації в мережі. При визначенні такого джерела інформації провайдер зобов'язує знищувати її, або повідомляє відповідні структури, що займаються проблемами нелегального використання інформаційних джерел.

У **Данії** Національний Комітет Поліції заснував домашню сторінку в Інтернеті, де громадяни можуть повідомляти про сайти, якщо в них виникла підозра на пропаганду насильства, безпосередньо в поліцію.

Австралійський законодавчий комітет щороку публікує спеціальний звіт з проблем насильства в Інтернеті згідно з кодексом щодо приватного сектора використання інформаційних джерел.

До злочинів в Інтернеті слід ставитися так само, як і до будь-яких інших. Помітивши, що дитину намагаються спокусити, негайно повідомте про це в правоохоронні органи.

Використання системи Інтернет для розповсюдження дитячої порнографії ставить складні завдання перед посадовими особами, які покликані створити глобальну мережу для міжнародного співробітництва у даній сфері. До особливо гострих проблем, що постали перед міжнародним співробітництвом, належать і відмінності у законодавстві різних країн та у практиці його застосування. Основні труднощі стосуються формулювання обвинувачення, видів покарання та строків розслідування. Наприклад, в одній країні використання дитини як суб'єкта порнографії може бути одним з елементів класифікації злочину, тоді як в іншій країні для визнання особи винною може бути достатнім візуальне зображення дитини.

В США дитяча порнографія вважається злочином. Пункт 2252 гл. 110КК США забороняє перевезення, відправку чи отримання дитячої порнографії по каналах зв'язу, включаючи поштові та комп'ютерні його засоби. Розслідування справ про сексуальну експлуатацію дітей займається ФБР разом з митною та поштовою службами США.

Законодавство Японії карає позбавленням волі на строк до трьох років осіб, які розповсюджують через Інтернет порнографічні зображення дітей. У 1998р. в Закон щодо регулювання у сфері розваг внесена поправка, що передбачає вжиття заходів щодо контролю за виробниками, які поширюють порнографічні матеріали в Інтернеті. Якщо слідчі органи виявляють ці зображення, вони зобов'язують конкретні фірми вилучати такі матеріали з мережі.

Канада прийняла закон, згідно з яким пошук дитячої порнографії в Інтернеті - кримінально каране діяння, навіть якщо обвинувачений... нічого не знайшов. Порушнику загрожує тюремне ув'язнення на строк до п'яти років.

Усі згадані заходи, запровадженні у зарубіжних країнах, є необхідними для підтримки демократії та безпеки формування підрастаючого покоління. Перспективи Інтернету безперечні та ефективні. Саме тому ЮНЕСКО, керуючись Конвенцією ООН про права дитини, докладає зусиль до залучення всього арсеналу

засобів масової інформації, медіа джерел, Інтернету, спільних навчальних програм, неурядових структур та громадських організацій для забезпечення безпеки дітей в Інтернет-просторі.

Міжнародна організація ЮНЕСКО опублікувала **Декларацію про безпеку дитини в Інтернеті. 1** хоча ще мало дітей мають доступ до мережі, а більшість їх проживає в розвинених країнах, кількість користувачів з року в рік зростає. Тим самим зростає вірогідність залучення дітей до небезпечної Інтернет - продукції. Декларація визнає безперечне значення мереж для виховання та розвитку майбутніх поколінь. Адже завдяки мережі Інтернет сучасна дитина розвивається, відпочиває, навчається, мислить та працює по- іншому, ніж її батьки. На сучасні мультимедійні засоби повинні покладатися завдання збереження соціальних, культурних, демократичних цінностей.

Створюючи план діяльності щодо насильства в Інтернеті, країни - члени ЮНЕСКО дотримувалися конкретних позицій безпеки дитини: пошук, вивчення та попередження негативної інформації в мережі, що включає:

- розвиток ініціатив технічних засобів небезпечного змісту в Інтернеті шляхом використання спеціальних фільтрів та рейтингових програм;
- впровадження засобів, що навчатимуть дітей і дорослих формам самозахисту від негативної інформації;
- проведення масових медіа компаній з попередження насильства в Інтернеті.

Зі свого боку ЮНЕСКО взяла на себе відповідальність:

- систематично надавати необхідну інформацію з проблем дослідникам, організаціям, які займаються захистом дітей, Інтернет-провайдерам, органам влади, особам та зацікавленим громадським організаціям;
- підтримувати та заохочувати створення національних «гарячих ліній» та міжнародних електронних програм, що надають змогу отримувати допомогу дитині, яка стала жертвою насильства;
- розвивати медіа та Інтернет - освіту, інформаційні стратегії для допомоги дітям, батькам, учителям, освітнім організаціям тощо;
- залучати батьківські асоціації для створення світової мережі громадян, організацій та індустрії боротьби зі злочинністю в Інтернеті щодо дітей, розвитку довгострокових стратегій створення для них сприятливого медіа та Інтернет - середовища;
- забезпечення міжнародного співробітництва з метою створення міжнародних стандартів зі зміцнення законів стосовно безпеки

інформації, розробки міжнародних принципів та стандартів для попередження насильства над дітьми та підлітками в Інтернеті.

Міжнародні проблеми, які стосуються дитини, охорони її від насильства в будь-якому його прояві універсальні, стосуються України. Інтернет - мережа стає популярною та досить поширеною серед української молоді, дітей та підлітків; усе більше шкіл, вищих навчальних закладів і дитячих організацій надають змогу учням, студентам застосувати всесвітню мережу для навчання, пошуку інформації тощо. А відсутність необхідного захисту від «інформаційних мисливців за дітьми» створює серйозну небезпеку, ризик приниження гідності дитини як особистості та громадянина. Саме тому Україна не повинна стояти осторонь тих заходів, що пропонуються громадкістю країн, які борються з насильством в Інтернеті, і ставляться до цієї проблеми відповідально та адекватно.

Так, 29 вересня - 1 жовтня 1999р. у м. Відні (Австрія) відбулася міжнародна конференція з боротьби проти дитячої порнографії в Інтернеті, в якій взяли участь експерти та представники урядів, співробітники працюючих з Інтернетом фірм, міжнародних організацій, «гарячих» ліній телефонного зв'язку.

Ця конференція розглянула:

- шляхи розвитку координації та співробітництва виконавчих і судових органів;
- питання розроблення кодексів поведінки для працюючих з Інтернетом фірм тощо.

Учасники конференції погодилися, що судові системи **всіх країн** повинні взяти курс на повну заборону дитячої порнографії, для чого необхідно прийняти ефективне законодавство та вжити заходів із забезпечення його додержання.

10 квітня 2000р. відбувся десятий конгрес ООН, присвячений запобіганню злочинності та поведженню з правопорушниками. На ньому наголошено, що розповсюдження дитячої порнографії в Інтернеті є однією з форм комп'ютерної злочинності, для боротьби з якою необхідні «нові форми міжнародного співробітництва у здійсненні розслідування, судового переслідування та покарання осіб, котрі вчиняють зазначені злочини».

Того ж року, 21 грудня, в м. Йокогама (Японія) відбувся Другий всесвітній конгрес з боротьби із сексуальною експлуатацією дітей, в якому взяли участь представники 138 країн світу.

Щодо України, то ситуація із сексуальною експлуатацією дітей може істотно поліпшитися, якщо вона ратифікує факультативний

протокол до Конвенції про права дитини, дитячої проституції та порнографії, який підписаний багатьма країнами, включаючи й Україну.

У 2002р. 89 країн підписали угоду Дитячого фонду ООН про заборону дитячої порнографії і сексуального рабства. Світова організація закликала якнайшвидше ратифікувати на парламентському рівні даний важливий документ, щоб розпочати активну боротьбу з цим потворним явищем. Протокол ООН набрав чинності 18 січня 2002р. Уже десятки країн узаконили міжнародну угоду щодо захисту дітей. Є надія, що до їх числа приєднається й Україна.

На жаль, Кримінальним кодексом України не встановлено чіткого визначення злочинів щодо експлуатації дітей з використанням Інтернету, хоча окремі статті Кодексу встановлюють кримінальну відповідальність за ці злочинні діяння. Так, кримінальна відповідальність настає за:

- ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, а також такі самі дії щодо кіно-та відеопродукції, які пропагують культ насильства і жорстокості (ч. 2ст. 300КК України), а також якщо ці дії вчинені з примушуванням неповнолітніх до участі у створенні таких творів (ч. 3 ст. 300 КК України);
- за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, якщо такі дії вчинені з примушуванням неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно-та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 3 ст. 301 КК України).

In the article given the concept of violence above children, his signs and kinds which are foreseen a current legislation.

Why did violences of children become such sharp problem of modern society? What roots and risk factors are instrumental in this phenomenon?

Separate attention is given to violence in the Internet.

Keywords: *a child, violence, cruelty, consciousness of child, Internet*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про превентивну діяльність лекторської групи Центру «Ла Страда - Україна». - Київ, 2003.

2. Домашнє насильство в Україні. Звіт дослідження організації «Правозахисники Мінесоти». - К., 2000.
3. Юзікова Н. Як захистити дітей від жорстокості батьків // Право України. - 1998. -№ 3.
4. Юзікова Н. Діти потребують захисту // Право України. - 1998. -№ 6.
5. Петрова Н. проблема захисту прав дитини // Право України. - 1994. -№ 5-6. -С. 33-34.
6. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із секс-праці /За ред. Петрашук О. П. та Цушка І. І. - К., 2003.
7. Уразливість дітей щодо комерційної сексуальної експлуатації в Україні. Ситуаційний аналіз / Галустьяк Ю. М., Новицька В. П., Петрович Ж. В. - К., 2003.
8. Запобігання і протидія насильству в сім'ї /За ред. Трубавиної І. М.-К., 2004.
9. Насонова О. Б. Становище дитячої особистості у сімейних взаєминах // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини. - К., 1996.

УДК 343.121.5

**Заяць В. С.,
Гнап Д. Д.**

СУД НА ЗАХИСТІ ПРАВ ДИТИНИ

*Ставлення до дітей - міра духовної гідності людини.
(Я. Бриль)*

У роботі дається оцінка ситуації у сфері захисту прав дитини в Україні державними структурами, особливе місце яких займає суд - як необхідна і ефективна гарантія прав, свобод і обов'язків дитини.

Ключові слова: *дитина, жорстокість, насилля, суд, статистика.*

В суспільстві, що зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, не можуть бути терпимі прояви жорстокого поведіння з дітьми, зневажання їхніх інтересів, оскільки це має тяжкі соціаль-

ні наслідки: формуються соціально дезадаптовані, малоосвічені особистості, а головне - насильство знову породжує ту ж саму жорстокість.

Загалом зазначене соціальне явище не нове для нашого суспільства, хоча ще зовсім недавно не визнавався сам факт його існування.

«Світовою конституцією прав дитини» називають Конвенцію про права дитини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. З тих пір Конвенцію ратифікували уряди майже всіх країн.

Норми цієї конвенції діють як складова національного законодавства України з 27 вересня 1991 року.

На реалізацію положень Конвенції в Україні були прийняті Закони України «Про охорону дитинства», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про попередження насильства в сім'ї», спільним наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти та науки України, Міністерства охорони здоров'я України був затверджений «Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» та ін.

Жорстоке поводження з дітьми – проблема держави та кожної свідомої особистості. Прояви проблеми - в тисячах дітей, які не отримують освіти, не мають постійного місця проживання, жебракують з однолітками або з дорослими, примушуються до важкої праці, потерпають від побиття та насильства. Вона виявляється і в поширенні дитячої проституції та розповсюдженні дитячої порнографії, в комерційній сексуальній експлуатації дітей, торгівлі дітьми, виявляється і в тих фактах страшної агресії та жорстокості по відношенню до дітей, які завдяки засобам масової інформації стають відомими широкій громадськості.

Проблема жорстокості та насильства в нашому суспільстві стає дедалі актуальнішою. Це пов'язано із багатьма соціально-економічними та психологічними чинниками, серед яких слід відзначити: збільшення кількості неповних сімей в результаті розлучень та виїзду батьків за кордон, відвертої неконтрольованої пропаганди насильства та агресії на відео- та телеекранах, масове відкриття комп'ютерних та ігрових залів, де підлітки можуть «втекти», «відірватися» від реальності та відчути себе героями - «вбивцями» тощо.

Дитинство - це період відсутності дорослої відповідальності, узаконена залежність від турботи та економічної підтримки суспільства. Дитина є недієздатною в повному обсязі, але має всі людські права і, особливо, на захист від жорстокого поводження, від насильства різних видів і форм.

Жорстоке ставлення до дітей проявляється в різних формах - від небажання їх доглядати, байдужості з боку дорослих і до фізичних покарань. Це всі форми фізичного та психічного насильства, завдання побоїв або образ, неухважне, недбале або жорстоке ставлення до дітей.

Жорстоке ставлення до дітей - це результат дії багатьох чинників: психологічні особливості окремих індивідів, соціальні умови, які впливають на благополуччя сім'ї, діяльність соціальних інститутів, покликаних дбати про дітей, характер нашого суспільства в цілому. Можна виділити такі основні форми жорстокого поводження та зневажання дітей: фізичне насильство; сексуальне насильство або розбещення; психологічне (емоційне насильство); зневажання основних потреб дитини - в їжі, одязі, відпочинку.

Оцінка ситуації у сфері захисту прав дитини в Україні постійно здійснюється державними структурами.

Особливо місце в цій структурі займають суди, про що зокрема зазначено в ст. 3 Конвенції: в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, *судами*, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Право громадян на судовий захист закріплене в ст. 10 Загальної декларації прав людини, відповідно до якої воно відображено у ст. 55 Конституції України. Відповідно до цієї статті кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Судовий захист - необхідна і ефективна гарантія реальності прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

Право дітей нашої країни на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28, 52 Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1, С. 141]. Статтею 10 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що кожній

дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності [2, С. 94].

Захист конституційних прав та свобод неповнолітніх - одна з функцій судової влади. Значним досягненням держави щодо забезпечення права дітей на захист від жорстокого поводження та всіх форм насильства є закріплення Сімейним кодексом України права дитини самостійно звертатися до суду: кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу [3, С. 70].

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються в Україні за законом. Зокрема покарання за злочини проти дітей передбачено новим Кримінальним кодексом України: умисне вбивство дітей - статті 115, 116; доведення дітей до самогубства - стаття 120; нанесення тілесних ушкоджень - статті 121-125; побої та мордування - стаття 126; катування - стаття 127; залишення у небезпеці - стаття 135; насильницьке донорство - стаття 144; викрадення дитини - стаття 146; захоплення дітей в заручники - стаття 147; торгівля дітьми та незаконне переміщення за кордон - стаття 149; експлуатація дітей - стаття 150; статеві злочини проти дітей - статті 155, 156; зловживання опікунськими правами - стаття 167 та ін. [4, С. 131].

Непоодинокі випадки розбещення неповнолітніх, розповсюдження порнографічних предметів.

Так, вироком Кам'янець-Подільського міськрайонного суду в 2005 році було засуджено громадянина Д., який на протязі двох років розбещував п'ятеро неповнолітніх дівчат.

Аналогічна справа була і в цьому році, вироком суду засуджено громадянина М., який вчиняв розпусні дії відносно 3 малолітніх хлопчаків, 1997-1998 року народження.

Жорстоке поводження з дитиною в новому Сімейному Кодексі України визначається як одна із підстав позбавлення батьківських прав - стаття 164[5, С. 135].

З початку 2008 року Кам'янець-Подільським міськрайонним судом розглянуто 30 справ про позбавлення батьківських прав. Позбавляються батьківських прав не лише батьки, а й як то не жадливо - матері, які життям дітей абсолютно не цікавляться, зловживають спиртними напоями, ведуть бродячий спосіб життя. Батьки дітей неодноразово вчиняли фізичне насильство відносно матері в присутності дітей та й відносно самих дітей, за що притягалися до адміністративної відповідальності.

Зросла статистика в порівнянні з попередніми роками позбавлення батьківських прав матерів, які залишали своїх дітей в пологовому будинку відразу після народження. Так рішенням Кам'янець-Подільського суду 28 січня 2008 року позбавлено батьківських прав гр. М., яка залишила свою дитину в пологовому будинку відразу після її народження і жодного разу не поцікавилася її життям.

З початку цього року тільки Кам'янець-Подільським міськрайонним судом 75 осіб притягнуто до адміністративної відповідальності за невиконання своїх батьківських обов'язків або жорстоке поводження з дитиною.

Крім жорстокого поводження з дітьми дорослі своєю поведінкою виховують у дітей жорстокість. Так, 12 вересня 2008 року вироком Кам'янець-Подільського міськрайонного суду був засуджений громадянин К., який в присутності двох малолітніх дівчат, 1997 та 1998 року народження, знущався над собакою з застосуванням жорстоких методів, а саме прив'язавши собаку до дерева завдав їй 5 ударів металевою трубою по голові, від яких собака померла.

Досить поширеним на сьогоднішній день є таке ганебне явище як втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність, за яке передбачено відповідальність ст. 304 КК України. Законом України «Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей» від 1 жовтня 2008 року було внесено зміни, якими відповідальність за даний злочин посилена більш жорстким покаранням у вигляді позбавлення волі строком від 3 до 7 років, а за ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього караються позбавленням волі на строк від 4 до 10 років [6].

Отже, суд здійснює захист дитини від:

- усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;
- втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин тощо.

Держава вживає низку заходів для викорінення в Україні жорстокого ставлення до дітей. Однак це негативне явище продовжує поширюватися. Одним із чинників зазначеного є

відносно упорядкована нормативно-правова база і водночас відсутність механізмів, обґрунтування конкретних кроків для реалізації права дитини бути захищеною; відповідних вмінь і навичок у спеціалістів, котрі опікуються неповнолітніми.

The estimation of situation is in-process given in the field of defence of rights for a child in Ukraine by state structures the special place of which is occupied by a court - as necessary and effective guarantees of rights, freedoms and duties of child.

Keywords: *child, cruelty, violence, court, statistics*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАЛИХ ДжЕРЕЛ:

1. Конституція України// Відомості Верховної Ради України.- 1996.-№30,-С. 141
2. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 22. - С 94.
3. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, - 2002,- № 21- 22,- С. 135(із змінами, внесеними згідно із Законом № 407- IV (407- 15) від 26. 12. 2002// Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 7 С. 70)
4. Там само, с. 131.
5. Там само, с. 135.
6. Закон України «Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей від 01 жовтня 2008 року // Офіційний вісник України від 03. 11. 2008.- № 81.
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року // Офіційний вісник України. - 2001. - № 22. - С. 94.
8. Кондрат'єва Л.А. Процесуальне представництво неповнолітніх теоретико-правовий аналіз // Судова апеляція. - 2007. - № 4. - С. 50-58.
9. Полинко А. Правові аспекти захисту дітей в Україні // Право України. - 1996. - № 7. - С. 32 - 34. '
10. Корянич А. І. Проблеми судового захисту прав дітей як пріоритетного напрямку політико - правового процесу в Україні // Актуальні проблеми політики. - «юридична література». - Одеса, 2002, - С. 823 - 828.

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ЩОДО БОРОТЬБИ З НАСИЛЛЯМ СЕРЕД ДІТЕЙ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

У статті дається характеристика обов'язку батьків щодо виховання своїх дітей згідно сімейного законодавства України і яка передбачена адміністративна відповідальність за невиконання цього обов'язку.

Ключові слова: права дитини, обов'язки батьків щодо виховання дітей, належне виховання, неналежне виховання, адміністративна відповідальність.

Розвиток людства класифікується новими підходами щодо втілення одного з головних принципів міжнародного праводобросовісне виконання зобов'язань суб'єктом міжнародного права, які він сам добровільно взяв. Цей принцип стає в нагоді якщо розглядати питання діяльності держав по захисту прав дітей, особливо в питанні захисту дитячої недоторканості. Все світове людство на сьогодні засуджує будь-яке насилля над дитиною, при цьому підкреслюючи, - недоторканність є головним чинником у розвитку дитячої особистості.

Підкреслюючи, на сьогодні є нагальним дотримання прав людини, що в основі має реалізацію абсолютного права дитини - права на особисту недоторканість. Зауважимо, саме в становленні недоторканості як існування дитини в суспільстві визначено і в Конвенції про права дитини. [1, С. 18]. Зокрема, норма визначає чітко - дитина не може бути підданий ніякому насиллю. Серед відповідальності за насилля визначено ряд дій, — за які держави, як суб'єкти міжнародного права, відповідають. Про це говорять більшість міжнародних актів, де підкреслюють, що держави, які підписали цей міжнародно-правовий акт, у національному законодавстві встановили ступінь відповідальності за насилля над дітьми. [2, С. 22]

Не слід думати, що боротьба з насиллям притаманна нашій країні, чи то цю політику проводять і інші країни. Так, наприклад, Англія у 1989 році прийняла спеціальний Акт про права дитини, яким заборонила будь-яке насилля, але не розповсюджуються ці норми за винятком насилля у приватних

школах, де по цей час є тілесні покарання. В той же час Японія ще у 60 роках у своєму законодавстві заборонила у сім'ях тілесні покарання дітям. [3, С.]

У США встановлено - батьки за тілесні ушкодження нанесені дитині можуть бути покарані до 5 років позбавлення волі [4, С.] Україна не пасе задніх і знаходиться на центральному місці в правовому забезпеченні. Держава має норми щодо захисту прав дитини від насилля. В основу політики України щодо забезпечення прав та інтересів дітей покладено гуманістичні принципи і вимоги Конвенції про права дитини та інших міжнародних договорів у цій галузі, які закріплено в положеннях Конституції України та інших правових актах. Але, як правильно зазначено у державній щорічній доповіді про становище дітей в Україні, наше законодавство ще не повною мірою відповідає міжнародним стандартам. Під час розгляду на Комітеті з прав дитини доповіді України щодо виконання зобов'язань за Конвенцією про права дитини членами комітету було зроблено зауваження щодо недостатнього додержання нашою країною міжнародних стандартів прав дитини. Особливу стурбованість у Комітеті викликали: 1) відсутність законодавства про захист дитини від насильства і посягань на особистість з боку батьків, або осіб, які їх заміщують, і дорослих членів сім'ї; 2) надмірна інституціоналізація дітей; 3) невідповідне поводження з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом; 4) розбіжність між максимальним віком обов'язкової освіти (15 років) та мінімальним віком прийняття на роботу (16 років), що створює труднощі юридичного характеру під час працевлаштування дітей після закінчення 9 класів [5, С. 42]. На нашу думку, докорінно не змінити тільки становища з додержанням міжнародних стандартів прав дитини в Україні, але й систему правової, свідомості суспільства, практику поводження з дітьми.

Наголосимо, в Конституції України закріплено заборону будь-якого насильства над дитиною. Статтею 52 передбачено, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом». [6, С.] Ця норма частково враховує зауваження Комітету з прав дитини на державну доповідь України. Але вона відрізняється від міжнародного стандарту, сформульованого в ст. 19 Конвенції і не враховує особливостей статусу дитини, визнаних у світі. [7, С, 19-20] В міжнародному стандарті передбачається вжиття всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою

захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи небалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка піклується про дитину. Причому, заходи із захисту передбачають розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині і особам, які піклуються про неї, а також інші форми запобігання, виявлення, повідомлення, передачі та розгляд, розслідування, лікування та інші заходи у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною. Для України дуже важливо чітко визначити в законодавстві, в чому саме полягає насильство, що воно може мати фізичну та психічну форму і здійснюватися у вигляді образи чи зловживань, відсутності піклування, брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальну. Суб'єктом насильства виступають не просто фізичні особи, а батьки, законні опікуни чи будь-які особи, які піклуються про дитину. В країні зростає кількість проявів жорстокого поводження в сім'ї. У 1996р. 144 дитини загинули від таких дій, а 89 осіб скінчили життя самогубством, що, за даними соціологів, педагогів та криміналістів, на 50% спричинено сімейними обставинами [8, С. 17]. Погоджуючись з доводами авторів державної доповіді про становище дітей в Україні щодо необхідності законодавчого закріплення відповідальності за такі дії, хотілося б наголосити на потребі закріплення цього положення саме в конституційній нормі. Захист дитини від насильства батьків та інших осіб, які піклуються про неї, є важливою складовою визнання прав дитини, на чому ґрунтуються міжнародні стандарти.

Саме на цьому було зосереджено увагу на Всесвітньому конгресі щодо сексуальної експлуатації дітей в 1996р. у Стокгольмі, в якому брала участь і Україна. В Декларації і Програмі дій, розроблених цим конгресом, проголошено, що кожна дитина має право на повний захист від усіх форм сексуальної експлуатації та насильства, і всі країни світу зобов'язалися, відповідно до Конвенції про права дитини, захищати дитину від сексуальної експлуатації та насильства і забезпечувати фізичне та психологічне одужання і соціальну реінтеграцію дитини-жертви. Конгрес закликав усі держави запровадити кримінальну відповідальність за комерційну сексуальну експлуатацію дітей та інші форми сексуальної експлуатації дітей, за втягування дітей у цю індустрію. Отже,

викладене доводить, що наведені положення Конституції України потребують доповнення у законодавстві у зв'язку з міжнародно-правовими зобов'язаннями нашої держави додержувати міжнародних стандартів прав дитини. [9, С. 23]

Взагалі доводиться констатувати: одним із чинників зростання жорстокості й насильства в суспільстві є ворожість, з якою люди реагують на відчуття власної неповноцінності. Принижені кимось, вони намагаються принизити інших. Часто об'єктом приниження і насильства стає саме дитина, яка не може відстояти свою гідність у конфлікті з дорослим. Останнім часом ця проблема привертає увагу як спеціалістів, так і активістів, поборників прав дитини. Щоб допомогти професіоналам у практичній роботі щодо виявлення і точної кваліфікації фактів жорстокого поводження з дітьми, ще 1962 року вчені ввели в обіг науковий термін «синдром скривдження дитини».

Жорстоке ставлення до дітей виявляється в різних формах - від небажання їх доглядати до байдужості, фізичних покарань і сексуального насильства(згвалтування). Через це у світі щорічно помирає близько 2 тис. дітей. На думку ж експертів з питань дитинства, щорічно два-три мільйони дітей стають жертвами жорстокого або безвідповідального до них ставлення. Проте й ця цифра, вочевидь, занижена, оскільки діти часто соромляться або бояться розповісти про те, що над ними знущаються. Є й такі, що не знають іншого ставлення до себе, а через те вважають його нормою. Варто зазначити, що в Україні не проводилось спеціальних досліджень з цього питання, а тому важко судити про точну кількість дітей, які зазнали на собі жорстокості дорослих. Однак, велика кількість безпритульних, жебраків, неповнолітніх злочинців та повій, токсикоманів і наркоманів, врешті-решт - бездоглядних дітей та дітей-інвалідів дає підстави робити висновки про неблагополуччя наших дітей.

На національному рівні на жаль це є не всюди і законодавство, співпадає з реальністю і особливою проблемою є дотримання батьками норм, які забороняють насилля.

На цьому аспекті є потреба зупинитися, детально це реальне етап насилля щодо дітей у різних країнах, попри, декларованість захисту і дійсність є іншою. Щодо дійсності, то нам думається є потреба для вивчення взяти ті країни в яких законодавства вже були нами проаналізовані. Так в Японії дійсно за статистикою поліції таке насилля над дітьми становить - 4. 2% від загальної кількості насильницьких проявів США від насилля, батьків та

дорослих, відповідно до досліджень В. Кіппінг потерпає, кожна 4 дитина, яка піддана насиллю, щодо дівчат то кожна 3, а хлопці - 5. [10] Особливо цей прояв є до категорії дітей за ознаками раси. При цьому расовість є суттєвою ознакою насилля щодо дітей. [11, С.]

У Великій Британії під час різних змін насилля ще залишається притаманним, в тому числі расове, що є спорідненим зі США.

В Україні стан насилля щодо дітей відповідно до дослідження Комітету по захисту прав дитини 2005 року становить, кожна 7 дівчинка - була піддана насиллю, і кожний 11 хлопець від батьків, або осіб, що їх замінює. [12]

Слід відзначити, що - законодавство України, зокрема сімейний кодекс України, який набрав чинності з 1 січня 2004р. (ст. 150), встановлює обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини.

Зокрема батьки зобов'язані:

- виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини;
- піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток;
- поважати дитину.

Крім цього забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, а також забороняються фізичні покарання дитини батьками і застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Ці положення Сімейного кодексу України повністю відповідають вимогам ст. 18 Конвенції про права дитини, схваленої ООН у 1989 р. Згідно цієї Конвенції обов'язок виховувати, ростити дитину-найважливіший обов'язок матері та батька. Це - обов'язок не лише перед дитиною, а й перед усією родиною та суспільством.

Як правильно стверджують Сухомлинський В. Ушинський К., та М. Антокольська, виховання - це тривалий процес впливу на дітей, який передбачає як здійснення батьками дій, спрямованих на досягнення певного результату, так і несвідомий вплив на дітей, який відбувається постійно у процесі їх спілкування [13, С. 115].

Дитина має право на належне батьківське виховання. Це закріплено крім Сімейного кодексу України і в ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001р. [14,

С. 142]. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання дитини. Виховання включає комплекс дій батьків, які спрямовані на духовний розвиток дітей, формування їх особистості, розвиток здібностей тощо.

Як правильно зазначає професор Червоний Ю.С., виховання - це процес, який передбачає не тільки здійснення батьками певних дій, а й певну реакцію на них з боку дитини. Отже, можна сказати, що обов'язку батьків щодо виховання дитини відповідає її право одержувати від них належне виховання [15, С. 247].

Що розуміти під належним вихованням? У вище зазначеній статті Сімейного кодексу України (ст. 150) визначені головні напрямки виховного процесу, який мав би зосереджуватися на основних суспільних цінностях - повазі до інших людей, любові до членів своєї сім'ї, родини. І тут варто погодитись з думкою професора Ромовської З.В., що виховання почуття любові може здійснюватися лише засобами любові. Любов для дитини - це її внутрішня потреба. Брак любові у дитячі роки - це духовний дисбаланс на усе життя [16, С. 297].

В Законі України «Про освіту» (ст. 59) детально визначено, які дії належить вчиняти батькам для розвитку дитини як особистості. Зокрема, батьки зобов'язані виховувати у дітей працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до старших [17, С. 451].

Законодавство віддає явну перевагу сімейному вихованню перед іншими його формами. Йому підпорядковані такі форми виховання дітей (крім рідної сім'ї), як усиновлення, становлення над дітьми опіки та піклування, влаштування дитини у прийомну сім'ю і дитячий будинок сімейного типу, передача дитини у сім'ю патронажного вихователя.

У ч. 3 ст. 4 Сімейного кодексу України зазначено, що кожна особа має право на проживання в сім'ї. Як підкреслює Л. Пчелинцева, право жити і виховуватись у сім'ї є одним з найважливіших прав дитини [18, с. 148]. Це тому, що одна з основних особливостей виховання полягає в тому, що його реалізація пов'язана з безпосереднім впливом вихователя на особистість. У Сімейному кодексі України міститься чи мало норм, які слугують забезпеченню особистого контакту вихователя з тим, кого він виховує.

До них, зокрема, належать:

- ст. 160 СК, яка визначає місцем проживання дитини, яка не досягла 14-річного віку, місце проживання їхніх батьків;

- ст. 163 СК закріплює право батьків на відібрання малолітньої дитини від іншої особи, яка утримує її у себе не на підставі Закону або рішення суду;
- ст. 168 СК сприяє збереженню особистого контакту дітей і батьків навіть після позбавлення їх батьківських прав;
- ст. 247 СК зобов'язує опікуна або піклувальника проживати разом з дитиною, над якою встановлено опіку чи піклування.

Батько або матір зобов'язані виховувати дитину і у тому разі, якщо вони разом з нею не проживають. Той із батьків, який проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні, а це означає, що він має право на особисте спілкування з нею. Це закріплено у ст. 157 СК.

Конвенція про права дитини (ст. 32) передбачає захист дитини від економічної експлуатації та виконання роботи, яка може бути небезпечною для її здоров'я, бути перешкодою одержанні освіти, фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку. Ст. 34 цієї ж Конвенції зобов'язує держави-учасниці захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації: у проституції, в порнографії та порнографічних матеріалах. Цьому ж слугує і Конвенція Міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо викорінення найгірших форм дитячої праці, а також рішення Міжнародної конференції щодо боротьби з дитячою порнографією в Інтернеті (Відень, 1999 р.).

Виконання дитиною батьківських настанов має забезпечуватися лише за допомогою методів, які не принижують гідності дитини, не порушують її конституційні права як людини. Окремо підкреслюється, що батьки зобов'язані поважати дитину. Дуже розумний коментар до цього обов'язку дає професор Ромовська З.В. Повага до дитини має базуватися на визнанні незаперечної істини: дитина - це маленька дитина, зі своїм внутрішнім світом, своїми уподобаннями, своїми бажаннями та потребами. Повага до дитини - це повага до її прав, визначених Конвенцією про права дитини та іншими законодавчими актами. На думку Ромовської З.В. прояви неповаги батьків до дітей умисні чи випадкові, неосмислені - є, на жаль, явищем поширеним: мати без відома дитини викинула на смітник її улюблену іграшку; батько у грубій формі вичитував дитину за низьку оцінку в школі; мати силоміць впила в дитину їжу, яку вона не любить; батько публічно покарав сина за якусь провину [19, С. 298].

Наведені вище положення ст.150СК України певною мірою відповідають ст.1 Закону України «Про запобігання насильства в сім'ї»

від 15.11.2001р. Після схвалення цього Закону Верховною Радою України була встановлена адміністративна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнений ст. 173 - «вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису». Оскільки на практиці дуже часто насильство в сім'ї зустрічається щодо дітей, то ці нормативно-правові акти мають безпосереднє відношення до захисту прав дітей.

Згідно з ч. 3 ст. 151 СК України батьки самі вирішують питання про вибір форм та методів виховання дитини. Проте-це їх право, як й будь-яке інше, має свої межі. Тому батьки мають право обирати такі форми та методи виховання які не суперечать закону і моральним засадам суспільства. Ч. 7 ст. 150 СК України встановлює заборону застосування батьками до їх дітей фізичних та інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. При цьому слід звернути увагу на те, що закон забороняє не лише фізичні, а й інші види покарання, які принижують людську гідність дитини(тримання у підвалі, іншому темному приміщенню, позбавлення їжі тощо). Така заборона відповідає вимогам ст. 26 Конституції України, що одним із прав людини є право на особисту недоторканість.

Разом з тим можна погодитися з думкою професора Червоного Ю. С., що положення, наведене у ч. 7 ст. 150 СК України, є не зовсім точним. Адже людська гідність - це суб'єктивна категорія. Тому одне й те саме покарання, але застосування до різних дітей, може принижувати і не принижувати їх людську гідність [20, с. 247].

За ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання обов'язків щодо виховання дітей встановлена адміністративна відповідальність. Згідно ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо виховання дітей — тягне за собою:

- попередження;
- накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Якщо ті самі дії з боку батьків будуть вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, то це потягне за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Законодавець також вважає прогалиною у належному вихованні своїх дітей тих батьків, діти котрих вчинили

адміністративні правопорушення або діяння, що містять ознаки злочину.

Так, відповідно до ст. 12 КпАП адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку. За правопорушення дітей, які не досягли 16-річного віку несуть відповідальність батьки або особи, які їх не замінюють.

Звідси, вчинення дитиною віком від 14 до 16 років адміністративного правопорушення - тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення дитиною діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачено Кримінальним кодексом України, якщо вона не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, - тягне за собою накладання штрафу теж на батьків або осіб, що їх замінюють, від 10 до 20-ти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Тому, невпевнені у собі батьки часто відчують страх бути знехтуваними своїми дітьми. Вони страждають від заниженої самооцінки, нездатності протистояти життєвим негараздам. Вони сподіваються, що саме дитина стане для них джерелом самоствердження, впевненості у собі й собі й своїй любові. Інколи складається враження, що деякі батьки певною мірою «розраховують», що саме діти створять їм життєвий комфорт і привнесуть в їхні стосунки любов і злагоду.

Можна вважати, що жорстоке ставлення до дітей - результат взаємодії багатьох чинників. До уваги слід брати як кожен дитину зокрема, так її батьків, психологічні характеристики особистості, соціальні чинники, які впливають на сім'ю, суспільні інститути, характер нашого суспільства в цілому. Отже, крім сімейної системи виховання, соціальне середовище. Найчастіше збочене ставлення до дітей спостерігається у малозабезпечених, а також у конфліктних сім'ях. Деякі спеціалісти вважають, що це явище пов'язане із значною терпимістю до високого рівня насилля у нашому суспільстві. Проте дедалі більше утверджується також точки зору, що тим, хто жорстоко поводить з дітьми, потрібні допомога й розуміння.

Сучасний стан агресивності суспільства - вагомий аргумент на користь того, що конче необхідні спеціальні програми допомоги батькам та сім'ям, спеціальна, безперервна і багатоступенева підготовка до виконання батьківських функцій.

Сім'ям має бути надана можливість одержувати професійну допомогу в консультативних пунктах, у спеціально створених школах (наприклад, школах молодих батьків), а за певних життєвих ситуацій - термінову допомогу через телефон довіри. Останнє досить поширене і виправдовує себе в багатьох країнах Західної Європи. Телефони довіри і в деяких великих містах України, але їх замало, а потрібні вони практично в кожному населеному пункті.

Чимало проблем у батьків, і взагалі у дорослих, виникає через їх необізнаність з юридичними нормами, в тому числі з тими, які торкаються правових стосунків між батьками й дітьми. Отже, в процесі підготовки молоді до сімейного життя, до виконання ними батьківських функцій необхідно наголошувати, що у Конституції та ратифікованій Україною Декларації прав дитини чітко зазначено, що батьки відповідальні за створення таких умов розвитку дитини, які сприятимуть її фізичному, розумовому, духовному зростанню та соціальному становленню, що дитина має право на повагу її як особистості, незалежно від віку чи соціального статусу. Завдання педагогів, психологів, юристів та інших фахівців - донести до батьків суть цих документів, навчити їх бачити в своїх дітях не власність, а самодостатню особистість.

На жаль, закони часто просто не виконуються. Ніхто не несе відповідальності за порушення чинного законодавства, як здебільшого немає і прикладу додержання законності у верхніх ешелонах влади. Така ситуація не дає змоги виховувати законслухняних громадян, без чого важко розраховувати на лад у суспільстві та на повагу в ньому особистості, сприйняття ідеї про її цінність та унікальність незалежно від віку, а отже - і повагу до особистості дитини, навіть зовсім малої. Виховання законслухняної людини має розпочинатися з перших хвилин її життя(коли забезпечуються її біологічні потреби) створенням умов безпеки і впевненості у майбутньому на основі любові і поваги до неї та позитивної самооцінки, умов самореалізації. Ці завдання мають стати першочерговими не тільки для кожної конкретної сім'ї, а й загалом для держави, адже їх вирішення необхідно забезпечувати комплексно. Безперечно, цього, як і законслухняності громадян усіх вікових та соціальних груп, не можна сподіватися надто швидко, але до цього необхідно прагнути, а також проводити відповідну роботу в суспільстві через залучення всіх соціальних інститутів.

Однак, з переліку законодавства України, що потребує змін і доповнень у зв'язку з міжнародно-правовими зобов'язаннями нашої держави у галузі забезпечення інтересів і прав дитини, поки що прийнято тільки декілька важливих законів: Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України» від 30 січня 1996р., що регулює усиновлення в межах України і іноземцями відповідно до міжнародних стандартів; Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України» від 24 березня 1998р., який передбачає доповнення відповідно до міжнародних стандартів Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення і Закону України «Про нотаріат». Дуже важливо, що Кримінально-процесуальним кодексом передбачено відповідальність за незаконні дії щодо усиновлення(удочеріння) (ст. 115²КПК України) і за торгівлю людьми взагалі, і неповнолітніми особливо, з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, до боргової кабали, усиновлення в комерційних цілях, використання в збройних конфліктах, експлуатації їх праці (ст. 124¹ КК України).

Досі не закріплено в українському законодавстві такі важливі стандарти, як визнання за дитиною права звертатися в суд і адміністративні органи про захист своїх прав (п. 2ст. 9, статті 12, 15, 25, п. сі ст. 37, 40 Конвенції). Відсутній в Україні і механізм захисту дитини від усіх форм експлуатації та жорстокого поводження (ст. 36 Конвенції). Не встановлено відповідальність дорослих членів сім'ї за порушення прав дитини на недоторканість особи, посягання на честь і гідність, а також забезпечення захисту інтересів і прав дітей під час збройного конфлікту та стихійного лиха.

Отже, аналіз українського законодавства дає підстави стверджувати, що стосовно дітей воно базується на гуманних принципах, закріплених у Конвенції про права дитини та інших міжнародних актах. Але в ньому ще неврахований принципово новий підхід до дитини як рівноправного члена суспільства, а також мають місце істотні прогалини щодо багатьох міжнародних стандартів прав дитини та відповідних процедур для здійснення низки проголошених і закріплених у законодавстві України прав дитини. Це, на нашу думку, свідчить

про необхідність розробки і прийняття відповідно до міжнародних стандартів законів України про права дитини.

In the article description of duty of parents in relation to education of the children in obedience to the domestic legislation of Ukraine and what foreseen administrative responsibility' is given for non-fulfillment of this duty.

Keywords: *rights for a child, duties of parents in relation to education of children, proper education, improper education, administrative responsibility.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про права дитини//Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. - 2003. - С. 18.
2. Конвенція про права дитини//Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. - 2003. - С. 22.
3. Акт про права дитини//Переклад Вишневецького Д. І. - К.: Право, 1990,- 18с.
4. Сравнительное уголовное право США, „Японии, Великой Британии и др. - М.: 1998 с.
5. Committee on the Right of the Chillol. Report on tenth session (Geneva, October-November 1995) Observations oloptel by the Committee. - Doc, UN CRC/ 15/ALL. 42
6. Конституція України, - К.: Офіційне видання ВР України-1996.
7. Конвенція про права дитини//Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. - 2003. - С. 19-20.
8. Про становище дітей в Україні за підсумками 1996р. Державна щорічна доповідь. - К., 1997. - С. 6.
9. О. Вінгловська. Сучасний рівень додержання міжнародних стандартів прав дитини в законодавстві України. // Український часопис прав людини. - 1999. - С. 23.
10. В. Киппинг. Каждый из 4. / Перевод Купряшкиной С. П. - К., 1990.-с. 16-19.
11. Там само. - с. 29.
12. Н. Петрова. Правові шляхи вирішення реальних потреб дітей//Права людини в Україні. - 1995. - С. 18.
13. Антокольська М. В. Сімейне право - М., 1999р.- С. 115.

14. Відомості Верховної Ради України. - 2001. - №30. - Ст. 142.
15. Сімейне право України: Підручник/За ред. Ю. С. Червоного. - К.: Істина, 2004. - С. 247.
16. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - С. 297.
17. Відомості Верховної Ради України. - 1991. - №34-Ст. 451.
18. Пчелинцева Л. М. Сімейне право Росії. - М., 2000. - С. 148.
19. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - С. 298.
20. Сімейне право України: Підручник/За ред. Ю. С. Червоного. - К.: Істина, 2004. - С. 24.

УДК 364 (477. 43-25)

Магур Н. І.

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СЛУЖБ
У СПРАВАХ ДІТЕЙ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ
ОБЛАСТІ ЩОДО ЗАХИСТУ ДИТИНИ
ВІД ЖОРСТОКОСТІ ТА НАСИЛЛЯ**

В статі висвітлено причини та особливості сімейного насилля, розглянуто методи та прийоми роботи служб у справах дітей Хмельницької області.

Ключові слова: насилля в сім'ї, законодавча база, профілактичні заходи.

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності.

Конституція України зазначає, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом. Ст. 28 встановлює, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню або покаранню».

На даний час проблема жорстокого поводження з дітьми в сім'ї винесена з розряду приватної проблеми родини на держаний рівень. Прийнято ряд законів, які є важливим кроком в боротьбі

проти жорстокого поводження з дітьми. Право дітей на захист від усіх форм жорстокого ставлення у сім'ї регулює Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-ІП «Про попередження насильства в сім'ї».

Проблема викорінення насильства в сім'ї є актуальною для нашої країни і кожного громадянина, оскільки її суть у порушенні прав людини і прав члена родини у сім'ї. Сім'я повинна бути «колискою демократії», а не насильства, надавати безпеку, затишок, радість, наснагу до діяльності, життя. Ці питання вивчались низкою зарубіжних А. Робертс, Д. Доджл, М. Росс та українських дослідників О. Савчук, Є. Луценко Н. Лавриненко, В. Бондаровська, О. Відзюк.

Закон України «Про охорону дитинства» відзначає, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності.

Держава здійснює захист дитини від:

- усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, що їх замінюють;
- втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;
- залучення до екстремістських, релігійних, психокультурних угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор, тощо.

Значним досягненням держави щодо забезпечення права дітей на захист від жорстокого поводження та всіх форм насильства є закріплення Сімейним кодексом України права дитини самостійно звертатися до суду:

кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу (стаття 18 СК).

Проблема викорінення насильства в сім'ї та недопущення жорстокого поводження з дітьми є актуальною для нашої країни і кожного громадянина.

Загалом зазначене соціальне явище не нове для нашого суспільства, хоча ще зовсім недавно не визнавався сам факт його існування. Як наслідок, має місце недостатнє висвітлення проблеми та технологій роботи з неповнолітніми, що постраждали від насильства, у підручниках для вищих навчальних закладів,

методичних посібниках для практичних працівників соціальної сфери тощо.

Проблема ускладнюється тим, що діти часто соромляться, бояться розповісти про знущання над ними, звернутися у відповідні органи, часом вважають таке ставлення до себе нормою, бо не знають іншого.

Координатором діяльності щодо профілактики та припинення фактів жорстокого поводження з дітьми є служби у справах дітей.

На обліку районних та міських служб у справах дітей перебуває 82 дітей, відносно яких скоєно фізичне, сексуальне, психологічне чи економічне насильство, з них 63 - *взято* на облік у поточному році.

Основним чинником в боротьбі з насильством над дітьми є профілактична діяльність.

З цією метою працівниками служб у 2008 році здійснено більше 300 різних заходів, проведено 120 профілактичних бесід з батьками та особами, які їх замінюють, щодо недопущення насильства або жорстокого поводження з дітьми, 79 дітям надано допомогу, з них 5 - вилучено з сімей, в яких вони зазнали насильства. Службами у 56 випадках вчинення насильства над дітьми повідомлено кримінальну міліцію у справах дітей та у 10 — міжміськрайпрокуратури.

Дієвим фактором у профілактиці та попередженні жорстокого поводження з дітьми є проведення рейдів «Діти вулиці», «Вокзал», «Підліток». Службами у справах дітей спільно з підрозділами кримінальної міліції у справах дітей у поточному році проведено 1236 таких рейдів та виявлено 975 дітей, з них 699 повернено в сім'ї та обстежено умови проживання, 36 - повернено до інтернатних закладів, 132 влаштовано в лікувальні заклади, 102 - в обласний притулок для дітей та центр соціально-психологічної реабілітації «Щасливе дитинство».

Найменш захищеними від насильства та жорстокості дорослих є діти з неблагополучних та асоціальних сімей. На обліку служб у справах дітей перебуває 2163 дітей, які проживають у сім'ях, де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків, з них 429 - *взято* на облік у поточному році.

Ефективною формою попередження та недопущення жорстокого поводження з дітьми в таких сім'ях є постійні обстеження умов їх проживання. У поточному році працівниками служб обстежено умови проживання дітей у 1236 неблагополучних сім'ях, 132 дітей вилучено з місць, де їм загрожувала небезпека.

Разом з тим, за порушення прав дітей ініційовано притягнення до відповідальності 857 дорослих осіб, з них ініційовано позбавлення батьківських прав 354 особи та відібрання дітей у 34 осіб. В результаті 238 батьків та матерів позбавлені батьківських прав відносно 337 дітей та 46 дітей відібрано у 34 батьків без позбавлення їх батьківських прав.

Замовчування посадовими особами, пересічними громадянами фактів порушень прав дітей у неблагополучних сім'ях та, як наслідок, невчасне вилучення дітей з умов, які загрожують їх життю та здоров'ю, негативно впливає на їх психічний стан та загальний розвиток. У вказаній категорії дітей формується неадекватне та викривлене сприйняття світу, вони є постійними втікачами закладів соціального захисту дітей.

Раннє вилучення дітей з неблагополучних сімей та влаштування їх в здорове сімейне оточення - під опіку, піклування, дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї - забезпечить повноцінний розвиток дітей як особистості, сформує позитивне поняття про сім'ю.

Позитивом щодо попередження насильства над дітьми у навчальних закладах є співпраця служб у справах дітей та відділів (управлінь) освіти райдержадміністрацій, виконкомів міських (міст обласного значення) рад.

Минулого року серед учнів шкіл та інтернатних закладів проведено анонімне опитування стосовно вчинення над ними насильства. За підсумками проведення опитування фактів насильства чи жорстокого поводження не виявлено.

У поточному році службами спільно з відділами освіти проаналізовано стан дотримання педагогічними працівниками вимог закону щодо захисту дітей від будь-яких форм насильства. Фактів насильства над дітьми у навчальних закладах не зафіксовано, заяви чи скарги на педагогічних працівників з вказаних питань в служби у справах дітей не надходили.

Серед завдань на найближчий період є:

1. Підвищення поінформованості населення про сутність жорстокого поводження з дітьми, його види, прояви та можливі шляхи запобігання приниженню дитячої гідності. Усвідомлення такого соціального явища повинно формуватися у громадян, в першу чергу, на переконаності в актуальності проблеми та необхідності вживати всіх можливих заходів для профілактики цього явища.

2. Вивчення особливостей і проблем дітей, молоді, жінок, насильників у аспекті запобігання насильству в сім'ї, а також вивчення впливу тендерних стереотипів на сім'ю, її традиції.
3. Формування позитивної мотивації у людей до сприйняття соціальних послуг та стимулювання молоді до засвоєння інформації щодо протидії насильству та жорстокості.
4. Встановлення контакту з дітьми та їхніми батьками і надання їм всебічної допомоги: соціальної, правової, медичної тощо.

Сьогодні існує адаптований закордонний і вітчизняний досвід соціально-педагогічної профілактики у сім'ї. Це просвітницькі програми «Проект «Гармонія» (Україна-США); «Громадські ініціативи у запобіганні домашнього насильства та торгівлі людьми» (Вінрок Інтернешнл, США); Міжнародна програма з викорінення найгірших форм дитячої праці в Україні (ІПЕС); програма «Школа рівних можливостей» (USAID, США) тощо. Цей досвід є цікавим, його можна використовувати для різних вікових, статевих груп населення, він здійснюється через такі форми, як тренінги, лекції, семінари, конференції, круглі столи, соціальну рекламу; він передбачає створення коаліцій, організацію взаємодії державних, муніципальних та недержавних структур щодо захисту дитини від жорстокості та насилля.

Так, за програмою ІПЕС насильство в сім'ї означає найгірші форми дитячої праці в сім'ї: сільська праця в домашньому господарстві, яка є виснажливою і надмірно тривалою; робота в сімейному бізнесі, яка перебуває поза громадським і державним контролем. Як правило, це малий бізнес (праця в окремої особи), де робота відбувається на основі домовленості. Права дитини на соціальний захист і гідне поводження здебільшого не дотримуються.

До найгірших форм праці також відносять:

- усі форми рабства (продаж дітей, торгівля ними. Боргова кабала, примусова чи обов'язкова праця);
- використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності, зокрема, для виробництва та продажу наркотиків;
- використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав;
- роботу, яка за своїм характером чи умовами, у яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей.

Загалом проблема захисту прав підростаючого покоління ніколи не втратить своєї актуальності, адже діти - гарант здоров'я, самозбереження і поступу нації.

Reasons and features of domestic violence are finded out in the floor, methods and receptions of work of services are considered in matters of children of the Khmel'nitskoy area.

Keywords: *violence in family, legislative base, prophylactic measures.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Запобігання і протидія насильству в сім'ї: методичні рекомендації для соціальних працівників- К.: ДЦССМ, 2004.-192 с.
2. Збірка інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів з питань попередження насильства в сім'ї, зокрема над дітьми/Уклад. Журавель Т. В. - К.: Видавничий дім «КАЛИТА», 2005.-88 с.
3. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. Державний комітет України у справах сім'ї та молоді. 2003.-412 с.
4. Цісар І. В. Профілактика негативних явищ та формування здорового способу життя в молодіжному середовищі // Інформаційно-методичний бюлетень КМЦССМ. - К.: 2003, спецвипуск, №8. - 102 с.

УДК 364 (477/54-25)

Малько О. П.

З ДОСВІДУ РОБОТИ СЛУЖБИ У СПРАВАХ ДІТЕЙ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЛЯ

У статті висвітлюється проблема насилля над дітьми, аналізуються питання видів, причин жорстокого поводження з дітьми.

Ключові слова: *насилья, дитина, права та обов'язки батьків, дітей.*

У правознавстві насильство - фізичні (тілесні пошкодження, побої) або психічні (погроза) впливи однієї людини на іншу.

У нових незалежних країнах, які з'явилися на політичній карті в останні роки, відбуваються кризові процеси, спостерігається соціально-економічна та політична нестабільність, що призводить до появи багатьох негативних суспільних явищ, до зростання злочинності та насильства. На жаль, саме насильство є однією з характеристик сучасного суспільства.

Насильство особливо торкнулося сімейних правовідносин. Як казав Аристотель, «кожна сім'я - частина держави». Але насильство в сім'ї набуло таких масштабів і глибин, що вже загрожує безпеці особи, суспільства та держави загалом.

Насильство в сім'ї - явище не специфічно українське, а загальне, можливо, навіть світове.

Жорстоке поводження із дітьми в сім'ї не така вже й рідкість. Часто плутаючи методи виховання із звичайним насильством, батьки намагаються бути «розпорядниками» життя власної дитини. Не знаючи іншого ставлення, малюки не можуть правильно оцінити ситуацію, тому самі, вважаючи себе винними навіть не намагаються захиститись. Але в суспільстві не прийнято казати про такі речі. Дуже часто один з батьків просто спостерігає за знущанням над своєю дитиною. Та насправді ця форма насильства існує у побуті дуже давно і поширена серед представників різних національностей, різного соціального та фінансового статусу, у сім'ях з різними світоглядами, світоприйняттям, релігійними вбачаннями.

За даними статистичного центру, у 2006 році в Україні від різноманітних протиправних дій дорослих постраждало 7 тисяч дітей. Найбільше страждають від домашнього насильства діти у віці до 10 років. Причому кожен третій з них не вчився у школі - чи батьки не пускали, примушуючи просити милостиню, чи то немає можливості відвідувати заняття (відсутність одягу та ін.).

Розглянемо причини виникнення проблеми домашнього насильства.

Однією з причин загострення проблеми домашнього насильства над дітьми є соціально-економічна нестабільність у суспільстві. За даними статистики в Україні відомо про існування близько 2 мільйонів неповних і проблемних сімей, де немає

когось з батьків, або ж батьки знаходяться у постійних пошуках роботи. Із них - близько 60 тисяч сімей, де проживає 150 тисяч підлітків, офіційно вважаються неблагополучними.

Дуже часто жорстоке поводження з дітьми це результат того, що самі батьки страждали від насильства у дитинстві. Намагаючись виправити свої помилки, вони використовують своїх дітей; іноді батьки не знають інших шляхів «виховання», бо у своїй родині бачили тільки це. Найжахливіше те, що це може повторюватися багато поколінь.

Інша причина - раннє батьківство. У деяких батьків ще не сформувалося почуття батьківської відповідальності. Від незнання того, як поводитися з дитиною в різних ситуаціях, людина стає агресивною і всі проблеми вирішує одним способом - образами чи побиттям. Такі батьки часто не сприймають всерйоз потреби своїх дітей. Вони висміюють їх, не дозволяють їм виражати свої істинні почуття, їм важко поважати свої дітей як окремих особистостей зі своєю власною свободою.

Вважаючи дітей причиною своїх проблем, вони їх б'ють, ображають, брешуть, погрожують їм, ізолюють, не довіряють, зневажають. Такі батьки можуть використовувати своїх дітей як засіб задоволення власних егоїстичних потреб, не усвідомлюючи при цьому, якої шкоди завдають своїм дітям. Такі діти страждають від психологічних травм.

Часто батьки впевнені в тому, що такий стиль виховання корисний для дитини, для їх же добра. Вони або не хочуть зіпсувати дитину, або виправдовують свою жорстоку поведінку розмовами про дисципліну і суворе виховання.

Як вже зазначалося, однією з причин насильства над дітьми є неправильне поводження з батьками, коли ті самі були малими. Як наслідок виникає ще одна причина: поводячись так зі своїми дітьми, вони намагаються довести, що їхні батьки справді їх любили; їм важко подивитися в обличчя факту, що батьки не любили і, можливо не могли любити їх так сильно, як вони мали втому потребу. Практично кожна травмована дитина дає собі таємну клятву в тому, що ніколи так не буде поводитися зі своєю дитиною, не буде казати образливих слів, бити, принижувати їх. Але найжахливіше те, що майже всі, ставши дорослими, в ситуації сімейного конфлікту переконуються, що порушують цю клятву, говорять або роблять свої дітям саме те, що робили їм, і часто використовують ті самі методи або ті самі слова.

Дотичним до нашої теми буде питання праввідносин між батьками та дітьми.

1. Право та обов'язок батьків забрати дитину з родильного дому або іншого закладу охорони здоров'я.

Частина 2 ст. 143 Сімейного Кодексу України (далі СК) встановлює «обов'язок матері забрати свою дитину із пологового будинку навіть у тому випадку, якщо вона не перебуває у зареєстрованому шлюбі». Тому, відсутність у жінки чоловіка, який визнає за собою батьківство не є підставою для залишення дитини у род домі чи відмови від нього. Але потрібно також наголосити на тому, що обов'язок забрати дитину має лежати на обох батьках, незалежно від тих відносин, у яких вони знаходяться (зареєстрований шлюб чи ні). Обов'язок батьків забрати дитину з род дому чи іншого закладу охорони здоров'я відповідає «праву дитини проживати у сім'ї» (ч. 3 ст. 4 СК). Саме сімейному вихованню надається явна перевага порівняно з іншими формами виховання як усиновлення, прийомна родина, патронат, передача дітей в родину опікуна. Частина 1 ст. 151 СК встановлює, що батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини. Положення ч. 3 ст. 4 СК відповідає ст. 51 Конституції України, яка передбачає «охорону державою сім'ї, дитинства, материнства, батьківства». Тому обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку чи іншого дитячого закладу є обов'язком не тільки перед своєю дитиною, але і обов'язком перед державою, тобто зазначений обов'язок носить не тільки сімейно-правовий, але й публічно-правовий характер. Зазначене право та обов'язок батьків (одного з них) на відміну від інших сімейних суб'єктивних прав та обов'язків батьків має разовий, а не тривалий характер. Але існують деякі виняткові обставини. До таких обставин відносяться серйозні недоліки фізичного або психічного здоров'я дитини. Але висновки щодо існування подібних недоліків повинні ґрунтуватися не на особистому враженні батьків або родичів дитини, а на медичному висновку лікарів. Більш складно стоїть питання щодо інших обставин, що передбачають залишення дитини у пологовому будинку, передбачених даною статтею інші обставини, що мають вагоме значення. Подібне формулювання дозволяє розширено тлумачити цю норму, бо перелік цих обставин передбачити неможливо. У зв'язку з тим, що дана стаття встановлює обов'язок батьків, то його невиконання передбачає настання певної сімейно-правової відповідальності (ч. 4 ст. 155 СК). Така відповідальність передбачена статтею 164 СК. Частина 1 цієї статті зазначає, що

якщо батьки не забрали дитину без поважної причини протягом шести місяців не виявляли по відношенню до дитини батьківського піклування, то суд може позбавити їх батьківських прав. Виховання дитини у родині є необхідною та важливою обставиною. З огляду на це частина 4 ст. 143 СК надає «можливість бабці, діду та іншим родичам забрати дитину в тих випадках, коли її відмовилися забрати батьки». Але така передача дитини родині родичів може відбутися тільки з дозволу органу опіки та піклування, який має впевнитися, що така передача не буде суперечити його інтересам або порушувати його права. У подальшому родичі, що взяли за виховання дитини, можуть звертатися до суду з позовом про позбавлення батьків батьківських прав на основі статті 165 СК.

2. Обов'язок батьків зареєструвати народження дитини в державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Стаття 144 СК встановлює загальний порядок реєстрації народження дитини в органах РАЦС: строки реєстрації та наслідки їх недотримання, а також коло осіб, які мають право зареєструвати народження дитини. Так частина 1 даної статті вказує, що «батьки мають невідкладно, але не пізніше ніж через місяць - після народження дитини зареєструвати її у встановленому законом порядку (реєстрація мертвонародженої дитини - не пізніше трьох діб)». Цей обов'язок батьків встановлюється, передусім, в інтересах дитини, бо, не будучи зареєстрованим, він не зможе повноцінно набувати прав та мати обов'язки як суб'єкт правовідносин.

Потрібно вважати, що обов'язок зареєструвати дитину в РАЦСі є не тільки обов'язком перед дитиною, а й перед державою, тобто носить не тільки сімейно-правовий, а й публічно-правовий характер. В статті 144 СК також закріплюються наслідки невиконання цього обов'язку. Частіше за все, така відповідальність встановлюється у вигляді штрафу та повинна встановлюватися адміністративним законодавством.

3. Право дитини на ім'я, прізвище та по-батькові

Згідно зі ст. 7 Конвенції про права дитини, кожна дитина з моменту народження має право на ім'я та набуття громадянства, а також наскільки це можливо, право знати своїх батьків та право на їх піклування. Ст. 8 Конвенції передбачає право дитини на «збереження своєї індивідуальності». Індивідуалізуючи ми ознаками особи є її ім'я, прізвище, громадянство, сімейні зв'язки. Ст. 28 ЦК передбачає, що «фізична особа набуває прав та

обов'язків під своїм ім'ям. Ім'я фізичної особи, що є громадянином України, складається з імені, прізвища та по-батькові, якщо інше не випливає з закону або традиції національної меншості, до якої вона відноситься». Право фізичної особи на ім'я також закріплено ст. 294 ЦК. Відповідно до ст. 145 СК прізвище дитини визначається по прізвищу батьків. Праву кожної дитини на прізвище, ім'я та по-батькові відповідає сімейно-правовий обов'язок батьків не порушувати це право. Ці особисті немайнові права носять сімейно-правовий характер.

4. Право дитини на вираження своєї думки.

Одним з особистих немайнових прав дитини, як підкреслює М. В. Антокольська, «є право дитини вільно виражати свою думку». Це право дитини закріплено в загальній формі в ст. 12 Конвенції про права дитини та в ст. 171 СК. Ст. 171 СК встановлює, що «дитина має право бути вислуханою з питань, що стосуються її особисто, а також з питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, повинна бути вислуханою при вирішенні між батьками, іншими особами суперечок про виховання, місце проживання, в тому числі суперечок про позбавлення батьківських прав, відновлення в батьківських правах, а також суперечок про управління майном». Положення ст. 171 СК відповідає частині 5 ст. 51 Конституції, яка передбачає охорону державою сім'ї, дитинства, материнства, батьківства, а також частинами 7 і 8 ст. 7 СК. Необхідно відмітити, що права дитини на врахування його думки з питань, що стосуються його особисто, а також з питань, що стосуються його сім'ї, має не тільки сімейно-правовий, а й публічно-правовий характер. Необхідно також підкреслити, що «думка дитини, що стосується його прав, не має вирішального значення для вирішення всіх суперечок, що стосуються його життя», як зазначає Червоний Ю. С. Згідно частини 3 ст. 171 СК суд має право постановити рішення проти волі дитини, якщо його вимагають і інтереси дитини.

5. Право та обов'язок батьків на виховання дітей.

Найважливішим серед батьківських прав та обов'язків є право та обов'язок батьків на виховання дітей. Виконання цього права є одночасно обов'язком. Як зазначає Антокольська, «виховання являє собою тривалий процес впливу на дітей. Цей процес передбачає як виконання батьками цільових дій для досягнення певного результату, так і нецільовий вплив на дитину, який відбувається постійно в процесі спілкування батьків та дітей, та впливу, який чинить на дитину поведінка та приклад батьків».

У ст. 150 СК визначено коло обов'язків батьків з виховання дітей. «Батьки зобов'язані виховувати дитину у дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї, свого народу, своєї Вітчизни, піклуватися про здоров'я, фізичний, духовний та інтелектуальний розвиток дитини, забезпечити отримання дитиною повної середньої освіти, підготовці до самостійного життя». Яким чином виконуються ці обов'язки, вирішують самі батьки.

Виховання - це процес, що передбачає не тільки вчинення певних дій батьками, але й відповідну реакцію з боку дітей. Відповідно до цього, праву батьків з виховання дитини передує право та обов'язок дитини отримувати гідне виховання.

Як вже було зазначено, батьки самі обирають принципи та форми виховання своїх дітей. Разом з цим право батьків, як і багати інших прав, має свої межі. Тому, як вказано у частині 3 ст. 151 СК, «батьки можуть вибирати форми та методи виховання, окрім таких, що суперечать закону, моральним засадам суспільства». Частина 7 ст. 150 СК забороняє фізичне покарання дитини батьками, а також використання ними інших методів та видів покарання, що принижують особисту гідність дитини. Але необхідно відмітити, що формулювання частини 7 ст. 150 СК є не зовсім точною. Гідність людини - це суб'єктивна категорія. Тому одне і те саме покарання, що застосовується до різних дітей може принижувати або не принижувати їх гідність.

Право та обов'язок батьків та дітей на виховання носить взаємний характер, тобто у батьків та дітей є одночасно і права, і обов'язки по вихованню дітей. Як підкреслено у літературі, праву батьків на виховання дітей відповідає обов'язок дітей не чинити батькам перешкод при виконанні цього права в інтересах самих дітей. При цьому необхідно враховувати, що виконання цього обов'язку не завжди може бути скинене на самих дітей, а забезпечуватися, насамперед, батьками, а також закладами та особами, покликаними створити необхідні умови для нормального психофізичного та духовного розвитку дитини. Праву батьків, як підкреслює Антокольська, протистоїть обов'язок дітей «терпіти виховання». Батьки, як було зазначено, вправі застосовувати деякі міри примусу до своїх дітей для того, щоб добитися від них бажаної поведінки. При цьому необхідно, щоб поведінка батьків відповідала інтересам дитини (частина ст. 155 СК). Сімейному вихованню дитини надається явна перевага, бо жодні інші форми суспільного виховання не можуть

порівнятися з ним. Право та обов'язок батьків на особисте виховання дитини - це заснована на законі міра можливої та гідної поведінки батьків у відношеннях з дітьми.

6. Право та обов'язок батьків на представництво та захист прав та інтересів своїх дітей

Одним з особистих немайнових прав та обов'язків батьків є також право та обов'язок батьків на представництво та захист прав та інтересів своїх дітей. Як було підкреслено, особисті правовідносини між батьками та дітьми мають строковий характер. З досягненням дітьми повноліття або з набуттям дітьми повної цивільної та сімейної дієздатності вони, як правило, зупиняються. Необхідно розрізняти виконання батьками прав та обов'язків на представництво та захист прав та інтересів своїх дітей в галузі цивільного матеріального права та в галузі цивільного процесуального права. В галузі матеріального права, як було показано, батьки є законними представниками тільки своїх малолітніх дітей. В галузі ж цивільного процесуального права батьки є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей.

Як і будь-які інші права, батьківські права мають свої межі та мету виконання. При здійсненні батьківських прав та виконанні обов'язків, у тому числі й права на представництво та захист прав та інтересів дітей, батьки повинні виходити з меж та мети здійснення прав та виконання обов'язків, передбачених ст. 155 СК, а також з загальних принципів регулювання сімейних відносин, у тому числі, з правил чч. 7 і 8 ст. 7 СК.

Частина 1ст. 155 СК встановлює загальні положення відносно здійснення батьківських прав та виконання обов'язків, згідно з якими «батьки повинні поважати права дитини та його людську гідність». Іншими словами, батьки повинні відноситися до дитини як до рівноправного члену суспільства, як до самостійної особистості, повинні не порушувати його права та інтереси, що охороняються законом.

Частина друга ст. 155 СК встановлює допустимі межі здійснення прав та обов'язків батьків. Здійснення батьківських прав не повинне суперечити інтересам дитини. Аналогічні норми містяться і в міжнародному законодавстві. «Під інтересами дитини, як підкреслює В. А. Рясенцев, необхідно розуміти збереження його здоров'я, нормального психічного та фізичного розвитку, виховання в ньому якостей, необхідних суспільству». Визначення інтересів дитини охоплює також необхідні

матеріальні, побутові умови життя дитини. Визнання існування інтересів дитини не обов'язково припускає осмислення ним своїх потреб. Це залежить від віку дитини. Хоча не можна не враховувати при встановленні поняття «інтерес дитини» і суб'єктивний момент: мається на увазі прихильність дитини до одного з батьків, або до іншого члена родини.

Слід також зазначити, що поряд з інтересами дитини, інтереси батьків також мають право на захист. Вони не можуть просто ігноруватися або приноситися в жертву інтересам дітей. Це, насамперед, не гуманно по відношенню до батьків та недоцільно з виховної точки зору, оскільки може негативно відобразитися на дитині, сприяючи розвитку його егоїзму. Саме тому діюче законодавство зорієнтоване на знаходження балансу між інтересами батьків та інтересами дитини. І тільки у тому разі, коли протиріччя між ними настільки серйозне, що пошуки компромісу опиняються безрезультатними, перевага віддається інтересам дитини.

Проаналізуємо основні проблеми та види насильства, що виникають у сім'ї по відношенню до дітей.

Незважаючи на велику кількість норм, призначених регулювати правовідносини між батьками та дітьми, дуже часто виникають ситуації, при яких порушуються права дітей. Найчастіше насильством та порушенням прав дитини ми вважаємо тільки фізичну розправу. Але насильством над дітьми є випадки, коли батьки:

- знущаються над дитиною;
- б'ють її;
- завдають шкоди здоров'ю дитині;
- залякують дитину, використовуючи при цьому різні суспільні установи (міліцію, церкву, спецшколу, колонію, психіатричну лікарню);
- порушують її статеву недоторканість;
- навіюють страх за допомогою тестів, поглядів;
- перебивають дитину під час розмови;
- ізолюють її;
- контролюють її доступ до спілкування з ровесниками, дорослими, родичами, одним із батьків;
- використовують образливі прізвиська;
- соромлять дитину;
- використовують її як передавача інформації під час конфлікту у сім'ї;

- контролюють поведінку дитини за допомогою грошей;
- ігнорують її;
- не задовольняють її основні потреби;
- використовують її, як засіб економічного торгу під час розлучення;
- погрожують її залишити;
- погрожують фізичною розправою;
- поводяться з дитиною, як з прислугою;
- відмовляються повідомляти про важливі рішення, що безпосередньо стосуються її долі.

Зневажання людських прав дитини, приниження її гідності сприяють виникненню дитячої психологічної травми, яка деформує особистість, порушує природний психологічний та фізіологічний розвиток дитини.

Але постає питання: чи є в Україні домашнє насильство над дітьми в сім'ї? В державі існує досить велика нормативна база регулювання даного питання. Для з'ясування цього було проведено дослідження серед дітей віком 10-14 та 15-17 років. У результаті отримали, на жаль, позитивну відповідь. При чому за поданими результатами яскраво видно таку тенденцію: найпоширенішими правопорушеннями серед дітей 10-14 років є перебування батьками дітей під час розмови, неповідомлення про рішення, що стосуються дитини та соромлення дитини; серед дітей 15-17 років - перебування під час розмови, неповідомлення про рішення, що стосуються дітей, хоча це є найважливішим питанням саме цього віку, контролювання поведінки за допомогою грошей.

Нами також було зроблено запит до міського пологового будинку №6 про кількісну інформацію про кількість випадків відмови від дітей з боку матерів у 2002-2007 роках. Запит показав, що тільки нібито покращена ситуація, знову зіпсувалася, і відсоток випадків знову зростає. Таким чином, мати не тільки не виконує свій обов'язок забрати дитину з родильного дому, але й не виконує обов'язок щодо надання ім'я дитині, щодо реєстрування народження дитини в органах РАЦС, щодо виховання дітей.

Перейдемо до розгляду нормативно-правової бази даного питання. Не можна сказати, що в нашій державі недостатнє правове регулювання даної проблеми. Створено та підписано багато важливих нормативних актів, постанов та указів, що закріплюють та зобов'язують вповноважені органи проводити

необхідні профілактичні заходи для попередження виникнення насильства та порушення прав дитини в сім'ї. Яскравим прикладом є рекомендації парламентських слухань «Забезпечення прав дітей в Україні. Охорона материнства та дитинства», в якому зазначається необхідність боротьби з проблемами домашнього насильства: «Спостерігаються також загострення проблеми бездоглядності дітей та зростання рівня правопорушень серед неповнолітніх. При цьому існує безпосередній зв'язок між негативними стосунками у сім'ї, прорахунками сімейного виховання та протиправною поведінкою підлітків. Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування, досить різні, але наслідок один - дитина позбавляється конституційного права на сімейне оточення та виховання, права на дитинство». В даній рекомендації також зазначено про необхідні для прийняття заходи для розв'язання існуючої проблеми:

- Розробити проект концепції державного сприяння сімейному вихованню;
- Забезпечити проведення експертизи підручників, навчальних посібників та навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з метою подальшого включення до них відповідних положень про права дітей та молоді в Україні;
- Підготувати рекомендації розробникам та авторам відповідних навчальних програм, підручників і посібників для всіх освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів щодо поширення та формування основних засад національної самосвідомості та основ національної культури, основних положень світової культури та суспільної моралі, дитячої етики та естетики;
- Створити систему шкіл для молодих батьків. Розробити спеціальні програми для цих шкіл, забезпечити підготовку необхідних кадрів. Ввести на базі таких шкіл відповідне психологічне консультування майбутніх батьків;
- залучення засобів масової інформації до активного висвітлення нагальних питань щодо охорони дитинства та захисту прав дітей в Україні в контексті сучасних соціально-політичних подій;
- збільшення кількості дитячих культурно-просвітницьких, оздоровчих та освітніх програм на телебаченні та радіо;
- Ініціювати створення спеціальної телевізійної програми щодо проблем дітей, забезпечення прав дітей в Україні, в тому числі права на власну думку, а також охорони здоров'я дітей з трансляцією цієї програми не рідше одного разу на місяць на

Першому Національному каналі українського телебачення (у прайм-тайм).

- Контролювати додержання у змісті радіо- та телепрограм етичних і моральних норм щодо дітей.
- Посилити інститути із захисту прав дітей та ліквідації всіх форм дискримінації дітей на місцевому рівні.

Не менш важливим нормативно-правовим актом є Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15. 11. 2001 р. В ньому охоплюються питання про заклади, які забезпечують захист постраждалим членам родини, в тому числі й дітям, та наслідки для правопорушників.

«Стаття 3. Органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

1. Здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї в межах наданих їм повноважень покладається на:

- 1) спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї;
- 2) службу дільничних інспекторів міліції та кримінальну міліцію у справах неповнолітніх органів внутрішніх справ;
- 3) органи опіки і піклування;
- 4) спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї:
 - кризові центри для жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї (далі - кризові центри);
 - центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

2. Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форми власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни можуть сприяти у здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї [16].»

Необхідно також зазначити, що діють і нормативні акти міжнародного рівня. Такими є Конвенція ООН про права дитини, Пекінська Конвенція 1995р., та деякі рекомендації міжнародних організацій.

Найголовніше місце серед нормативно-правових актів, що регулюють проблему домашнього насильства займають Сімейний Кодекс України, Кримінальний та Кримінально-процесуальний Кодекси України, Кодекс про шлюб та сім'ю.

Отже, законодавче та державне регулювання проблеми домашнього насильства над дітьми досить міцне, але все ж таки

проблема не зменшується, а, навпаки, стає ще більш актуальною у сучасному суспільстві. Тому необхідно приймати такі міри, що не тільки формально на папері, а й свідомо вплинуло на виховання людей.

Найважливішим і найвпливовішим заходом, на наш погляд, є робота з молоддю та підростаючим поколінням. Необхідно регулярно проводити бесіди, які б мали змогу виховати у майбутніх батьків почуття поваги до людей різного віку, в тому числі й маленьких дітей. Таким чином, це забезпечить зменшення домашнього насильства у майбутньому і його повне викорінення.

Для запобігання подібних проблем зараз, необхідно відкривати спеціальні «школи молодих батьків», діяльність яких має бути спрямована на налаштування батьків на прояв турботи до своїх дітей, пропаганда злагоди та гуманності по відношенню до своїх дітей. «Приблизна програма таких шкіл[17]» має бути наступною:

- Навчити батьків визнавати право дитини на особисте життя
- Довіряти дітям
- Поважати почуття іншого з батьків
- Забезпечити емоційний комфорт
- Говорити та діяти так, щоб діти відчували себе у безпеці та комфорті
- Дати можливість дітям розповідати про те, що вони відчувають
- Забезпечити фізичну безпеку
- Не залишати дитину без нагляду в громадських місцях
- Підтримувати сімейний розклад
- Навчати дитину правил особистої гігієни та правильного харчування
- Слідкувати за дисципліною
- Бути послідовним
- Створювати правила поведінки відповідно до вікового розвитку дитини
- Усно визначати свої опікування та межі дозволеного
- Давати постанови, а не покарання
- Приділяти дитині свій час та увагу
- Брат участь у житті дитини: різних заходах, іграх, спілкуватися з її друзями
- Залучати дітей до своїх заходів
- Розповідати дитині про власне ставлення до життєвих цінностей

- Турбуватися про себе: мати вільний час, турбуватися про своє здоров'я, спілкуватися зі своїми друзями, приймати любов та позитив
- Заохочувати дітей займатися тим, що їм цікаво, проявляти та виражати любов до дитини.

Окрім усього вище зазначеного, необхідно реформувати освітню систему в галузі правознавства, для того, щоб діти знали свої права та обов'язки перед своїми батьками, і як майбутні батьки.

Але все ж необхідно не забувати, що Сімейний Кодекс передбачає, що батьки мають право на виховання своїх дітей тими методами, які вони вважають за потрібне. Тому, на нашу думку, необхідно чітко розмежувати можливі засоби виховання, що їх мають право використовувати батьки, встановити конкретні норми, конкретні обставини, а не обмежуватися виразом «та в інших випадках». Тобто, більш детальне тлумачення норм закону є також важливим заходом для попередження насильства над дітьми в сім'ї.

Таким чином, під час проведення дослідницької роботи, було з'ясовано, що проблема домашнього насильства й досі існує, і, на жаль, набуває все більших масштабів. Також під час аналізу цієї проблеми, дійшли висновку, що для її подолання необхідно провести деякі заходи. Найважливішими серед них є обов'язковість проведення навчальних та профілактичних бесід серед дітей, молоді, батьків та майбутніх батьків, створення та узаконення діяльності спеціальних шкіл для батьків, з вище зазначеною програмою. Також необхідне реформування освітньої системи з питань правознавства: необхідно, щоб школярі знали свої права та обов'язки перед батьками. Важливим заходом є також внесення змін до законодавства, що регулює дане питання. Ще раз зазначимо, що згідно Сімейного Кодексу України, батьки мають право використовувати такі методи виховання дитини, які вважають за потрібне. Але в чинному законодавстві не дано чіткого визначення меж можливого. Саме тому дуже часто через таку невизначеність порушуються права дітей. Таким чином, якщо кожна людина буде підтримувати проведення цих заходів, якщо законодавство набуде більшої чіткості та лаконічності у тлумаченнях, з часом ця проблема буде викоренена назавжди.

In the article lights up the problem of violence above children, analysed the questions of kinds, reasons of legal cruelty, with children.

Keywords: *violence, child, rights and duties of parents, children.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антокольська М. В. Сімейне право - М., 1999р. - С. 115.
2. Конвенція про права дитини//Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. - 2003. - С. 18.
3. Конвенція про права дитини//Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. - 2003. - С. 22.
4. Конституція України, - К.: Офіційне видання ВР України-1996.
5. Сімейне право України: Підручник/За ред. Ю. С. Червоного. - К.: Істина, 2004.-С. 247.
6. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - С. 297.

УДК 364. 632: 347. 963

Мужило Я. В.

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

У статті висвітлюється специфіка роботи прокурора за додержанням законодавства щодо захисту дітей від жорстокого поводження.

Ключові слова: *дитина, прокурорський нагляд, жорстоке поводження.*

Діти - це специфічна соціально-демографічна група суспільства. Визначення місця і ролі дитини у дорослому світі, забезпечення її захисту та всебічного розвитку- одна з найгостріших проблем сьогодення, від вирішення якої залежить авторитет нації в сучасному світі. Тому першочерговим завданням у формуванні і розвитку особистості є забезпечення прав та свобод дитини, визначених у положеннях Конвенції ООН про права дитини.

З правової точки зору, дитина виступає самостійним суб'єктом права. Тому на неї поширюється весь комплекс громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини.

Одним із показників духовного розвитку та соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей. Вкладаючи ресурси в дитинство, держава зміцнює майбутні продуктивні сили, забезпечує сталість економічного і духовного поступу. Основний законодавчий акт Конституцію України визначає, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом. Адже в суспільстві, що зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, не можуть бути терпимі прояви жорстокого поводження з дітьми, зневажання їхніх інтересів, оскільки це має тяжкі соціальні наслідки: формуються соціально дезадаптовані, малоосвічені особистості, а головне - насильство знову породжує ту ж саму жорстокість.

Загалом зазначене соціальне явище не нове для нашого суспільства, хоча ще зовсім недавно не визнавався сам факт його існування. Як наслідок, має місце низький рівень знань щодо цього у спеціалістів, які вирішують питання захисту прав дітей; недостатність висвітлення проблеми та технологій роботи з неповнолітніми, що постраждали від насильства, у підручниках для вищих навчальних закладів, методичних посібниках для практичних працівників тощо. Проблема ускладнюється тим, що діти часто соромляться, бояться розповісти про знущання над ними, звернутися у відповідні органи, часом вважають таке ставлення до себе нормою, бо не знають іншого.

Жорстоке ставлення до дітей - це результат дії багатьох чинників: психологічні особливості окремих індивідів, соціальні умови, які впливають на благополуччя сім'ї, діяльність соціальних інститутів, покликаних дбати про дітей, характер нашого суспільства в цілому. Можна виділити такі основні форми жорстокого поводження та зневажання дітей: фізичне насильство; сексуальне насильство або розбещення; психологічне (емоційне насильство); зневажання основних потреб дитини - в їжі, одязі, відпочинку. Варто зазначити, що жорстоке поводження з дітьми може бути опосередкованим, мати вербальний характер: постійні лайки, крики, застосування нецензурних виразів тощо.

Право дітей нашої країни на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28, 52 Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Статтю 10 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються в Україні за законом. Кримінальний кодекс України містить як загальні норми, що захищають віх громадян, зокрема дітей від жорстокого поводження, так і норми, безпосередньо спрямовані на захист життя, здоров'я та недоторканності дитини.

У цілому Кримінальний кодекс України містить понад 40 складів злочинів, що вчиняються проти неповнолітніх, у той час коли Кримінальний кодекс України 1960 року налічував не більше 15.

Зокрема покарання за злочини проти дітей передбачено новим Кримінальним кодексом України: умисне вбивство дітей - статті 115, 116; доведення дітей до самогубства - стаття 120; нанесення тілесних ушкоджень - статті 121-125; побої та мордування - стаття 126; катування - стаття 127; залишення у небезпеці - стаття 135; насильницьке донорство - стаття 144; викрадення дитини - стаття 146; захоплення дітей в заручники - стаття 147; торгівля дітьми та незаконне переміщення за кордон - стаття 149; експлуатація дітей - стаття 150; статеві злочини проти дітей - статті 155, 156; зловживання опікунськими правами - стаття 167 та ін. Жорстоке поводження з дитиною в новому Сімейному Кодексі України визначається як одна із підстав позбавлення батьківських прав - стаття 164.

Отже, держава здійснює захист дитини від:

- усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;
- втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;
- залучення до екстремістських релігійних психокультурних угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Діяльність органів прокуратури спрямована на всемірне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань.

Прокуратура як основний суб'єкт нагляду за додержанням законодавства, одним із напрямків своєї прокурорської діяльності визначає нагляд за додержанням законів, спрямованих на захист прав і свобод неповнолітніх.

Основні завдання прокуратури в цій сфері визначаються Конституцією України, Законом України «Про прокуратуру» та галузевим законодавство - наказом Генерального прокурора «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод неповнолітніх» від 15. 04. 2004 року. Серед ним варто виділити:

- захист прав і свобод неповнолітніх, гарантованих Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, законами України;
- нагляд за додержанням законів органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, на які покладено обов'язки щодо захисту прав дітей, профілактики правопорушень і бездоглядності;
- нагляд за додержанням законності в діяльності спеціальних установ для неповнолітніх: приймальників-розподільників, притулків, загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних училищ соціальної реабілітації, центрів медико-соціальної реабілітації [2].

З метою забезпечення прокурорського нагляду, прокуратура здійснює нагляд за виконанням передбачених міжнародними угодами та законами України правових норм, що гарантують реалізацію прав неповнолітніх, перш за все органами державної влади і управління.

Прокуратура м. Кам'янець-Подільського використовує надані повноваження для того, щоб ці органи, посадові особи, а також громадські організації виконували покладені на них законом обов'язки щодо забезпечення прав дітей, які потребують захисту і допомоги.

На протязі 2008 року прокуратурою міста Кам'янець-Подільського здійснювались заходи щодо профілактики та припинення правопорушень, а також соціального захисту неповнолітніх.

Зокрема, прокуратурою міста внесено 13 подань та приписів для усунення виявлених порушень закону у галузі захисту прав осіб, які не досягай 18 річного віку, та притягнення винних осіб до відповідальності, а саме: 2 - в сфері освіти, 2 - в сфері опіки та піклування, 3 - в сфері соціального захисту неповнолітніх, 3 - в сфері попередження правопорушень неповнолітніми, 2- в сфері охорони життя та здоров'я неповнолітніх, 1 - в сфері захисту житлових та майнових прав неповнолітніх. На наслідками загально-наглядової діяльності прокуратури до відповідальності за порушення законодавства щодо захисту неповнолітніх притягнуто 37 посадових осіб.

У випадках, коли цього вимагають інтереси неповнолітніх, прокуратура звертається з позовом до суду, або з вимогами до відповідних органів чи посадових осіб про вжиття заходів щодо захисту прав дитини.

Зокрема, прокуратурою міста Кам'янець-Подільського за 9 місяців 2008 року на захист прав неповнолітніх заявлено позов до місцевого суду в порядку цивільного судочинства, серед них позови про стягнення аліментів та щодо захисту майнових і житлових прав неповнолітніх. Серед таких позовів варто виділити окрему категорію справ - позбавлення батьківським прав. Такі позови мають свої особливості з точки зору моралі і зазвичай їх розгляд є досить емоційним і важким з моральних переконань, однак таких способів захисту прав дітей є найефективнішим. Задоволення судом позову про позбавлення батьківських прав дає можливість особі потрапити із середовища, де вона зазнає постійних знущань та принижень, бачить батьків алкоголіків та наркоманів, до середовища турботи та піклування, отримати друзів, а нерідко і нових батьків, які будуть дарувати їй свою любов та тепло, а не змушувати займатися жебракуванням для свого виживання.

Свою діяльність щодо захисту прав неповнолітніх прокуратура міста здійснює у тісній співпраці з органами виконавчої влади та правоохоронними органами, зокрема службою у справах дітей виконавчого комітету Кам'янець-Подільської міської ради та кримінальна міліція у справах дітей Кам'янець-Подільського відділу УМВС у Хмельницькій області. Саме завдяки такій співпраці можна досягнути ефективності та вживати реальних заходів для захисту прав неповнолітніх.

Ефективною є робота щодо виявлення та притягнення до адміністративної відповідальності батьків, які не виконують своїх обов'язків щодо виховання дітей. Так, за 9 місяців 2008 року кримінальної міліцією у справах дітей притягнуто до відповідальності за ст. 184 КпАП України 24 особи.

Також прокуратурою міста Кам'янець-Подільського порушено 4 кримінальні справи у сфері охорони прав неповнолітніх, які направлені до суду з обвинувальними висновками.

Наприклад, 11 лютого 2008 року близько 18 години по в квартирі №19 вул. М, між С. та його неповнолітньою дочкою виникла суперечка.

Під час суперечки С., знаходячись в стані алкогольного сп'яніння, навмисно наніс своїй неповнолітній дочці удар лівою

долонею руки в обличчя, в результаті чого спричинив їй тілесні ушкодження у вигляді синця у виличні області справа, які по ступені тяжкості відносяться до легких тілесних ушкоджень. Відносно С. порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України.

Загалом Кам'янець-Подільським міськрайонним судом за III квартали 2008 року розглянуто 14 кримінальних справ, потерпілими від яких є діти. Серед них окрему категорію займають злочини про життя та здоров'я неповнолітніх.

Грубим порушенням прав неповнолітніх є використання їх праці з порушенням вимог трудового законодавства. Зокрема це проявляється у діях, які грубо порушують законодавство про працю, оскільки йдеться про використання найманої праці без укладення трудових угод та подальшої їх реєстрації у державній службі зайнятості, а також в грубому порушенні законодавства про працю щодо неповнолітнього, вищезгадані приватні підприємці вчинили злочин, передбачений ч. 2 ст. 172 КК України. За результатами виявлення таким правопорушень прокуратурою міста порушуються кримінальні справи.

Наприклад, П., будучи приватним підприємцем, маючи право прийняття та звільнення з роботи працівників, визначення умов їх роботи і оплати праці, забезпечення дотримання інших нормативних актів, грубо порушуючи законодавство про працю, допустив неповнолітніх Ж., 1991 року народження, з 15 червня по 15 серпня 2008 року, та М. 1993 року народження, з 1 липня по 15 липня 2008 року, без проходження медичного огляду до виконання обов'язків продавців мототехніки на перехресті вулиці Кн. Коріатовичів та проспекту Грушевського, трудовий договір з даними працівниками з моменту допуску їх до роботи не уклав, в результаті чого працівникам виплачувалась заробітна плата неофіційно «в конверті», порушив встановлену тривалість робочого часу неповнолітніх — 36 годин на тиждень, залучив неповнолітніх до надурочних робіт та робіт у вихідні дні, що призвело до втрати працівниками права на гарантовані державою, за рахунок сплати роботодавцем страхових внесків, соціальний захист та оплату праці, що включає право на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин та інших випадках передбачених законодавством України.

Найбільшою проблемою у сфері захисту прав та свобод неповнолітніх є саме **виявлення** порушення їх прав. Найчастіше жорстокого поводження, згідно даних офіційної статистики, діти зазнають у своїх сім'ях, тому і виявлення такого незаконного поводження з дитиною потребує виняткових заходів.

43% опитаних неповнолітніх у рамках дослідження «Становище дітей в Україні», яке проводилось серед дітей шкільного віку відповіли, що в нашій країні жорстоке ставлення до дітей має місце. Тільки 18% респондентів заперечили існування такого явища. Водночас, більше ніж третині опитаних (39%) було важко відповісти на це запитання (23% обрали відповідь «не знаю» та ще 16% взагалі не дали відповіді) [1].

Саме проблема виявлення та подальшого захисту дітей потребує законодавчого втручання. Варто розглянути ситуацію, коли, наприклад, за насильство у сім'ї батька малолітньої дитини притягують до адміністративної відповідальності, однак органами опіки та піклування не виявлено достатніх підстав для відібрання дитини у таких батьків. За таких обставин дитина знову повертається у негативне середовище, де може бути знову піддана незаконному поводженні з нею.

Тому дуже важливою на даній стадії є робота дільничних інспекторів міліції, які переважно і – виявляють такі правопорушення, саме вони мають вжити всіх необхідних заходів для **попередження** подальшого негативного впливу на дитину, для налагодження доброзичливих відносин у родині. Однак як відомо, рідко хто з працівників міліції мають освіту у галузі психології, мають достатні знання та навички для врегулювання сімейних конфліктів. Внаслідок чого проблема попередження насильства щодо неповнолітніх дуже гостро постала у українському суспільстві.

Дуже важливо для України чітко **визначити в нормативно-правових документах**, в чому саме полягає жорстоке поводження з дітьми, обумовлюючи, що воно може мати фізичну та психічну форми і здійснюватися через образи чи зловживання, відсутність піклування, брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання. Серед завдань на найближчий період **підвищення поінформованості** населення про сутність жорстокого поводження з дітьми, його види, прояви та можливі шляхи запобігання приниженню дитячої гідності. Усвідомлення такого соціального явища повинно формуватися у громадян в першу чергу на переконаності в актуальності

проблеми та необхідності вживати всіх можливих заходів для профілактики цього явища.

Прокуратура в свою чергу буде вживати всіх можливих заходів прокурорського реагування для досягнення позитивних результатів у сфері захисту прав дітей від жорстокого поводження, буде стояти на сторожі їх прав та інтересів як гарант держави, з метою попередити, виявити та захистити.

In the article lights up the specific of work of public prosecutor after inhibition of legislation in relation to protecting of children from a cruel conduct.

Keywords: *child, directorate of public prosecutions, cruel conduct.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волкова С. Захист дітей - постійна турбота прокурорів// Вісник прокуратури, 2008 рік, №7, с. 24
2. НАКАЗ ГПУ Від 15. 04. 2004 N 6/1гн «Про Організацію Діяльності Органів Прокуратури Щодо Захисту Прав І Свобод Неповнолітніх» // Бюлетень Законодавств Аі Юридичної Практики, 2004 Рі, №4

УДК 364. 272

Семеншин М. О.

ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОЇ ТА ПІДЛІТКОВОЇ НАРКОМАНІЇ, ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ПРИЧИНИ ЇЇ ПОШИРЕННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стаття присвячена аналізу основних аспектів та причин дитячої та підліткової наркоманії.

Ключові слова: *наркоманія, дитина, підліток.*

Одним із показників духовного розвитку та соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей. Вкладаючи ресурси в дитинство, держава зміцнює майбутні продуктивні сили,

забезпечує сталість економічного і духовного росту. Тому в суспільстві, що зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, не можуть бути терпимі прояви жорстокого поводження з дітьми, зневажання їхніх інтересів, оскільки це має тяжкі соціальні наслідки: формуються соціально дезадаптовані, малоосвічені особистості, а головне - насильство знову породжує ту ж саму жорстокість

Загалом зазначене соціальне явище не нове для нашого суспільства, хоча ще зовсім недавно не визнавався сам факт його існування. Як наслідок, має місце недостатній рівень знань щодо цього у спеціалістів, які вирішують питання захисту прав дітей; недостатній статистичний облік фактів жорстокого поводження з дітьми в сім'ях; недостатність висвітлення проблеми та технологій роботи з неповнолітніми, що постраждали від насильства, у підручниках для вищих навчальних закладів, методичних посібниках для практичних працівників тощо. Проблема ускладнюється тим, що діти часто соромляться, бояться розповісти про знущання над ними, звернутися у відповідні органи, часом вважають таке ставлення до себе нормою, бо не знають іншого.

Останнім часом спостерігаються маловтішні тенденції проблем алкоголізму і проблеми наркотизації не тільки серед дорослих, але і серед молоді і навіть школярів.

Саме сумне, що нижня межа віку наркомана помітно опустилася, тобто усе більше людей, що приходять до наркотиків, є підлітками у віці 13-17. Це змушує фахівців серйозно задуматися про сформовану ситуацію і постаратися за допомогою відповідних методів профілактики змінити її до кращого.

Стрімке поширення наркотиків і наркоманії серед молоді пов'язано з одночасним існуванням декількох груп факторів, кожна з яких сама по собі аж ніяк не є однозначною. Тут маються на увазі особливості віку, системна криза суспільства, зниження життєвого рівня населення й ін. їхній одночасний вплив породжує надзвичайно сприятливі умови для молодіжної наркоманії. Проблема збільшується кримінальною ситуацією, ризиком зараження різними інфекціями, включаючи СПІД. Крім того, наркотики приносять відчутну шкоду не тільки тим, хто їх вживає, але і близьким, оточенню, суспільству в цілому. Наркоманію можна розглядати як соціально заразне захворювання, поширення якого відбувається усередині соціальних груп. Тому неможливе ізольоване існування наркомана в середовищі - рано або пізно довкола нього формується група, що утягується в сферу споживання наркотиків. Виходячи з

цього, не можна розглядати лікування на стадії залежності, що сформувалася, як єдиний засіб боротьби з поширенням наркоманії. Такий підхід не дає і не може дати позитивного результату.

Традиція наукового вивчення наркоманії нараховує не один десяток років. Широке поширення наркоманії викликало напружені дискусії про природу наркоманії, причинах і умовах її поширення й ін. Поступово прояснюються різні аспекти проблеми, облік яких дозволяє сформувати більш адекватне розуміння задач, що стоять перед фахівцями різних областей науки і соціальної практики. Аналіз проблеми дозволяє виділити в наркоманії, як явищі, кілька специфічних явищ.

Соціальний аспект. Суспільні відносини до наркоманії сьогодні в переважній більшості випадків характеризується однозначно як негативне і що відкидає. Подібне відношення містить у собі безліч ірраціональних переконань і проєкції власних страхів, зв'язаних з незнанням і нерозумінням наркоманії як явища. У відношенні до наркоманії репрезентуються загальна соціальна незадоволеність, страх перед невідомим, тривога за власних дітей і родичів, емоційні враження від кримінальної статистики, культурно-історичні стереотипи й ін. Усе це приводить до різкої соціальної реакції відторгнення і вигнання наркомана з боку суспільства. Гіперконтроль або емоційне відкидання в родині приводить до того, що наркоман виявляється на краю суспільства, загнаний туди своїми ж друзями, батьками, міліцією, Соціальними службами, роботодавцями і т. д. Єдине середовище, де наркоман приймають без докорів, агресії і відторгнення і де він може хоч якось функціонувати, - це середовище, у якому панує культура споживання наркотиків і інших психоактивних речовин. Видавлювання наркомана з нормального суспільства присуджує його до життя в середовищі, що у психологічному змісті руйнує його сильніше, ніж наркотики, але поза якою наркоман уже не здатний існувати.

Формується особлива Юбаркоматська субкультура зі своїми специфічними способом життя, системою цінностей, мовою, атрибутами, стереотипами, установками, поняттями, міфами. Наркоманська субкультура, втягуючи у свою орбіту молодь, виступає як могутній фактор прилучення до наркотиків.

Демографічний аспект

- У сферу незаконного систематичного вживання наркотиків утягують переважно юнаки і підлітки чоловічої статі.

Співвідношення наркоманів чоловічої і жіночої статі складає приблизно 10:1. Формування наркотичної залежності призводить до руйнування статево-рольового поведіння і вгасання сексуальних інстинктів. З іншого боку, смерть від передозувань і нещасних випадків, зв'язаних з наркоманією, призводить до різкої диспропорції в співвідношенні статей. У результаті цих явищ уже найближчим часом відбудеться визначене зниження народжуваності, збільшення кількості самотніх жінок і неповних родин.

- Вимирання внаслідок наркотизації чоловіків з покоління 70 - 85-х років народження приведе до подальшого наростання диспропорції в співвідношенні статей в Україні.
- Серед наркоманів значний відсоток складають діти з неповних родин або родин, що мають одну дитину. Висока смертність серед наркоманів призводить до значного зростання числа «бездітних» і безпритульних старих, про які комусь треба дбати.

У результаті систематичного вживання наркотиків відбувається стрімка девальвація особистості з руйнуванням моральних аспектів її поведіння. Поступово в наркомана руйнується моральна основа регуляції поведінки. Поведінка стає спрямована винятково на безпосереднє задоволення потреби в наркотиках. Традиційна мораль, навіть підкріплена авторитетом релігії, нездатна зупинити хвилю наркоманії, виявилася сьогодні перед особою самої серйозної небезпеки - остаточного руйнування особистості. Як контркультура наркоманія експлуатує глибинні підстави культури, псуєчи їхній позитивний зміст, так, християнське «не здобувай багатств на землі» у свідомості наркомана перетвориться в «нехтуй життям». І про це не догадуються ні батьки, ні священнослужителі. Замість очікуваного покаяння наркоман знаходить у церкві підтвердження своїм переконанням.

Медицинний аспект. Традиційна наркологія розглядає наркоманію як невиліковну хронічну хворобу, протягом якої можливі більш-менш тривалі періоди ремісії.

Вважається, що в міру прийому наркотиків розвиваються три головних клінічних феномени:

- **Психічна залежність.** Її суть полягає в тому, що людина перестає почувати себе більш-менш пристосованою до життя без прийому наркотиків. Наркотик стає найважливішою умовою контакту людини з життям, собою, іншими людьми.

- **Фізична залежність.** Вона полягає в тім, що поступово наркотик проникає в різні ланцюги обмінних процесів в організмі. Якщо наркоман не приймає відповідну кількість наркотику, вона випробує різні по ступені виразності фізичні страждання: ломоту, тремтіння, розлади в діяльності травного тракту, сухість шкіри (або, навпаки, рясну пітливість) і ін. Це явище називається «абетинентний синдром». Для його зняття необхідне прийняття наркотику, дози якого постійно збільшуються.
- **Толерантність.** Мається на увазі звикання до наркотику. У переважній більшості випадків лікування наркоманії зводиться до госпіталізації хворого, позбавленню його можливості приймати наркотики, проведенню дезінтоксикаційної і загально зміцнювальної терапії. Перераховані заходи копіюють абетинентний синдром, руйнують фізичну залежність. Однак психічна залежність, що грає в розвитку наркоманії найважливішу роль, залишається поза досяжністю для існуючих сьогодні психотерапевтичних заходів, побудованих відповідно до традиційного психіатричного підходу. Сформована в медицині (психіатрія і клінічна психологія) традиція зв'язувати вживання наркотиків і зловживання ними з якими-небудь психопатологічними процесами в індивідуумах лише консервує наркотичну проблему. Уселення хворому відрази до прийнятого засобу, коли він знаходиться в стані гіпнозу і під час вироблення негативного рефлексу на речовину, якою зловживає, виявляється малопродуктивним методом руйнування психічної залежності.

Таким чином, чисто медичний підхід до наркоманії виявляється неефективним ні в плані лікування і реабілітації, ні тим більше в плані профілактики.

Психологічний аспект. Відомо, що наркоманів можна зустріти серед будь-яких типів особистості і що потреба в змінах стану свідомості є характерною для роду людського взагалі, але адже не всі-таки приймають наркотики, а тим більше стають наркоманами. Дослідження дозволяють затверджувати, що існують психологічні фактори, що визначають характер індивідуальних реакцій молодой людини на дію і вибір наркотику.

Деякі фахівці, намагаючись визначити «донаркотичну» особистість наркомана, 'на перше місце ставлять імпульсивний характер. Вони відносять наркоманію до імпульсивних неврозів,

а стан, що передує наркоманії, вважають основним, вирішальним фактором, що ініціює її виникнення. У пошуках етіологічних факторів наркоманії значення потрібно додавати не тільки хімічним ефектам наркотику, а більше звертати увагу на символічне значення, що наркотик має для пацієнта. З цього погляду, наркоманія є своєрідним вираженням невіпорядкованості особистості і непристосованості її до навколишнього світу.

Деякі дослідники, говорячи про донаркотичний стан особистості наркомана, виділяють наступні риси особистості молодих людей, що можуть, хоча і не обов'язково, стати причиною наркоманії: емоційна незрілість, неповноцінна психосексуальна організація, садистські і мазохистські прояви, агресивність і нетерпимість. Слабкі адаптаційні здібності, схильність до регресивного поведіння, нездатність до міжособистісного спілкування з партнером і т. д.

Відношення до наркотику не існує ізольовано від відносин до інших сторін життя і тому може бути змінено лише в контексті зміненої системи відносин особистості в цілому.

Якщо шукати причину, що ж змушує людей випробувати труднощі, то в більшості випадків усі відбувається тому, що вони себе нехтують, вважають себе нікчемними і невартими любові. Іноді таке відношення до себе маскується домаганнями людини на щось більше, і майже кожний з нас це ретельно ховає.

Карл Роджерс

Сьогодні в Україні проглядаються наступні особливості і тенденції підліткової і юнацької наркоманії:

1. ріст обсягів наркотичних речовин на ринку, і їхня доступність;
2. високий темп росту наркоманії, особливо дитячої і підліткової;
3. значне розширення асортименту наркотиків, поширення героїну, кокаїну і синтетичних наркотиків, трамадолу, метадолу та інші. ;
4. полінаркоманія (вживання усього підряд у немислимих сполученнях);
5. тенденція омолодження, більш ранньому віку вживання наркотичних речовин;
6. широка доступність так званих наркотиків, що утягують, і включення їх у молодіжну субкультуру, що забезпечує рекламу наркотиків і зниження «пороку страху» перед їхнім застосуванням, існування налагодженої системи залучення у вживання наркотиків дітей і підлітків, зміна структури

наркоманії від хвороби, характерної для визначеного кола осіб (соціально неблагополучними, страждаючими психічними порушеннями, що мають кримінальне минуле), до стану, характерному для більшої частини молоді;

7. фемінізація (усе більша кількість молодих дівчат починають уживати наркотики);
8. неграмотність і суперечливість профілактичної інформації, що часто приводять до протилежного ефекту;
9. проведені профілактичні заходи (освітні) характеризуються малою широтою поширення, відсутністю наукового підходу, не адаптованістю до українських умов, некомпетентною активністю;
10. усе зростаючий страх дорослих і прагнення дистанціюватися, піти від проблем підліткової і юнацької наркоманії і наркоманів, перекласти всього її рішення на правоохоронні органи;
11. тенденції вирішувати проблеми наркоманії шляхом культурно-масових заходів;
12. усе велика очевидність неефективності і недостатності медичної (медикаментозної) допомоги при лікуванні і реабілітації наркоманії;
13. існуюча система лікування і реабілітації наркозалежних характеризується спрямованістю на стару соціальну структуру хворих (психічно хворі, що були кримінальні елементи і т. д.);
14. у реабілітації і профілактиці переважає відомчий підхід, що перешкоджає комплексному рішення проблеми реабілітації і профілактики; існуючі підходи до реабілітації не дають ефективності, порівнянної зі світовим показником;
15. існуюча система фінансування реабілітації, наукових досліджень у цій області й оплата праці фахівців не сприяє поліпшенню якості роботи;
16. ситуація з реабілітацією приводить до створення міфу про невиліковність наркоманії, що ускладнює положення наркоманів;
17. наркоманія на сьогоднішній день стала основним джерелом поширення венеричних захворювань і навіть СНІДу.

Підвівши підсумки результатів дослідження причин уживання школярами одурманюючих речовин, можна сказати, що основу внутрішніх спонукальних сил складає дію механізму пошуку вражень на тлі нерозвиненості сфери потреб,

наслідування дорослим (або одноліткам), перекручування процесу соціалізації, потреба в саморегуляції внутрішнього стану, особливо в психотравмуючі ситуації, порушення в емоційній і пізнавальній сферах, недостатність наукових знань про здоровий спосіб життя, про алкоголь, тютюн, наркотиках, їхніх властивостях, наслідках їхнього вживання для особистості і суспільства.

Спровокувати інтерес до наркотиків і токсичних речовин і бажання поекспериментувати з ними може також когнітивно-емоційний дисонанс у структурі уявлень школярів про наркоманію і токсикоманію, що виникає при некомпетентності антинаркоманської контрпропаганди - не враховуючої статево-вікових особливості школярів і сучасні методи ведення первинної профілактичної антинаркоманської роботи.

Основний напрямок в цій боротьбі - виявлення та знешкодження місць виготовлення та збуту наркотичних засобів, боротьба з тими хто незаконно вживає наркотики, так як для їх придбання наркомани йдуть на скоєння злочинів, в основному крадіжок, з метою здобуття коштів на придбання наркотиків. Ведеться спільно з педколективами та працівниками медичних закладів широка роз'яснювальна робота серед молоді про пагубність вживання наркотичних засобів.

Для недопущення зростання кількості наркозалежних громадян міста ведеться роз'яснювальна робота. Співробітниками Кам'янець-Подільського МВ УМВСУ в Хмельницькій області проведено ряд виступів в пресі та перед учнями шкіл, в ході яких ми, на реальних життєвих прикладах, намагаємося утримати насамперед молодь міста від спокуси вжити наркотики. З профілактичною метою проводились відпрацювання навчальних та розважальних закладів, де по нашій інформації наркоділки намагаються організувати канали збуту наркотиків.

Проблема незаконного обігу наркотиків в нашому місті залишається дуже гострою. Ми вважаємо, що нам потрібно на декілька порядків посилити роботу в цьому напрямку і вже це робимо. Але ми одночасно і вважаємо, що одних наших зусиль по виявленню та притягненню до відповідальності осіб, які порушують правила обігу наркотиків, як караючого меча замало. Основну увагу потрібно приділити профілактичній роботі серед тих, хто тільки стає на шлях наркотиків, адже саме на цю категорію громадян міста зосереджена увага наркоділків, це для

них на сьогодні «золоте дно». Необхідно негайно покращити взаємодію між медичними закладами, міліцією, навчальними закладами по виявленню осіб, які втягують молодь в процес вживання наркотиків, та перейти до адресної профілактичної роботи з тими, хто тільки починає вживати наркотики, щоб зберегти наше майбутнє - нашу молодь.

The article is devoted analysis of basic aspects and reasons of child's and juvenile drug addiction.

Keywords: *drug addiction, child, teenager.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальные проблемы социологии девиантного поведения и социального контроля/ под. ред. Я. И. Гилинского. - М.: ИС ран, 1992.
2. Афанасьев В. С., Гилинский Я. И. Девиантное поведение и социальный контроль в условиях кризиса российского общества - СПб.: СПбФ ПС РАН, 1995.
3. Батыгин Г. С. Обоснование научного вывода в прикладной социологии.- М.: Наука, 1986; Батыгин Г. С. Лекции по методологии социологических исследований: Учеб. для высш. учеб. заведений. - М.: Аспект Пресс, 1995.
4. Башкатов И. П. Психология групп несовершеннолетних правонарушителей (социально-психологические особенности). - М.: «Прометей», 1993.-251 с.
5. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия. - Спб.: Питер, 1998.
6. Гилинский Я. П., Афанасьев В. С. Социология девиантного (отклоняющегося) поведения: Учебное пособие. - СПб: СПбФ РАН, 1993.
7. Гунський Ю. Г, Шаповалова В. А., Кутько І. І., Шаповалов В. В. Лікарські засоби у психофармакології. - Київ: Здоров'я; Харків: Горсінг, 1997. - 288 с.
8. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». 15 лютого 1995 року N 62/95-ВР
9. Мачковский Г. П. Наркомания среди молодёжи в капиталистических странах, - М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1979.-60 с.

- 10 Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. - М.: Изд-во ВНИИ ПУЗП, 1987. - № 100. - 131 с.
11. О наркомании в некоторых капиталистических странах. - М.: Изд-во ВНИИ ОП, 1969. - 47 с.
12. Гелипас В. Е., Рыбакова Л. Н., Цеглин М. Г. Проблемные ситуации в сфере профилактики злоупотребления психоактивными веществами среди детей и подростков // Вопросы наркологии. - 1998. - № 4. - С. 70-75.
13. Шаповалова В. А., Заболотный В. А., Дешешко И. Т. и др. Фармацевтический анализ лекарственных средств // Под общ. ред. В- А. Шаповаловой. - Харьков: Рубикон, 1995. - 400 с.
14. Шаповалова В. А., Шаповалов В. В. Справочник по правовой и судебной фармации. - Харьков: Торсинг, 1997. - 656 с.
15. Стан захисту дітей від жорстокого поводження з ними та всіх форм насильства Ж. Р. Петренко //Український

УДК 341+347. 157(477)(049. 2)

Сербалюк Ю. В.

МІЖНАРОДНЕ ТА ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД НАСИЛЛЯ

У статті розглянуті основні міжнародні документи та вітчизняна нормативно-правова база стосовно захисту дітей від насилля. Визначенні органи та основні напрямки їхньої роботи по профілактиці насилля щодо дітей.

Ключові слова: *насильство, дитина, сім'я конвенція, закон, профілактика.*

Проблема насильства щодо дітей, як не дивно, не відійшла у минуле разом з найгіршими формами рабства, найбрутальнішими видами експлуатації та приниження людини людиною, Проголошена у більшості країн світу на рівні офіційної політики ідея рівності, справедливості, соціального захисту всіх верств населення незалежно від походження, соціального становища, релігії, національності тощо залишається ще не втіленою у повному об'ємі майже скрізь. Так само залишається не

вирішеною проблема захисту дітей від усіх форм експлуатації та насильства. Про те, що така проблема не лише існує, але є досить актуальною у світовому масштабі і потребує вирішення говорить ряд документів, спрямованих на захист дитинства, які прийняті за останні десятиріччя Організацією об'єднаних націй та її структурами, Радою Європи, іншими міжнародними та міжурядовими інституціями. Активно питання захисту дітей від насильства розглядається і серед науковців. Насильство у сім'ї як соціально-педагогічну проблему досліджують в Україні провідні вчені Т. Ф. Алексєєнко, О. В. Безпалько, Н. Ю. Максимова, Т. Я. Сафонова та інші.

Насильство над дітьми є порушенням прав людини. Попри численні міжнародні та регіональні угоди, що захищають права дітей, насильство по відношенню до них залишається поширеним явищем. У світі щорічно понад 150 млн. дівчаток і 70 млн. хлопчиків піддаються різним видам насильства. Воно трапляється і в кожній країні Європи, незалежно від географічного чи соціального походження людей. На сьогодні у країнах Ради Європи, членом якої є і Україна, нараховується майже 155 мільйонів осіб, молодших за 18 років. І скрізь діти є жертвами найбрутальніших форм насильства, а також порушення прав людини. Діти стають жертвами насильства, у дитячих виховних та освітніх закладах, в родині, на вулиці, в засобах масової інформації, в кібернетичному просторі, вони втягнуті в орбіту організованої злочинності і сферах торгівлі людьми, дитячої проституції, торгівлі наркотиками, збройних конфліктів. Складність і масштабність проблеми потребує об'єднання зусиль міжнародного співтовариства, активного долучення до справи викорінення насильства щодо дітей кожної держави на рівні власного правового поля.

Базовими міжнародними документами стосовно захисту прав дітей на сьогодні є Загальна декларація прав людини, Декларація прав дитини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про права дитини, Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки і покарання, Декларація про соціальні і правові принципи, стосовно захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їх всиновлення на національному і міжнародному рівнях, Конвенція про захист прав людини та основних свобод, Європейська соціальна хартія, Європейський

кодекс соціального забезпечення, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, Рекомендація №Я (84) 4 Кабінету міністрів Ради Європи державам-членам «Про батьківську відповідальність» від 28. 02. 84, Рекомендація №11(91) 9 Кабінету міністрів Ради Європи державам-членам «Про невідкладні заходи у справах сім'ї» від 09. 09. 91, Рекомендація №Я (87)6 Кабінету міністрів Ради Європи державам-членам «Про прийомні сім'ї» від 20. 03. 87, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції, дитячої порнографії тощо.

Перший післявоєнний документ ООН, що стосується дітей і який набув світової ваги- Декларація прав дитини (1959р.). У ньому зазначалось, що дитина через свою фізичну і розумову незрілість потребує спеціальної охорони і турботи, яка включає і правовий захист. Принцип 9 Декларації зазначає, що дитина має бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості і експлуатації.

Парламентська Асамблея Ради Європи, у роботі якої бере участь Постійна делегація Верховної Ради України, 23 січня ухвалила Резолюцію та Рекомендацію щодо застосування правових та інших інструментів, корисних для боротьби з насиллям щодо дітей та іншими формами дитячої експлуатації і зловживань.

Конвенція ООН про права дитини стала обов'язковим документом для країн, які її підписали. Україна це зробила 21 лютого 1990 р., а чинності цей документ набув у нашій державі з 27 вересня 1991 р. Відповідно до ст. 19 держави - сторони повинні вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Ст. 32 Конвенції передбачає захист дітей від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку. Це положення Конвенції ООН про права дитини деталізує Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999 р.), у якій зокрема зазначені найгірші форми дитячої праці до яких відносять:

- усі форми рабства або практику, подібну до рабства, як наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;
- залучення дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних вистав;
- залучення дитини для незаконної діяльності, зокрема, для виробництва та продажу наркотиків, як це визначено у відповідних міжнародних договорах;
- роботу, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей.

Держави, що підписали Конвенцію, поважаючи відповідальність і права батьків щодо виховання дитини на власний розсуд, вважають, що дотримання прав дитини накладає на них низку зобов'язань. Положення статей 3 та 5 Конвенції про права дитини стосовно ролі батьків у вихованні дитини, їх відповідальність за погана фізичне і психічне поводження з дитиною конкретизовані у Європейській соціальній хартії (частина 1 п. 17), Декларації про соціальні і правові принципи, стосовно захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їх всиновлення на національному і міжнародному рівнях (Ст. 3), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (Ст. 24), Рекомендації № R (84) 4 Кабінету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про батьківську відповідальність» від 28. 02. 84 (Принцип 1) та «Про невідкладні заходи у справах сім'ї» від 09. 09. 91 (Принцип 1).

Продовжуючи аналіз статей Конвенції ООН про права дитини, слід звернути увагу ще на Ст. 34, яка встановлює захист дитини від усіх форм сексуального насильства, Ст. 37, що передбачає неможливість застосувань щодо дитини катувань та інших жорстоких, нелюдських що принижують гідність форм поведінки чи покарання.

У жовтні 2007 року відкрита для підписання Конвенція про захист дітей проти сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Як зазначав у своєму виступі з нагоди ратифікації Конвенції заступник Генерального секретаря Ради Європи Мод де Бур-Букікію, від 10% до 20% дітей в Європі за часів свого дитинства зазнають сексуальних домагань. Сексуальне насильство по відношенню до дітей може мати різні форми – від

інцесту до проституції, порнографії, зґвалтування під час побачення, сексуального насильства з боку однолітків і сексуальних зловживань в інституційних закладах. Постійно зростаючий рівень користування Інтернетом спровокував нові ризики, і кібернетичний простір підкрадається разом із сексуальними хижаками, які уleshують своїх потенційних жертв. Конвенція передбачає конкретні заходи, що мають посилити запобіжні заходи, допомогу жертвам, а також судове переслідування злочинців та міжнародне співробітництво. Особливо наголошується на необхідності кваліфікованої допомоги дітям, які стали жертвами сексуального насильства. У Європі на сьогодні набуває поширення модель роботи з такими дітьми «Дитячий будинок Ісландії». В основу цієї моделі покладено між структурну взаємодію та допомогу в розслідуванні і збиранні найбільш потрібної інформації за умови захисту дітей від повторних допитів та нагадування про отриману в результаті вчинених проти них зловживань травму. «Дитячий будинок» передбачає організацію судових слухань, медичних досліджень, консультації та рекомендації для дітей, а також допомогу та підтримку психолога. Держави-учасниці Конвенції про захист дітей проти сексуальної експлуатації та сексуального розбещення будуть зобов'язані також запровадити до своїх законодавств кримінальну відповідальність за використання дорослими Інтернету задля встановлення контактів з дітьми з метою сексуальної експлуатації та протиправних дій відносно дітей.

Українське правове поле вибудовується відповідно демократичних традицій, сучасних світових тенденцій та підписаних міжнародних документів. Правова база захисту дітей від усіх форм насильства закладена у Конституції України, цілому ряді законів та підзаконних актів. Конституція України зазначає недопустимість будь-якого насильства над дитиною: ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню або покаранню».

Кримінальний кодекс України містить загальні норми щодо захисту всіх громадян і дітей зокрема від жорстокого поводження з ними. Положення щодо захисту неповнолітніх розглядаються у розділах Кримінального кодексу: розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи», розділ III «Злочини проти волі, честі та гідності особи», розділі IV «Злочини проти статевої

недоторканості особи», тощо. У Кримінальному кодексі міститься опис понад 40 злочинів, що здійснюються проти неповнолітніх. В Україні найбільше порушується кримінальних справ за вчинення протиправних дій щодо дітей за статтями «Втягнення дитини у злочинну діяльність», «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною».

Сімейний Кодекс України не лише визначає права батьків щодо виховання дітей, їх обов'язки, але й визначає конкретно заборону на будь які види експлуатації своєї дитини. (Ст. 150), визначає серед підстав позбавлення батьківських прав втягнення дітей у жебрацтво, бродяжництво, жорстоке поводження з ними (Ст. 164).

Закон України «Про охорону дитинства» (Ст. 10) гарантує кожній дитині право на свободу, особисту недоторканість та захист дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, що їх замінюють, на захист від втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин, від залучення до екстремістських організацій, від примушування їх до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор, тощо.

У 2002 р. в Україні було прийнято Закон «Про попередження насильства у сім'ї», який визначив правові і організаційні основи попередження насильства в сім'ї, перелік органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї. Закон також визначає чотири основних види насильства у сім'ї: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. Необхідно зазначити, що у цьому документі акцент зроблено на попередження насильства у сім'ї та обов'язки відповідних органів та установ по недопущенню і своєчасному виявленню фактів насилля щодо дітей. Органами і установами, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства у сім'ї відповідна Закону визначені спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, служба дільничих інспекторів та кримінальної міліції у справах дітей, органи опіки і піклування, кризові центри та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства у сім'ї. Серед спеціальних заходів з попередження насильства у сім'ї у розділі III Закону виділенні офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства у сім'ї, офіційне

попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства у сім'ї, взяття на профілактичний облік членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, захисний припис, стягнення коштів на утримання жертв сімейного насильства у спеціальних установах для жертв насильства у сім'ї. Закон передбачає за вчинення насильства у сім'ї кримінальну, адміністративну, цивільно-правову відповідальність.

Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» серед основних напрямків державної політики у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю визначає такий, як розробка та здійснення комплексу реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного та фізичного стану дітей, які зазнали жорстокості, насильства, потрапили в екстремальні ситуації.

До створення правового поля по захисту дітей від усіх форм насильства долучаються укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України. У травні 2008 р. вийшов Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей», який є відгуком на проблему насильства в сім'ї як гостру і актуальну з огляду на хвору соціальну-етичну обстановку в країні. Указ передбачає не лише здійснення аналізу ефективності роботи _ органів, на які покладається обов'язок профілактики і захисту дітей від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, вжиття дієвих заходів, але й розробку Національної програми розвитку ювенальної юстиції, створення та розповсюдження у засобах масової інформації матеріалів, спрямованих на запобігання жорстокості, насильства, сексуальної експлуатації дітей, поширення питань соціального та правового захисту дітей.

У 2006 р. постановою Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини 2006-2016 роки». Серед багатьох запланованих заходів слід виділити вдосконалення роботи управлінь, відділів кримінальної міліції у справах дітей щодо захисту дітей від жорстокого поводження, насильства та експлуатації.

Слушність прийняття в Україні законів та підзаконних актів викликана обставинами сучасного суспільного життя, зростання проблеми насильства у сім'ї. Вирішення дії - не лише педагогічна задача виховних установ. Посилення дієвості законодавчих документів, цілеспрямована соціальна, інформаційна політика

держави, зміна суспільної свідомості мають стати, покращання соціально-економічної ситуації в країні на нашу думку, підґрунтям вирішення проблеми дитячого насильства.

The basic international documents and state regulatory and legal framework about defense from children's violence is examined in the article. The agency and the main tendencies of their work about preventive measures for children's violence are defined.

Key words: *violence, children, family, convention, law, preventive measures.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеевко Т. Ф. Соціальна педагогіка теорія і технології: Підручник. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. -314 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна робота: Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 351 с.
3. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. ІІ. Соціально-психологічні аспекти проблем насильства. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 337 с.
4. Сафонова Т. Я. Жесткое обращение с детьми // Практична психологія та соціальна робота. - 2007. - №2. - С. 17-29
5. <http://www.yurist-online.com/zakoni/>

УДК 637. 49: 234

Собала Дорота

ЗАЛУЧЕННЯ ОСВІТНИХ ІНСТИТУЦІЙ ДО ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ

В статті розглядаються питання захисту дітей на прикладі м. Ченстохов Польща при залученні освітніх інституцій.

Ключові слова: *дитина, освітні інституції, захист.*

Ініціатором підписання Конвенції про Права Дитини була Польща. Уряд Польщі в 1978 році розширив дію проекту, в Комісії Прав Людини при ООН, щодо включення Конвенції на

розгляд Комісії. Це була найважливіша ініціатива Польщі в сфері Прав Людини.

«Людина, яка вперше, виразно, в повному обсязі та гостро підняла питання прав людини - був Януш Корчак».

В 1899р. Він опублікував статті під назвою, „ Розвиток ідей любові до ближнього XIX віці. Януш Корчак писав:„ Твоїм ближнім є і бідний, і жінка, і дитина».

Ідея Я. Корчака включає:

1. «Дитина є цінністю, рівною нам людиною»
2. Права дитини це поняття з категорії прав людини та виникають з честі і неповторності дитини як людської одиниці.
3. Права дитини не треба асоціювати з її основними потребами.
4. Права дитини, як і права людини, підлягають обмеженню.
5. Батьки це юридичні опікуни дитини, які представляють її перед органами влади, також і в випадку порушення їх прав.
6. Права дитини, подібно як і права людини, належать кожному в незалежності від виконання обов'язків. На підставі аналізу права на освіту можна стверджувати що воно відповідає загальним рекомендаціям Конвенції про Права Дитини, а саме:
 - Інструкції організації освіти не створюють єдину систему охорони прав дитини/учня. ■ Самоврядування в школі може бути використане тільки в випадку основних прав, які належать дитині, наприклад право знань о власних правах.
 - Передавання знань о правах та процедурах їх дотримання є важливим елементом формування та виховання учня. Діти повинні мати права в школі у відповідності з їх обов'язками.

Предметне виховання базується на:

- Відповідай за себе у всіх ситуаціях, бо завжди ти є КИМОСЬ, а не чимось, ти не тільки підопічний, але перед усім особа, яка відповідає за себе.
- Не карай дитину, бо вона як і ти має почуття власної гідності.
- Намагайся не використовувати в вихованні такі методи, які ти сам не поважав в дитинстві.
- Дозволяй дитині використовувати вибір як змога чесніше.
- Якщо поведив себе в стосунку до дитини не правильно, вибачся та поясни.
- Не бійся втратити авторитет, дитина і так знає коли робиш помилки.
- Ніколи не кажи погано про дитину, особливо в присутності чужих людей.

- Не кажи «зроби то, бо я так кажу» - якщо мушиш щось заборонити то поясни.
- Якщо наказуєш щось дитині, то намагайся не говорити з «висоти свого авторитету».
- Намагайся часом бути.

In the article are examined on the questions of defence of children fo example of Chenstokhov (Poland)at bringing in of educational actions.

Keywords: *child, educational actions, defence.*

УДК 343. 627: 373.6: 36

Чуловський М. М.

**ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДДІЛУ
КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ У СПРАВАХ
ДІТЕЙ МІСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ УМВСУ
ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО
ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ**

У статті висвітлюється проблема захисту дітей від жорстокого поводження з ними відділом кримінальної міліції.

Ключові слова: *насилля, жорстоке поводження, законодавство.*

Одним із показників духовного розвитку та соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей. Вкладаючи ресурси в дитинство, держава зміцнює майбутні продуктивні сили, забезпечує сталість економічного і духовного поступу. Тому в суспільстві, що зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, не можуть бути терпимі прояви жорстокого поводження з дітьми, зневажання їхніх інтересів, оскільки це має тяжкі соціальні наслідки: формуються соціально дезадаптовані, малоосвічені особистості, а головне - насильство знову породжує ту ж саму жорстокість.

Загалом зазначене соціальне явище не нове для нашого суспільства, хоча ще зовсім недавно не визнавався сам факт його існування. Проблема ускладнюється тим, що діти часто соромляться, бояться розповісти про знущання над ними,

звернутися у відповідні органи, часом вважають таке ставлення до себе нормою, бо не знають іншого.

Зокрема, з позиції соціальної педагогіки, жорстоке ставлення до дітей проявляється в різних формах - від небажання їх доглядати, байдужості з боку дорослих і до фізичних покарань. Це всі форми фізичного та психічного насильства, завдання побоїв або образ, неухажне, недбале або жорстоке ставлення. При цьому підкреслюється, що насильство - це вплив однієї людини на іншу, що порушає конституційне право людини на особистісну недоторканість (у фізичному і духовному розумінні).

Насильство - це також будь-яке приниження людини, що веде до обмеження фізичного та духовного потенціалу індивіда, заважає заволодіти реально заданою повнотою можливостей особистісного розвитку, це панування волі однієї людини над волею іншої. Тому пряме застосування сили або загрозу її застосування потрібно розуміти під насильством лише у вузькому значенні.

Таким чином, жорстоке ставлення до дітей - це результат дії багатьох чинників: психологічні особливості окремих індивідів, соціальні умови, які впливають на благополуччя сім'ї, діяльність соціальних інститутів, покликаних дбати про дітей, характер нашого суспільства в цілому. Можна виділити такі основні форми жорстокого поводження та зневажання дітей: фізичне насильство; сексуальне насильство або розбещення; психологічне (емоційне насильство); зневажання основних потреб дитини - в їжі, одязі, відпочинку. При цьому акцент доцільно зробити на психологічному насильстві, що на сьогодні є найменш дослідженим, - примушенні до дій, що суперечать моральним принципам, висміювання, приниження гідності, дратування, кривдження, залякування. Варто зазначити, що жорстоке поводження з дітьми може бути опосередкованим, мати вербальний характер: постійні лайки, крики, застосування нецензурних виразів тощо.

На жаль, вивчення проблеми захисту дітей від жорстокого поводження не можна вважати достатнім як у теоретичному, так і практичному аспекті, оскільки фундаментальних досліджень у цьому напрямі не проводилося. Поглибити знання, обґрунтувати оптимальні механізми запобігання негативному явищу дозволить вивчення стану справ в Україні щодо забезпечення реалізації права дітей на захист від жорстокого поводження та всіх форм насильства, що і є метою представленого дослідження.

Право дітей нашої країни на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28, 52 Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижуєдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Статтею Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються в Україні за законом. Зокрема покарання за злочини проти дітей передбачено новим Кримінальним кодексом України: умисне вбивство дітей - статті 115, 116; доведення дітей до самогубства - стаття 120; нанесення тілесних ушкоджень - статті 121-125; побой та мордування - стаття 126; катування - стаття 127; залишення у небезпеці - стаття 135; насильницьке донорство - стаття 144; викрадення дитини - стаття 146; захоплення дітей в заручники - стаття 147; торгівля дітьми та незаконне переміщення за кордон - стаття 149; експлуатація дітей - стаття 150; статеві злочини проти дітей - статті 155, 156; зловживання опікунськими правами - стаття 167 та ін.

Обов'язок повідомляти органи опіки і піклування про випадки зловживання батьківськими правами, покладено на всі установи і всіх громадян, яким стане відомо про такі випадки (ст. 134 Кодексу про шлюб та сім'ю України).

Жорстоке поводження з дитиною в новому Сімейному Кодексі України визначається як одна із підстав позбавлення батьківських прав - стаття 164.

Отже, держава здійснює захист дитини від: до усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють; о втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин; о залучення до екстремістських релігійних психокультових угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Право дітей на захист від усіх форм жорстокого ставлення у сім'ї регулює Закон України від 15. 11. 2001 р. № 2789-111 «Про попередження насильства в сім'ї». Відповідно до статті 7 Закону органи опіки і піклування:

- надають допомогу у відновленні порушених прав та захисті законних інтересів неповнолітнім, які мають батьків і проживають у сім'ях, дітям-сиротам, які залишилися без піклування батьків і виховуються в сім'ях опікунів (піклувальників), прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також членам сім'ї, визнаним в судовому порядку недієздатними, у випадках, коли стосовно них вчинено або існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;
- представляють у суді інтереси неповнолітніх та недієздатних членів сім'ї, які стали жертвами насильства в сім'ї;
- здійснюють інші передбачені законом повноваження щодо попередження насильства в сім'ї.

Функцію захисту конституційних прав та свобод неповнолітніх покладено на судову владу. Значним досягненням держави щодо забезпечення права дітей на захист від жорстокого поводження та всіх форм насильства є закріплення Сімейним кодексом України права дитини самостійно звертатися до суду: кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу (стаття 18 СК).

Крім судових, існують ще й позасудові методи захисту прав дитини через звернення до відповідних уповноважених органів та посадових осіб.

Зокрема стаття 10 Закону України «Про охорону дитинства» проголошує право кожної дитини особисто звертатися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів. Держава через зазначені органи в порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу в запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів, проведення розслідування та вжиття заходів щодо припинення насильства.

Координація та контроль за діяльністю щодо здійснення соціального захисту неповнолітніх від жорстокого поводження покладено на служби у захисту неповнолітніх від жорстокого поводження покладено на служби у справах неповнолітніх. Вони разом з органами опіки та піклування мають право перевіряти умови виховання у сім'ях, батьки (усиновителі) або опікуни

(піклувальники) в яких не забезпечують належних умов для повноцінного життя дитини. Діти, які залишають сім'ю через жорстоке ставлення з боку батьків, можуть бути направлені до притулків служб у справах неповнолітніх.

Разом із там, важливо відмітити, що школа, на думку дітей, є тим місцем, де вони найчастіше зустрічаються з жорстоким ставленням та знущаннями (з боку вчителів, однокласників, дещо меншою мірою - учнів старших класів).

Об'єктивні і суб'єктивні чинники, що викликали масовий відтік вчителів зі школи, одночасно спричинили зниження вимог до тих педагогів, які залишилися в школі. Мають місце непоодинокі випадки приниження гідності дітей вчителями. Нерідко конфіденційна інформація щодо проблем дитини та її сім'ї розголошується і стає предметом обговорення у класному колективі, серед батьків, що травмує психіку, погіршує моральний стан дитини.

Відсутність у свідоцтві про народження дитини фотокартки і графі про належність до громадянства не дає можливості провести ідентифікацію дитини та ускладнює контроль за виїздом дітей до країн СНД, що може призвести до несанкціонованого вивозу їх злочинними структурами з України в країни СНД, а далі - в інші країни світу.

Має місце в Україні сексуальна експлуатація і торгівля дітьми. Хоча це соціальне явище в країні не поширене, однак негативні тенденції спостерігаються.

Законодавством України передбачено кримінальну відповідальність за зґвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом, статеві стосунки з особою, яка не досягла статевої зрілості, розтління неповнолітніх.

В Україні, на жаль, бракує механізму швидкого й ефективного захисту дитини, не вистачає і відповідних інститутів та спеціалістів, хоча робота у цьому напрямі проводиться. Зокрема Державним комітетом України у справах сім'ї та молоді спільно із зацікавленими міністерствами розроблено проект «Порядку розгляду звернень дітей з приводу жорстокого ряду розгляду звернень дітей з приводу жорстокого поведіння з ними», мета якого - забезпечення активної роботи на міжвідомчому рівні, залучення всіх причетних служб і установ до цього процесу.

Серед несудових методів захисту прав дітей потрібно назвати звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав

людини, сфера компетенції якого досить широка. Предметом його контролю є діяльність усіх посадових і службових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування, в т. ч. судові рішення, строки розгляду справ у судах, порушення процесуальних норм та ін. Процедура звернення до Уповноваженого безоплатна, не обтяжена зайвими формальними вимогами, гнучка.

З метою захисту дітей від жорстокого поводження працюють центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх. До вирішення зазначеної проблеми активно підключилися центри соціальних служб для молоді, які створюють притулки для жінок з дітьми, що постраждали від насильства, спеціалізовані соціальні служби. З метою запобігання жорстокому поводженню з дітьми та захисту їх від різних форм насильства на місцевих рівнях створюються інформаційні матеріали, що містять список інституцій та організацій, покликаних надавати допомогу дітям; перелік органів внутрішніх справ, куди можна звернутися з приводу насилля, зокрема коли насильство в родині пов'язане із вживанням алкоголю чи наркотиків, а також ті громадські організації, діяльність яких спрямована на вирішення проблем насильства.

Дуже важливо для України чітко визначити в нормативно-правових документах, в чому саме полягає жорстоке поводження з дітьми, обумовлюючи, що воно може мати фізичну та психічну форми і здійснюватися через образи чи зловживання, відсутність піклування, брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання. Серед завдань на найближчий період підвищення по інформованості населення про сутність жорстокого поводження з дітьми, його види, прояви та можливі шляхи запобігання приниженню дитячої гідності. Усвідомлення такого соціального явища повинно формуватися у громадян в першу чергу на переконаності в актуальності проблеми та необхідності вживати всіх можливих заходів для профілактики цього явища.

Загалом проблема захисту прав підростаючого покоління ніколи не втратить своєї актуальності, адже діти - гарант здоров'я, самозбереження і поступу нації.

In the article lights up the problem of defence of children from legal cruelty with them by the department of criminal militia.

Keywords: *violence, cruel conduct, legislation.*

**СПИСОК ОСНОВНИХ
ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:**

1. Конституція України. - К.: Офіційне видання ВР України - 1996.
2. Конвенція про права дитини//Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. - 2003. - С. 19-20.
3. Про становище дітей в Україні за підсумками 1996р. Державна щорічна доповідь. - К., 1997. - С. 6.
4. Сімейне право України: Підручник/За ред. Ю. С. Червоного. - К.: Істина, 2004. - С. 247.
5. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - С.297.

Розділ II.

**СОЦІАЛЬНІ ТА ПРОСВІТНІ
ЗАХОДИ ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ
ВІД ЖОРСТОКОГО
ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ**

**ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ВІД ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЛЯ (НА ПРИКЛАДІ ГРУПИ ПРИТУЛКУ
«МАЛЯТКО» МІСТА КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО)**

*Коли б не було цих чудових гостей на землі -
дітей, то світ загинув би не від старості, ні,
ще раніше - від бездуховності своєї.*

Симон Соловейчик

Стаття присвячується розгляду проблеми захисту дітей дошкільного віку від домашнього насилля.

Ключові слова: соціально-педагогічна профілактика насилля, домашнє насилля, дошкільний навчальний заклад, діти дошкільного віку.

Україна відновлює свою ідентичність та намагається знайти рівновагу між управлінням та наснаженням. Окремі люди, сім'ї та громадяни прагнуть відновити та виразити свою індивідуальність і спроможність. Невпевненість та боротьба часто постають у проявах насильства до тих людей, які поруч.

Особливо гострою проблемою є насильство над дітьми. Адже стан, який переживають скривджені діти стосуються кожного громадянина суспільства. Слід зазначити, що згідно з дослідженнями проведеними на Заході України можна зробити висновок, що більшість дітей із бідних сімей страждають від асоціального ставлення з боку батьків та інституцій, які теоретично були створені саме для * того, щоб допомагати та всебічно підтримувати таких дітей. Реальність така, що вірогідність кривдження дітей є в усіх соціальних верствах та в усіх сім'ях на різних етапах розвитку. [4]

Діти - це майбутнє кожної держави. А тому фізичні та емоційні травми, які вони переживають, обкрадають суспільство та усіх його членів зокрема. Не завжди можна уникнути дитячих травм, але їхня мінімізація має стати важливою метою соціальної політики.

На сьогодні, коли кривдження спостерігається всюди ми не можемо з цим просто змиритися. Ще до недавнього часу такі терміни, як кривдження дитини, побиття дружини, інцест були

зрозумілими, хоча не визнавались як нагальні проблеми. Перші спроби визначення і осмислення насильства в сім'ї були зроблені наприкінці XIX століття, внаслідок індустріалізації та урбанізації, що призвели до більшої концентрації населення та нових соціальних проблем. [2]

Насильство розглядають у чотирьох площинах: правовій, моральній, суспільно-політичній та психологічній.

У правовій площині більшість випадків насильства карається законом. Та все-таки проблема полягає в тому, що жертви насильства не завжди звертаються по допомогу до правоохоронних органів. А чи захищає закон жертви насильства та чи стримує насильників? [2]

Насильство у моральній площині окреслює кривдження осіб, слабших фізично, часто з фізичними або психічними вадами.

У суспільно-політичній площині насильство набуває значних розмірів, про що свідчать війни, збройні конфлікти, акти непокори, а також бійки у громадських місцях.

У психологічній площині - це явища, що відбуваються у психіці людини, а також у їхніх стосунках. Головний зміст цього виду насильства - страждання жертви, її безсиллі, внутрішньому розладі, приниженні.

Насильство має три спільних елементи:

1. завжди являється наслідком продуманої дії, отже не є випадковим;
2. пов'язується із порушенням певних прав особи чи групи осіб;
3. присутній елемент послаблення здатності до захисту. [4]

Дитинство - найважливіший, самотутній і неповторний період у становленні особистості. Саме в цей час дитина формується фізично, психічно й інтелектуально, набуває необхідних знань, умінь, навичок. І саме в цей період вона потребує найбільшої уваги і захисту. Тож державні органи повинні більше приділяти увагу до сімей у яких є маленькі діти, проводити з батьками співбесіди. [4]

Насильство над дітьми: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне - це надзвичайно болюче питання, що викликає серйозну стурбованість свідомих верств населення.

Тому, у жовтні 1996 р. рішенням виконавчого комітету Кам'янець - Подільської міської ради було відкрито групу притулку «Малютко» на базі дошкільного навчального закладу №17 «Світлячок».

На сьогодні ми керуємось чинною законодавчою базою щодо захисту прав дитини. Це: Конвенція ООН «Про права дитини», Конституція України, Закон України «Про дошкільну освіту», ЗУ «Про охорону дитинства», ЗУ «Про охорону здоров'я», ЗУ «Про попередження насильства у сім'ї», Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», «Типове Положення про притулок для неповнолітніх», затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 565 від 09. 06. 1997р., Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх».

Нами налагоджена співпраця з відповідними органами, які відповідають за охорону дитинства, зокрема з службою у справах неповнолітніх дітей Кам'янець - Подільської міської ради, начальником якої є Л. Е. Бевз.

З метою здійснення комплексної реабілітації вихованців, ми співпрацюємо та координуємо свої дії з іншими міськими службами: медичною, психологічною, логопедичною та соціальними службами.

Група функціонує 12 років. За цей час випускниками закладу стало 1063 малят. Першими мешканцями групи були двоє дітей-сиріт, з якими організувала роботу одна вихователька. Сьогодні групу відвідує 11 таких дітей, проте ця кількість нестабільна.

На початку виникло багато проблем: санітарно-побутових та лікувально-профілактичних - не було одягу, взуття, ліків. Звістка про відкриття притулку, його проблеми швидко облетіла місто, завдяки пресі, радіо, телебаченню. Багато громадян міста, організацій, меценатів та благодійників допомогли у створенні належних побутових умов, з розумінням віднеслися до наших проблем. На той час однією із перших на наші проблеми відгукнулася Раїса Василівна Павлюкевич, яка є головою товариства «Кам'янець-Подільський-Вісбаден» та депутат міської Ради Дибаш Віктор Володимирович. Протягом цих років постійними меценатами притулку стали ЗАТ «Птахокомбінат», генеральним директором якого є Борковська Людмила Іванівна, завдяки її турботі наші малюки безкоштовно отримують обіди щочетверга в кафе «Мрія» до сьогоднішнього часу.

Започаткувала шефство над дітьми-сиротами, Акимович Галина Степанівна. Зараз її справу продовжують донька Наталя Георгіївна та син Сергій Георгійович, депутат міської ради Ведерников Сергій Леонідович, Волошина Валентина Петрівна,

представники соціальної служби та багато інших небайдужих людей.

За ці роки всього було доволі: і радощів, і прикрощів, і хвилювань. Та найбільш, звичайно, ми раділи подіям, коли знаходились для сиріт нові батьки, сім'ї. Щиро раділи за дітей, що нарешті і їм усміхнулася щаслива доля, бо пережили вони, напевно більше, ніж дехто з нас дорослих.

Дворічну дівчинку мати залишила на голодну та холодну смерть. Її напівмертву знайшла кримінальна міліція і працівники служби у справах дітей, доставили в дитячу лікарню, а потім в групу притулку. А на очах іншої дівчинки вбили рідну маму - залишилася вона круглою сиротою.

Хлопчика принесли у садок, як немовлятко, хоч йому було півтора року, завернутого в ковдру. Чому? А тому, що мати не мала часу навчити дитину ходити, щоб не заважав розважатись і вживати спиртні напої, дитину прив'язувала до ліжка, а щоб не кричав, давала смоктати хліб, змочений цукром.

За ці роки удочерили і усиновили 12 дітей.

Притулок бере під свою опіку психічно травмованих дітей, уражених різними хворобами. Вихованці нашого закладу переважно мовчазні або ж занадто агресивні, часом байдужі до всього, інтелектуально пасивні, боязливі, невпевнені у своїх діях, їм важко спілкуватися з дорослими і однолітками. Погана пам'ять, не достатньо розвинена увага, уява і пізнавальна сфера, без належної турботи з боку дорослих, можуть зробити затяжною їхню психічну ізоляцію. Ми не маємо права на помилку, бо це негативно вплине на процес подальшого входження дошкільника у соціальне середовище, у світ людей, ці діти, на відміну від «домашніх», змушені шукати захисту, тепла і справедливості не в рідних батьків, а в людини сторонньої, але за покликом долі, причетної до їхнього виховання.

Спеціалісти дошкільного закладу сприяють встановленню позитивних взаємовідносин дітей з дорослими та однолітками.

Організація профілактичної та корекційно - виховної роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до неповнолітніх.

З метою забезпечення соціально - психологічної реабілітації неповнолітніх, виявлення та усунення конкретних причин їх дискомфорту організовано психолого-педагогічні обстеження, що дозволяють визначити індивідуальні особливості розвитку, особистісні якості, інтереси.

Відповідно до плану роботи проводяться екскурсії, етичні бесіди, читання художньої літератури, спостереження, ігри на соціальну тематику, такі заняття як: «Доброта рани заживляє», «Квітка доброти», «Тепло рук друга», «Дружба починається з усмішки» тощо.

Після закінчення терміну перебування дітей у групі притулку, разом із службою у справах неповнолітніх, органами опіки дитячий садок піклується про подальше їх влаштування.

Але, якщо беззахисна дитина буде приречена для виховання у групі притулку, то ми, прикладемо всіх зусиль, щоб їй було комфортно, по-домашньому тепло і затишно, забезпечимо розвиток особистісного потенціалу, адже, як стверджував великий педагог Шалва Амонашвілі: «Дитина не може чекати щастя. Вона нетерпляча. Вона хоче і повинна бути щасливою сьогодні, зараз...» [5]

The article is dedicated considération of prohlem of defence of children of preschool age from domestic violence.

Keywords: *socially pedagogical prophylaxis violence, domestic violence, preschool educational establishment, to put preschool âge.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про охорону дитинства».
2. Кэтрин Кволе. Радость воспитания. Как воспитывать детей без наказания. - СПб.: ИД «Весь», 2002. - 288с.
3. Лешли Д. Работать с маленькими детьми, поощрять их развитие и решать проблемы: Пер. с англ.: Кн. для воспитателя детского сада, - М.: Просвещение, 1991. — 223с.
4. Соціально - педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Трубавіна І. М. навчальний посібник - К.: ДЦССМ, 2003.- 132с.
5. Шалва Амонашвили. Гуманная педагогика и духовность образовательного пространства. М.: Просвещение, 1997. — 269с.
6. Школа для батьків / В. Бондаровська, К. Бабенко, О. Возіянова та ін. - ПП «Заценко». - Прим.. - К.: 2006. - 338с.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ШКІЛ З ПРОФІЛАКТИКИ ТА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

У статті розглядається діяльність практичних психологів шкіл з профілактики та захисту дітей від жорстокого поводження з ними. Виділяються причини і пропонуються рекомендації для вирішення даної проблеми.

Ключові слова: жорстоке поводження, профілактика, захист дітей, практичний психолог

Жорстоке поводження з дітьми - це феномен, про існування якого відомо з моменту появи історичних записів людства, і який існує і зараз. Пов'язано це з тим, що насильство - це не тільки соціальне явище, а й тісно відображає людську природу. Жорстокість у стосунках з дітьми не залежить ні від суспільного ладу, ні від політичного устрою. Але в той же час, існує чіткий розподіл між країнами, який визначає, чи визнається існування цієї проблеми, та які здійснюються заходи державою по захисту дітей від насилля та попередження його.

Важливим для профілактики і захисту дітей від жорстокого поводження є діяльність практичних шкільних психологів, які мають можливість здійснювати безпосередню роботу з учнями і їх батьками. Тому **метою** даної статті - є вивчити діяльність практичних психологів шкіл з профілактики та захисту дітей від жорстокого поводження з ними.

Не існує єдиного визначення жорстокого ставлення до дітей. В той же час, більшість дослідників і практиків у розвинутих країнах користуються визначенням, запропонованим Гарбаріно: «Будь яка дія або бездіяльність по відношенню до дитини з боку їх батьків, осіб, які їх замінюють, а також установ або суспільства в цілому, в результаті чого, порушується фізичний або психологічний розвиток, здоров'я чи благополуччя дитини, а також обмежуються його права і свобода».

Основними формами жорстокого поводження з дітьми є: фізичне, сексуальне, емоційне (психологічне) насилля та зневажливе ставлення до потреб дитини.

Яскравим прикладом є життєва драма однієї української семирічної дитини - жертви «батьківського» виховання. Хлопчик вистрибнув з вікна п'ятого поверху, а батькам залишив записку: «Мама і тато, я вас дуже люблю і не хочу приносити вам клопіт через те, що я поганий». Так він вирішив покінчити раз і назавжди з ситуацією в сім'ї. Батько цього хлопчика мав свій метод виховання: за будь-яку провину бити ременем із пряжкою та примушувати по кілька разів переписувати домашнє завдання. Мати здебільшого поділяла методи виховання і не втручалася в процес. Напередодні того страшного дня він просто загубив портфель і був жорстоко покараний - пізніше медики нарахують на маленькому дитячому тілі понад 100 гематом. На щастя, хлопчик народився в сорочці - відбувся після падіння струсом мозку і незначними ушкодженнями ніг. А ще... глибоко скаліченою душею.

Важливим інтегрованим показником, що відображає поширеність зневаги потребами дітей, є смертність дітей від неприродних причин (нешасні випадки, отруєння, утоплення, вбивства, самогубства). У структурі смертності дітей від 7 до 15 років смерть від неприродних причин стійко займає перше місце, складаючи 25% від всіх причин смерті дітей цього віку.

Ситуація погіршується з кожним роком - це факт. За словами радника міністра внутрішніх справ Катерини Левченко, лише за дев'ять місяців 2008 року працівниками правоохоронних органів здійснено 84 тисячі виїздів за викликом про скоєння насильства у сім'ї, винесено 62 тисячі офіційних попереджень, понад 83 тисячі осіб перебуває на обліку за тиранію в родині, з них понад 50 тисяч поставлені на облік тільки в цьому році. І спостерігається тенденція до збільшення випадків насильства у родинях - щороку в середньому на десять відсотків. Скільки ж насправді є покалічених душ і тіл - не береться сказати ніхто [1].

За офіційними даними на обліку в органах Міністерства внутрішніх справ України за жорстоке поводження з дітьми знаходяться понад 80 тисяч сімей, в яких проживають понад 110 тисяч дітей. Дослідження свідчать: 44% батьків не знають інших методів виховання ніж побиття дитини за провину. В той же час, караючи дітей, батьки і самі внутрішньо страждають від цього: 65% - відчують свою провину; 67% - шкодують що зробили це, 73% - відчують сум; 79% - страждають від своїх дій [1].

У процесі і після насильства у дитини розвивається **первинна реакція на травму** - хворобливі фізичні і емоційні явища, які

залежно від характеру і тривалості дії, віку дитини, її особистісних особливостей, можуть мати різний ступінь вираженості, тяжкість і спектри проявів. Це можуть бути:

- посттравматичні стресові розлади;
- фізичні прояви;
- емоційні реакції;
- когнітивні розлади.

Далі наступає **стадія адаптації**, під час якої дитина починає розвивати навички, що допомагають їй справитися з тим, що трапилося. Вона обирає такі прийоми, такі форми поведінки, які, як дитина вважає, допоможуть їй забезпечити безпеку і зменшити фізичний і психологічний біль. Найбільш поширеним видом є витіснення або забування. Тобто дитина прагне не думати про ті епізоди, які заподіюють такі хворобливі страждання, примушують переживати знов і знов.

Щоб «забути» події, які, здається, забути неможливо, щоб припинити згадувати про них, переживши насилля, кошмар, жак, сором, приниження, дитина витрачає значну психічну енергію, яка в нормальних умовах використовується на оволодіння знаннями та навичками, властивими даному віку дитини. От чому важливо визначити контекст травми, що відбулася, або насильства, тобто вік дитини і стадію його розвитку. Як правило, у маленьких дітей (хоча не у всіх), що переживають фізичне, психологічне або сексуальне насильство, відбувається затримка мовного і психічного розвитку. Порушується когнітивна сфера - спостерігаються незрозумілі провали пам'яті, диссоціативні розлади, блокада спогадів, пов'язаних з певними подіями. Ряд емоційних і поведінкових особливостей дітей, які переживають насильство, є результатом пристосування до ситуації, в якій вони живуть, і спроби з нею справитися [3].

Учені, які досліджують психологію насилля (Зінов'єва Н., Михайлова Н.) стверджують, що спричинене в дитинстві насилля призводить до віддалених наслідків, впливає на подальше життя жертви, оскільки отримала фізичні або психічні травми, формує специфічні сімейні взаємини та провокує розвиток особливих життєвих сценаріїв. Так, у більшості випадків дорослі, які вчиняють насильницькі дії стосовно власних дітей, самі мали невіршений відповідний досвід насилля в дитинстві.

Серед причин насильницьких дій є:¹

- відсутність у соціальній свідомості чіткої оцінки фізичних покарань;

- демонстрація насильства у засобах масової інформації;
- звичка до позиції «сильний - слабкий» замість побудови демократичних стосунків;
- психопатологія батьків, соціальна ізоляваність сімей;
- зруйнована модель взаємин між батьками і дітьми;
- викривлена система життєвих цінностей;
- низька правова грамотність населення [2].

З метою вивчення існуючої проблеми психологами розробляються анкетування, які аналізують наявність фактів та причин жорстокого поводження з дітьми. Так у 2007-2008 навчальному році проводилось опитування з даної проблеми педагогічного складу в усіх загальноосвітніх навчальних закладах міста. Першочерговим завданням фахівців, які надають допомогу дітям, що піддалися сімейному насильству, є проведення діагностичного обстеження сім'ї з метою встановлення причин наявних порушень у дитини. Серед цих причин можуть бути алкоголізм, наркоманія, домашнє насильство або психічні захворювання, які, можливо, зажадають вживання екстрених заходів для забезпечення безпечних умов для дитини. З іншого боку, причиною насильства над дитиною може бути низька батьківська ефективність, відсутність навичок виховання і спілкування з дитиною, але батьки готові до зміни своєї поведінки по відношенню до дітей і йдуть на співпрацю. Повна оцінка причин наслідків насильства у дитини включає:

- встановлення природи (етіології) порушень, що є у дитини;
- ідентифікація чинників ризику насильства з боку сім'ї;
- визначення характеру необхідних змін в сім'ї [2].

Визначення необхідності втручання з боку органів опіки і інших служб для того, щоб вилучити дитину з небезпечної для її здоров'я ситуації або змінити її.

Встановлено, що цілеспрямований процес профілактики насилля дітей забезпечить позитивні результати при наявності наступних соціально-психологічних умов:

- вдосконалення навчально-виховного процесу при комплексному підході до психодіагностики;
- розширення соціального досвіду підлітків, формування життєвих навичок з питання захисту своїх прав та інтересів в різноманітних формах самоуправління;
- реалізація потенціалу сімейного виховання з попередження і подолання насилля стосовно дітей [3].

В загальноосвітніх закладах міста в діяльності психологічної служби склалася система роботи з профілактики жорстокого

поводження над дітьми. Робота відбувається на всіх напрямках: адміністрація - педагоги - батьки - учні.

1. Проводяться психолого-педагогічні семінари для педагогів з проблеми жорстокого поведіння над дітьми.
2. Просвітницька діяльність для батьків і педагогів.
3. Психологічні консультації з наявної проблеми для всіх учасників навчально-виховного процесу.
4. Робота з дітьми:
 - робота з профілактики соціальної дезадаптації;
 - робота з формування позитивної «Я-концепції»;
 - тренінгова робота;
 - корекційна та реабілітаційна робота;
 - робота по формуванню здорового способу життя;
 - підготовка підлітків-інструкторів з програми «рівний-рівному».

Таким, чином, за результатами вивчення даної проблеми виявлено, що у сім'ях учнів мають місце всі форми порушення прав та гідності дітей. Найбільш поширеним є моральне насильство над особистістю дитини, що пригнічує її як особистість, сприяє формуванню негативної Я-концепції, низької самооцінки, а також і подальшій соціальній дезадаптації дітей. Значно поширено в сім'ях фізичне насильство. Присутні також факти психологічного та сексуального насильства в сім'ях. Майже всі випадки насильства залишаються непокараними та прихованими. Зовсім не викриваються випадки сексуального насильства, тож його жертви залишаються на самоті зі своїми проблемами. Діти навіть у підлітковому віці не усвідомлюють, що вони є жертвами насильства, недостатньо інформовані про його види, наслідки, можливості подолання, свій правовий захист. Вірогідно, недостатньо інформовані з цих питань і дорослі. Великий відсоток сімей, де з дітьми спілкуються на мові сили, негативно впливає на суспільство. Підлітки беруть до арсеналу моделі агресивної, жорстокої поведінки і переносять її на однолітків, привносять агресію в колективи, на вулицю. «Брудна» мова підлітків, велика кількість у ній нецензурних слів є теж показником невербальної агресії, або ж уже просто показником загальноприйнятої культури. Той факт, що в останні роки ми маємо сумну статистику щодо росту випадків психічних розладів у дітей, безумовно, певною мірою є наслідком впливу на несформовану психіку дітей різних проявів жорстокої поведінки саме в сім'ях. Часто дорослі недостатньо приділяють уваги

вихованню дітей, не турбуються про організацію спільного дозвілля.

Тому рекомендації педагогічним працівникам з профілактики та захисту дітей від насильства можуть бути наступні:

1. Практичним психологам та соціальним педагогам загальноосвітніх закладів міста, а також класним керівникам планувати заходи щодо просвіти батьків та дітей з питань порушення прав та гідності дітей, жорстокого поведіння в сім'ях.
2. Особливу увагу звертати на статті Конвенції ООН «Про права дитини», «Закон України про охорону дитинства», відповідні статті адміністративного та кримінального кодексів. Ознайомити дорослих з відповідальністю, у разі невиконання.
3. Ознайомлювати дітей з переліком та назвами державних установ, до яких вони могли б звертатися, сподіваючись одержати допомогу і захист.
4. Передбачати роз'яснювальну роботу серед батьків відносно шкоди, яку завдають дитині, їм самим та суспільству факти вербальної та невербальної агресії дорослих, неповажне ставлення до підлітків.
5. Оптимізувати форми роботи з превентивного виховання в освітніх закладах (години спілкування; практикуми для батьків; диспути; рольові ігри; брейн-ринги; виховні заходи; «тижні», «місячники» на задану тематику, тренінги, інтегровані уроки, факультативи або спецкурси з психології).

Перспективами у вивченні проблеми жорстокого поведіння з дітьми є створення ефективної методики профілактичної роботи з попередження насильства, системи реабілітаційних заходів для відновлення сприятливої соціально-психологічної адаптації жертв насильства, узгоджена взаємодія усіх учасників педагогічного процесу, психологічної служби школи, усіх соціальних інститутів для вирішення даної проблеми.

In the article activity of practical psychologists of schools is examined from a prophylaxis and defence of children from legal cruelty with them. Reasons are selected and recommendations are offered for the decision of this problem.

Key words: *cruel conduct, prophylaxis, defence of children, practical psychologist*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 1998р.). -К., 1999. - 150 с.
2. Насилие в семье: с чего начинается семейное неблагополучие: Научно-методическое пособие / Под ред. Л. С. Алексеева. - М., 2000.-136 с.
3. Сиягина Н. Ю. Психолого-педагогическая коррекция детско-родительских отношений. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, -96 с.

УДК 37. 013.42:373.6:36

Возна Ю. В.

ПРОБЛЕМА СПІВПРАЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СІМ'ЄЮ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

У зазначеній статті знайшли своє відображення деякі результати проведеного дослідження, суть якого полягає у розробці і апробації технологій роботи з сім'ями різних типів на предмет сприяння їм у вихованні дошкільників та запобіганні насильства над ними.

Ключові слова: соціальний педагог, жорстоке поводження, сім'я, дитина.

Сучасна сім'я визначається як інституційована спільнота, що складається на основі шлюбу, породженій ним спільній правовій і моральній відповідальності батьків за здоров'я дітей, їхню соціалізацію і виховання. Разом з тим, загальною тенденцією стало скорочення числа шлюбів, зменшення середньої тривалості шлюбу, зростання позашлюбного народження дітей і неповних сімей, широкий діапазон індивідуальних моделей сім'ї.

Поширеним явищем стала неповна сім'я - сім'я, в якій немає одного з батьків, переважно батька. Психологічний статус матері одиночки ускладнений тим, що вона, залишаючись без підтримки батька, вимушена повністю взяти на себе відповідальність за

здоров'я і виховання дітей. Відповідно материнська нестабільність зумовлює емоційне напруження, тривожність, агресію, депривацію провідних потреб дитини. До цього необхідно додати загальну соціальну незахищеність неповних сімей. Матеріальної і соціально-педагогічної підтримки потребує більшість неповних сімей; сім'ї з дітьми-інвалідами; сім'ї з батьками-інвалідами; багатодітні сім'ї; студентські сім'ї з дітьми; сім'ї безробітних; сім'ї біженців і вимушених переселенців; проблеми сім'ї. У таких сім'ях досить часто діти стають жертвами жорстокого поводження з ними.

На підставі аналізу і систематизації практичного досвіду в ми в процесі дослідження спробували визначити соціально-педагогічні проблеми молоді сім'ї та напрями роботи з їх розв'язання. На нашу думку, до них можна віднести.

1. Недостатню психолого-педагогічну компетентність батьків, їхню невисоку педагогічну культуру. Відповідно оптимальними напрямками соціально-педагогічної роботи можна вважати *інформування, пояснення, консультування із залученням різних спеціалістів.*
2. Деформації сімейно-батьківських стосунків вимагає застосування консультацій та діагностично-корекційної роботи; комплексної соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на створення сприятливого мікроклімату в сім'ї в період короткочасної кризи; соціально-педагогічного патронажу.
3. Порушення у розвитку, соціалізації дитини вимагає застосування діагностично-корекційної роботи з дитиною та батьками; координаційної посередницької допомоги; допомоги в інформуванні - надання інформації з питань соціального захисту, консультативна допомога; соціально-педагогічний патронаж.
4. Проблеми батьків (психопатологія, конфлікти в сім'ї, асоціальні прояви та ін.) - педагог виступає як посередник між сім'єю і спеціалістами, які працюють з нею.

Як відомо, виховний потенціал сім'ї - це її здатність реалізовувати функцію виховання, розвитку й соціалізації дитини. Виховний потенціал сім'ї складають комплекс факторів і умов, що визначають її педагогічні можливості: чисельність і структура сім'ї; морально-психологічна атмосфера і характер внутрішнього сімейного спілкування; життєвий і професійний досвід батьків, рівень їхньої освіти і педагогічної культури; розподіл обов'язків у сім'ї; організація сімейного дозвілля, сімейні традиції.

Із множини існуючих типологій сім'ї (психологічні, педагогічні, соціологічні) найбільш відповідною до завдань

соціально-педагогічної діяльності, на наш погляд, є комплексна типологія, яка включає категорії сімей, що різняться рівнем соціальної адаптації: благополучні сім'ї; сім'ї «групи ризику»; неблагополучні сім'ї; асоціальні сім'ї.

Вважаємо, що соціальні педагоги у своїй роботі з різними сім'ями, де є діти, повинні використовувати такі методологічні підходи: 1) концептуальний аналіз: збирання даних, визначення кількості проблем, оцінка актуальності кожної з них, уточнення цілей, вибір соціально-педагогічних альтернатив та оцінка результатів відповідних дій; 2) сприяння взаємодії: створення умов для повноцінного виховання дитини, формування сімейної згуртованості, мобілізації енергії та полегшення зв'язків, обговорення умов та обмін думками між сторонами, залучення соціального педагога до вирішення проблеми.

З огляду на перелічені завдання та методологічні підходи можна умовно поділити знання та навички, необхідні соціальному педагогу для роботи з сім'єю, на три сфери: знання психологічних особливостей процесу формування особистості дошкільника; практичні методи: техніка втручання - комунікація, діагностика, просвітництво, консультування, соціально-педагогічна підтримка і корекція, соціально-педагогічна допомога; технічні навички: збирання, перевірка та аналіз даних за допомогою комп'ютерних програм, ведення комп'ютерних баз даних.

Працюючи з сім'ями різних типів соціальному педагогу необхідно вміти налагоджувати контакти між членами сімей, сприяти виробленню спільних поглядів і позицій на процес формування особистості дитини.

У своїй роботі соціальному педагогу, як показали результати проведеного дослідження, не слід недооцінювати так званих технічних навичок. Вони здебільшого асоціюються з моделлю соціально-педагогічного планування. Завдяки належній і своєчасній діагностиці батьки можуть прийняти правильне рішення. Тому соціальні педагоги повинні вміти не тільки збирати дані, а й оцінювати їх, вимірювати проміжні та кінцеві результати діяльності, забезпечувати батькам можливість прийняття вірних рішень. Отже, технічні навички можна поділити на три групи: оцінка й аналіз даних; практичне застосування даних, перетворення їх на стратегії; розуміння особливостей соціалізаційного процесу і методів впливу на нього.

У ході проведення дослідження ми дійшли висновку, що методологічною основою співпраці соціального педагога і

батьків у справі запобігання насильству над дітьми є грамотно організована соціально-педагогічна діяльність, яка характеризується зміною змісту, форм і методів, що циклічно повторюються при розв'язанні кожного нового завдання в соціально-педагогічній роботі. Цілісний соціально-педагогічний процес, згідно з Л. Мардахаєвим, постає у вигляді трьох етапів: підготовчого; безпосередньої діяльності або реалізації обраної соціально-педагогічної технології; підсумкового.

Кожен із етапів має своє призначення, зміст і послідовність реалізації, а в сукупності повний цикл реалізації соціально-педагогічної технології - від виникнення соціально-педагогічної задачі до її повного розв'язання.

Найбільш продуктивним у роботі з сім'єю залишається комплексний підхід. Практика, заснована на комплексному підході, передбачає здатність всебічного аналізу сімейної ситуації й уміння здійснювати різноманітні дії, для чого необхідні: варіативність методів; проведення роботи на різних рівнях (груповому, індивідуальному, громадському); здійснення роботи в команді, що дозволяє розподілити обов'язки і відповідальність між різними спеціалістами; комплексно оцінювати стан наявності чи відсутності насильства над дітьми у сім'ї. Одним із способів реалізації комплексного підходу і роботи в команді є консиліуми. Представники різних професій зустрічаються задля розв'язання труднощів і проблем дитини та її сім'ї. Відкрите обговорення, обмін думками та інформацією дозволяють аналізувати проблему з усіх позицій. Крім того, консиліуми допомагають налагодити спільну роботу, дотримуватись єдиної стратегії в наданні допомоги сім'ї.

Багатовимірність і складність проблеми роботи із запобігання насильству над дітьми у сім'ї, а також роботи з сім'ями де виявлені факти насильства, обумовлюють комплексність і системність діагностики. Комплексний підхід до діагностики, всебічний аналіз соціально-психологічної обстановки у сім'ях, означає не зміщення діагностичних функцій педагогів і психологів, а їх функціональну взаємодію, що сприяє поглибленню знань про особистість дитини та її мікро соціум, розв'язанню завдань гармонізації розвитку й соціалізації дітей.

Метою комплексної діагностики насильства над дітьми є ранній вияв його ознак, вивчення соціальної ситуації їхнього розвитку, визначення домінанти відхилень. Комплексне діагностування передбачає розв'язання таких завдань: визначення рівня деформації та характеру дисгармоній різних сторін, якостей

і властивостей особистості дитини, викликаних таким станом; вияв шляхів і способів їх профілактики і корекції; прогнозування подальшого розвитку дитини як суб'єкта спілкування, діяльності та самосвідомості; вивчення ефективності проведеної роботи в реальних змінах особистості дитини і ситуації її розвитку. Змістовними критеріями діагностики, що впливають із сутнісних характеристик соціально-педагогічної занедбаності дошкільника, виступають: відсутність патології розвитку; несприятлива соціально-педагогічна ситуація розвитку; неадекватна відповідно вікових вимог та індивідуальних особливостей активність дитини як суб'єкта спілкування й діяльності; нерозвиненість дитини як суб'єкта самосвідомості; соціальна дезадаптація та педагогічні труднощі дитини.

Розроблена в ході проведеного експерименту комплексна діагностика соціально-педагогічної занедбаності дошкільників обіймає низку етапів. Дані одержані у , ході комплексної діагностики на кожному етапі діагностичного процесу, обговорюються на психолого-педагогічному консиліумі з метою вироблення загальної стратегії профілактичної і корекційної роботи та подальших напрямів діагностики.

На першому етапі широко використовується разом із спостереженнями метод комплексної експрес-діагностики стану соціально-педагогічної занедбаності дітей.

На другому етапі триває більш поглиблене вивчення групи соціально і педагогічно занедбаних дітей із залученням різних спеціалістів, у зв'язку з чим використовується метод психолого-медико-педагогічного консиліуму. Останній виконує організаційно-координуючі функції, його завданнями є:

- вияв характеру негативних проявів і їх причин, пов'язаних із соціокультурними та психолого-педагогічними чинниками;
- розробка і узгодження основних напрямів і методів діагностичної і корекційно-профілактичної роботи із дезадаптованими дітьми;
- інтеграція психолого-педагогічних знань, обмін діагностичною інформацією в інтересах дитини;
- аналіз ефективності проведеної роботи.

Таким чином, проблема розробки ефективних технологій роботи з сім'єю у запобіганні насильства над дітьми потребує нових нестандартних рішень та інноваційних підходів.

This article deals with the problem of social pedagogue's collaboration with young families. The special attention is paid to

working out and implementation the technologies of social pedagogical work with children. These technologies are working out during the experiment and are successfully implemented.

Keywords: *social teacher, cruel conduct, family, child.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Василькова Ю. В. Методика и опыт работы социального педагога. - М.: «Академия», 2001. - 160 с.
2. Машовець М. А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку. - К.: ОРІС, 2000. - 182 с.
3. Мардахаев Л. В. Основы социально-педагогической технологии: Учеб. пособие для студ. - Рязань: Изд-во «Ярмарка», 1999. - 92 с.
4. Методика и технологии работы социального педагога / Под ред. М. Галагузовой и Л. Мардахаева. - М.: Академия, 2002. - 254 с.
5. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми дошкольного возраста. Учеб. пособие для студ. / Под ред. И. В. Дубровиной. - М.: «Академия», 1999. - 147 с.
6. Технології соціально-педагогічної роботи: Навч. посіб. / За ред А. Й. Капської. - К., 2000. - 372 с.
7. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособ. - М.: «Академия», 2002. - 272 с.
8. Шептенко П. А., Воронина Г. А. Методика и технология работы социального педагога. - М.: «Академия», 2001. - 243 с.

УДК 37. 013.42: 37. 018.2

Гевчук Н. С.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ У ДИСТАНТНИХ СІМ'ЯХ

Стаття присвячується розгляду проблеми жорстокого поводження з дітьми у дистантних сім'ях та основних превентивних форм по попередженню даного явища.

Ключові слова: *трудова міграція, дистантна сім'я, мігрант, соціально-педагогічна профілактика, насилля.*

Економічна криза, що охопила весь світ у 90-х роках, змусила все людство звернути увагу на соціальні проблеми. Хоча відтоді майже у всіх країнах простежується економічний розвиток, проблеми молодого покоління залишаються в центрі уваги.

Зміни в соціальному, економічному та політичному житті України призвели до змін у свідомості людей. Сьогодні ми починаємо сприймати людину як основу всього суспільного життя, основу економіки, політики, культури. Найважливішим соціальним інститутом підрастаючого покоління була і залишається сім'я. Батьки й матері є носіями суспільних норм, традицій, моралі, що передаються від покоління до покоління й закріплюються в життєвому досвіді дітей.

Сучасна українська держава розуміє важливу роль сім'ї у вихованні майбутніх громадян-патріотів, у яких добре розвинене почуття національної свідомості, а також такі особистісні риси, як духовність, висока моральна, художньо-естетична, правова, трудова, фізична, екологічна культура.

Сім'я - найперший та найважливіший чинник соціалізації дитини-своєрідна модель великого суспільства. Тому від неї залежить майбутнє суспільства та країни. [4].

Відродження нації розпочинається з родини, яка забезпечує збереження психічного й фізичного здоров'я дитини, її розвиток у ранньому та дошкільному віці. Саме тому державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) одним з головних напрямків виховання проголошує «організацію Родинного виховання та освіти, якважливу ланку виховного процесу і забезпечення педагогічного всеобучу батьків».

Такі об'єктивні причини, як бурхлива урбанізація, акселерація, демографічна диспропорція, трудова міграція, збільшення кількості міжетнічних шлюбів, звуження кола родинних зв'язків, спричинили кризу сучасної сім'ї: погіршується здоров'я всього населення, знижується народжуваність, збільшується кількість розлучень, знецінюється сімейне життя. В одних сім'ях діти виходять з-під контролю батьків, в інших - все життя відчують на собі свавілля останніх.

Спостерігається тенденція перекладання батьками відповідальності за результат виховання своїх дітей на дитячий садок, школу, вищий навчальний заклад.

Зростає кількість малозабезпечених, неповних та інших дисгармонійних сімей. Все це негативно позначається на виконання сім'єю основних функцій - репродуктивної, економічної, виховної. Батьки не можуть належним чином організувати життєзабезпечення та виховання своїх дітей. [3].

Перераховані нами причини неблагополуччя в сучасному українському суспільстві спричинили виникнення такого нового соціального явища, як закордонне заробітчанство, яке фахівці називають кризою міграції населення.

Трудова міграція - це міграція осіб, що внаслідок погіршення економічної ситуації переїжджають на певний час для того, щоб найнятися на роботу та висилати гроші сім'ї або робити заощадження для матеріального забезпечення свого існування після повернення додому. [2].

Трудова міграція батьків, яка перш за все своєю метою має розв'язання матеріальних питань родини, призводить до складних наслідків у розвитку дітей, які залишаються на Україні. [3].

За неофіційними даними громадських організацій на заробітках за кордоном постійно перебуває від 1, 5 до 5 мільйонів наших громадян. [3].

Сім'ю, члени якої перебувають на відстані з різних причин науковці називають «дистантною», визначення поняття дистантна сім'я, знаходимо у працях Ф. А. Мустаєвої та І. М. Трубавіної. Такі сім'ї є неблагополучними де виникає чимало психолого-педагогічних проблем у вихованні дітей [2].

Бездоглядність дітей, відсутність контролю за їхньою поведінкою, навчанням, розвитком та вихованням з боку батьків та вчителів призводить до педагогічної занедбаності та важковиховуваності. А на сьогодні дана проблема є досить актуальною, тому і потребує вивчення. Діти, чії батьки їдуть на заробітки за кордон, потребують допомоги та уваги, а облік сімей заробітчан є необхідним для попередження бездоглядності дітей трудових мігрантів.

Після від'їзду одного з батьків за кордон, у дітей найчастіше всього виникає глибокий депресивний стан, небажання спілкуватися з рідними та друзями, особливо з мамою чи татом, які поїхали; крім того, дитина стає дратівливою, тривожною, агресивною; у неї можуть з'явитися думки про самогубство; вона нікому не довіряє і навколишній світ стає для неї чужим.

Безпосередньо опікуватися цією проблематикою покликаний ряд міністерств - Міністерство освіти і науки України,

Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство праці та соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство юстиції України.

Однією із головних задач українського суспільства та нашої держави є здійснення та забезпечення права дитини на виховання в сім'ї. Ці права зазначені як і в міжнародних документах (Конвенція ООН про права дитини) так і в українських законодавчих актах.

Зокрема, в законі України «Про охорону дитинства», у статті 4. «Система заходів щодо охорони дитинства», йдеться мова про те, що держава гарантує забезпечення належних умов для охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального та інтелектуального розвитку дітей, їх соціальної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності. [1].

Через нестабільність в економічній сфері України, за останні 5 років, кількість робочих місць зменшилась, тому частина батьків шукають роботу за кордоном. Через це виникає проблема виховання дітей, батьки яких перебувають за кордоном.

Такий стан речей призводить до порушення закону України «Про охорону дитинства», з боку держави.

У цьому ж законі, говориться про те, що виховання в сім'ї є першоосною розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність батьків виховання навчання і розвиток дитини. Батьки зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про неї, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, готувати її до самостійного життя та праці. [1].

Батьки, в силу різних причин, не виконують своїх обов'язків. Вони не розуміють, якої невиправної психологічної шкоди завдають своїм дітям, залишаючи їх заради того, щоб покращити матеріальне становище сім'ї.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що від'їзд батьків за кордон та тривала їх відсутність - це є психологічне насилля над своїми дітьми, яке призводить до цілої низки негативних проявів як у поведінці, так і в психіці.

Для того, щоб попередити жорстоке поводження з дітьми, які проживають у дистантних сім'ях, ми пропонуємо вкористовувати наступні форми роботи:

- Тренінги для учнів;
 - Години спілкування;
- Батьківські збори. [5].

Для того, щоб допомогти дітям трудових мігрантів ефективно соціалізуватися, зорієнтуватися у складному, суперечливому світі, знайти вихід із кризової ситуації, соціальному педагогу слід включати їх у ряд тренінгів: соціальної адаптації, життєвих цілей і т. д.

Крім тренінгових занять також можна використовувати години спілкування.

Тематика годин спілкування

I. Тема: «Здоровий спосіб життя».

Форми і методи роботи: лекція, бесіда, диспут, рольові ігри, відео лекторій.

Основні питання:

1. Розкрити поняття що таке ЗСЖ.
2. Наслідки наркоманії, тютюнопаління для організму людини.

II. Тема: «У світі професій»

Форми і методи роботи: лекція, повідомлення, міні-театр, ділові ігри.

Основні питання:

1. Для чого людині необхідна професія.
2. Види та перелік професій.

III. Тема: «Трудова міграція»

Форми і методи роботи: робота в групах, «мозковий штурм», аналіз запропонованих ситуацій, бесіда.

Основні питання:

1. Поняття «трудова міграція».
2. Причини трудової міграції.
3. Наслідки трудової міграції.
4. Способи запобігання трудовій міграції.

IV. Тема: «Діти трудових мігрантів»

Форми і методи роботи: дискусія, фотоколаж, робота в групах, епістолярна психотерапія.

Основні питання:

1. Поняття «діти трудових мігрантів».
2. Труднощі, проблеми дітей трудових мігрантів.
3. Шляхи подолання труднощів, вихід із складних життєвих ситуацій.

V. Тема: «Виїзд за кордон у пошуках роботи як шлях потрапляння в рабство»

Форми і методи роботи: аналіз рекламних роликів, просвітницької літератури, дебати, складання інструкцій і правил безпечної поведінки.

Основні питання:

1. Формування чітких уявлень про заходи безпеки під час поїздок за кордон.
2. Необхідна інформація про поїздки за кордон.
3. Допомога потерпілим від торгівлі людьми.

VI. Тема: Диспут « Трудова міграція: за і проти... »

Форми і методи роботи: відеолекторій, підбірка газетних статей, рольова гра.

Основні питання:

1. Причини і наслідки трудової міграції.
2. Трудова міграція як шлях потрапляння до тенет торгівців людьми.

Розробка основних правил поведінки. [5].

Перелік тем на батьківські збори:

- «Поняття дистантної сім'ї та її вплив на розвиток особистості дитини»
- «Типові проблеми у вихованні дитини, що проживає в сім'ї трудових мігрантів»
- «Соціалізація дітей, що проживають у дискантних сім'ях»
- «Трудова міграція як причина девіантної поведінки підлітків»
- «Проблеми опікунства дітей трудових мігрантів»
- «Соціальні послуги, яких потребують діти, батьки яких за кордоном»

Отже, ми бачимо проблему, яка потребує цілеспрямованого державного втручання (міністерств та відомств), допомоги висококваліфікованих спеціалістів - соціальних педагогів, психологів, соціальних працівників.

У подальшому вважаємо, що варто розробити та вдосконалити систему соціально-педагогічних технологій, які б сприяли покращенню стану проблеми дітей, що проживають у дискантних сім'ях.

The article is dedicated consideration of problem of legal cruelty with children in migration families and basic preventive forms on warning of this phenomenon.

Keywords: labour migration, migration family, migrant, socially pedagogical prophylaxis, violence.

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про охорону дитинства»
2. Пісун О., Прибиткова І., Воловин В. Міграційна ситуація в Україні // Політична думка. - 1996. -№ 8. - С. 45-72.
3. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять // Політичний менеджмент. - 2006. - №2 (17).-С. 127-139
4. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Трубавіна І. М. навчальний посібник - К.: ДЦССМ, 2003,- 132с.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: Навч. -метод. Посібник. \за ред. К. Б. Левченко, Трубавіної І. М., Цушка І. І.- К.: ФОП. «Купріянова»2007. - 240с.

УДК37. 013.42

Дідик Н. М.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ В СІМ'Ї

Стаття розкриває соціально-педагогічні технології роботи з дітьми, які зазнали жорстокого поводження в сім'ї. Описано види насильства, механізми його виникнення, шляхи подолання. Відображено профілактичні та реабілітаційні заходи щодо попередження сімейного насильства, подано напрямки подальшого вивчення даної проблеми.

Ключові слова: жорстоке поводження, насильство.

Одним із показників соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей. Якщо воно зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, то не терпиме до проявів жорстокого поводження з дітьми, зневажання їхніх інтересів.

За офіційними даними, насильство в сім'ї - досить поширене явище в Україні [4]. За статистикою, 30-40% всіх насильницьких злочинів відбуваються в сім'ї. Майже в 45-49% сімей присутне

насильство над дітьми [5]. За даними органів МВСУ жорстоке поведження з дітьми присутнє у понад 80 тис. сімей, в яких проживають понад 110 тис. дітей. Дослідження свідчать: 44% батьків не знають інших методів виховання, ніж побиття дитини. Найбільш поширеними в сімейних стосунках є психологічне насильство: грубість (48%), приниження одне одного (14%), а також фізичне насильство, зокрема - побиття (6%). Найбільше страждають від домашньої тиранії діти у віці до 10 років, а інколи і до 2-3 років. В Україні минулого року від різноманітних протиправних дій дорослих постраждало вісім тисяч дітей - удвічі більше, ніж позаминулого. Кожна третя дитина з них не вчилася у школі. На профілактичному обліку в службах у справах неповнолітніх перебуває майже 45 тис. неблагополучних родин, в яких утримуються 94 тис. дітей. Проте на облік в органи внутрішніх справ поставлено лише 2, 5 тис. осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. Частоту випадків насильства у сім'ї важко визначити, оскільки сім'я закрита як система, жертви і агресори взаємозалежні, існує острах образливого характеру розслідування, для соціальних працівників доступ в сім'ю часто відсутній, не вистачає інформації з правоохоронних органів та медичних центрів щодо даного явища.

Зараз проблема жорстокого поведження з дітьми в сім'ї винесена з розряду приватної на державний рівень. Попереджати насильство в сім'ях зобов'язані спеціальні органи виконавчої влади, дільничні інспектори й співробітники Кримінальної міліції у справах неповнолітніх, органи опіки і опікування, спеціальні установи для жертв насильства в сім'ї (кризові центри), центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї й правоохоронна система в цілому, працівники освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи. Право дитини на захист від усіх форм насильства гарантує стаття 10 Закону України «Про охорону дитинства», Закони України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001р., «Про затвердження порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поведження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004р.

Поняття **«жорстоке поведження з дитиною»** означає будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насилля над дитиною в сім'ї або поза нею. До форм *фізичного насильства* належать: побиття, несподівані, різкі удари, стусани, ляпаси, кидання в людину

різних предметів не випадкове нанесення фізичного болю. Про фізичне насильство свідчать певні особливості психічного стану дитини: страх фізичного контакту з дорослими, плаксивість, самотність, агресивність, негативізм, жорстоке поводження з тваринами, спроба суїциду. Одним з різновидів сімейного насильства є зневага - систематичне небажання забезпечити основні потреби залежного члена родини. Наслідком зневажливого ставлення до дитини є ознаки: санітарно-гігієнічна занедбаність, відставання у фізичному та психічному розвитку, втомлений, вигляд, часта захворюваність. *Психологічне насильство* пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого шляхом словесних образ чи погроз, переслідування, що призводить до емоційної невпевненості, нездатності захистити себе, шкодить психічному здоров'ю. *Сексуальне насильство* - будь-який вид домагання, що виражається у формі нав'язаних сексуальних доторків, здійснення сексуальних дій будь-кого з членів сім'ї проти волі іншого. Сексуальне насильство містить у собі фізичне і психологічне, особливо травмує жертву. Індикаторами сексуального насильства над дітьми є: незвичні сексуальні знання для віку дитини, сексуальні прояви поведінки, недовіра, хронічна депресія, різка зміна почуттів до конкретної людини, саморуйнівна поведінка, регресія до інфантильної поведінки (енурез, плач, смоктання пальця). *Економічне насильство* - одноосібний контроль за витратою грошей, примус до роботи чи заборона працювати. *Медичне насильство* - недбалість і несвоєчасність надання необхідної медичної допомоги, навмисне нав'язування ліків, що призводять до залежності.

Для пояснення механізмів сімейного насильства існують психологічний та соціологічний концептуальні підходи. За психологічним - насильство є результатом негативного особистого досвіду, «травми дитинства», психопатології, алкоголізму, сприйняття дитини як «тягаря», насильство є симптомом дисфункційної сім'ї. У соціологічному ракурсі визначальною умовою є соціокультурна обумовленість, де насильство є стереотипом сімейних відносин, прийнятим з дитинства, або результатом впливу соціальних факторів (безробіття, незадовільні житлові умови, низький соціально-економічний статус сім'ї). З сімейним насильством найчастіше пов'язують чотири соціально-психологічних фактори: алкоголізм, суспільна ізоляція, стрес (через безробіття, грошові

труднощі, захворювання та ін.), постійна схильність до насильства [1, с. 107].

В теперішній час відбувається активний психолого-педагогічний пошук щодо попередження та подолання причин і наслідків сімейного насильства стосовно дітей у дослідженнях Л. С. Алексєєва [2], А. Бондаровської, О. Бондарчука, Т. Говорун, О. Кікінеджи, М. Ліборакіної, І. Трубавіної [4] та ін.

Функцію захисту конституційних прав та свобод неповнолітніх покладено на судову владу. Координація та контроль за діяльністю щодо здійснення соціального захисту неповнолітніх від жорстокого поводження покладено на служби у справах неповнолітніх. Вони разом з органами опіки перевіряють умови виховання у сім'ях, в яких не забезпечують належних умов для повноцінного життя дитини. Діти, які залишають сім'ю через жорстоке ставлення з боку батьків, можуть бути направлені до притулків служб у справах неповнолітніх. З дітьми працюють центри соціальних служб для молоді, їх залучають до групи взаємної допомоги (у т. ч. в клубах за інтересами); надають консультації, речову допомогу, допомогу психолога, юриста, читають лекції; оздоровлюють. З метою захисту дітей від жорстокого поводження працюють центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх [3]. В усіх регіонах відкриті центри денного перебування дітей. На місцевих рівнях створюються інформаційні матеріали, що містять список організацій, що надають допомогу дітям; перелік органів внутрішніх справ, куди можна звернутися з приводу насилля, що робити для самозахисту, як реагувати на кривдника, які речі взяти з собою при втечі з дому.

У науковій літературі досліджено такі *стратегії боротьби з насильством* в сім'ї: 1) дослідження з метою висвітлення насильства, його природи, джерел, змісту та ін. ; 2) дії для знищення коренів насильства, його профілактики, формування нової моралі [4, с. 88]. *Для попередження насильства враховують:* травматичний досвід батьків у дитинстві; відсутність чітких цілей у вихованні і у власному майбутньому; відсутність навичок конструктивної взаємодії; перевага деструктивного спілкування у сім'ї; внутрішньо-особистісні порушення дитини.

У світовій практиці існують наступні підходи до попередження насильства в сім'ї проти дітей: Інформаційний (просвітницький) - знання і підтримка державою, суспільством,

сім'ями, окремими особами прав людини. **Силовий** - порушення прав людини передбачає покарання злочинця. **Ненасильницький опір** - оскільки протистояння злу через насильство лише примножує зло, то потрібно від нього утримуватися, щоб позбавити зло опори (М. Ганді). **Діяльнісний** - щоденна робота по захисту прав, набуття досвіду і якостей особистості, неможливої до застосування насильства. **Християнський** - опір на позитивне в людині, її високі духовні якості (М. Л. Кінг). **Політико-економічний** - створення людям рівних можливостей, надання потрібної допомоги, підвищення їх рівня життя. **Викриття насильства і ненависті** - збереження пам'яті про жертви насильства через ЗМІ, літературу, допомога жертвам жорстокості. **Виважений** - створення кращого людського суспільства, досконалішого світового порядку через реформи, захист жертв, свідомого мислення (А. Д. Сахаров) [4, с. 86-88].

Виділяють наступні **основні напрямки профілактичної і корекційної роботи** щодо жорстокого поводження з дітьми: соціальні працівники, психологи, лікарі, адвокати та інші спеціалісти повинні володіти необхідними знаннями для надання професійної допомоги жертвам сімейного насильства; створення служб соціального і медичного контролю за здоров'ям сім'ї, виявлення психічних і сексуальних розладів її членів; створення програм щодо боротьби з поширенням наркоманії та алкоголізму; створення навчальних програм, що включають спеціальну сексуальну освіту, основи безпечного спілкування дітей, підлітків, батьків, педагогів, співробітників служб соціального захисту, міліції; залучення дітей до відвідування клубів за інтересами; реабілітаційна робота з особами, притягнутими до кримінальної відповідальності, створення психологічних і психіатричних служб при виправно-трудовах колоніях, лікування осіб, яким рекомендоване спостереження і лікування в психіатра; створення спеціалізованих лікувально-реабілітаційних центрів; просвітницько-профілактична робота з батьками, залучення їх до занять у тренінгових групах для підвищення їх психолого-педагогічної поінформованості щодо адекватного виховання дітей [6].

До **технологій**, що використовуються у випадках сімейної жорстокості, відноситься також *організація соціальних притулків*, що дають можливість перечекати в безпечному місці кризи сімейної ситуації. Оскільки невирішені сімейні конфлікти періодично загострюються, то необхідно вдатися до

середньострокових програм допомоги, орієнтованим на стабілізацію сім'ї, відновлення її функціональних зв'язків, нормалізацію відносин між членами подружжя, між батьками і дітьми. Паралельно проводяться *соціально-психологічне консультування* сім'ї з метою усунення взаємного нерозуміння, непродуктивних видів сімейної взаємодії, конфліктності у взаєминах; *соціально-правове консультування*, що дозволяє сім'ї усвідомити і навчитися відстоювати свої права у взаєминах із соціальним середовищем. Нерідко така діяльність містить і власне соціальні компоненти - наприклад, *надання допомоги у працевлаштуванні батьків*, поліпшенні житлових умов.

Технологія роботи з жертвою здійснюється на двох рівнях: менеджмент роботи з випадком і безпосередньо робота з випадком [2, с. 83]. Менеджмент містить етапи: **1. Ідентифікація випадку:** збір первинної інформації, розслідування і складання заяви, постановка на облік. **2. Діагностика випадку:** детальне фізичне обстеження лікарями, соціальний працівник звертає увагу на ознаки і вид насильства, варто уникати прямих запитань, а опиратись на спостереження. **3. Планування і контрактування:** визначення пакета послуг, підбір необхідних фахівців і організацій, призначення соціального працівника для безпосереднього ведення випадку, узгодження етапів і змісту роботи. **4. Втручання в ситуацію** (корекція): 1) державні і благодійні служби надають жертві насильства допомогу в домашніх умовах або у приміщенні служб; 2) жертва дистанціюється від небезпеки, їй надається проживання в спеціальному закладі (кризовий центр, притулок, пансіонат, прийомна сім'я). **5. Контроль і оцінка:** спостереження за успіхом процесу реабілітації, ефективністю методів її проведення, використання більш дієвих підходів. **6. Завершення процесу реабілітації:** допомога жертві прийняти рішення про доцільність застосування постійних систем підтримки чи вибору інших засобів допомоги, підведення підсумків, оцінка досягнутих результатів (порівняння даних психодіагностичного обстеження дитини і дитячо-батьківських відносин до і після роботи, експертні оцінки) [6, с. 142-146].

Проблема насильства над дітьми потребує подальшого вивчення. Серед *можливих напрямів дослідження:* виявлення оптимальних механізмів захисту дітей, постраждалих від жорстокого поводження; розроблення технологій роботи з ними; розкриття особливостей соціального супроводу осіб зазначеної

категорії; вивчення рівня усвідомлення проблеми та готовності до правозахисних дій з боку дорослого населення України; розроблення порядку звернення дітей у випадку жорстокого поводження та з'ясування його ефективності. Потрібно забезпечити належну роботу психологічної служби та соціально-педагогічного патронажу, здійснювати заходи з профілактики порушень соціально-психологічної адаптації учнівської молоді до гострого і хронічного стресу; виховання взаємоповаги та навчання дітей і батьків способам конструктивної взаємодії в сім'ї, створити інформаційні куточки для учнів із переліком організацій, куди можна звернутися з приводу насилля в сім'ї, або коли насильство в родині пов'язане із вживанням батьками алкоголю чи наркотиків.

Серед **майбутніх завдань вивчення даної проблеми** також є: підвищення поінформованості населення про сутність жорстокого поводження з дітьми, його види, прояви та можливі шляхи запобігання приниженню дитячої гідності. Потрібні програми, спрямовані на підвищення правової грамотності, що навчають спілкуванню в родині, психології відносин, ненасильницьким шляхам вирішення конфлікту, потрібні новаторські підходи до питань попередження насильства в родині. Лише при узгодженій взаємодії всіх адміністративних, соціальних та просвітніх установ можлива ефективна діяльність щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними.

The article exposes socially pedagogical technologies works with children which tested a cruel conduct in family. The types of violence, mechanisms of his origin, ways of overcoming are described. Prophylactic and rehabilitation measures are represented on warning of domestic violence, directions of subsequent study of this problem are given.

Key words: *cruel conduct, violence*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 1998р.). - К., 1999. - 150 с.
2. Насилие в семье: с чего начинается семейное неблагополучие: Научно-методическое пособие / Под ред. Л. С. Алексеева. - М., 2000. - 136 с.

3. Петрочко Ж. В. Стан захисту дітей від жорстокого поводження з ними та всіх форм насильства // Український соціум. - 2003.- № 1.-С. 137-145
4. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Навчальний посібник. - К.: ДЦССМ. 2001. - 132 с.
5. Синягина Н. Ю. Психолого-педагогическая коррекция детско-родительских отношений. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001.-96 с.
6. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. А. Й. Капської. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 352 с.

УДК 070: 159. 923.2

Казимір В. О.

ВИЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ

У статті відображено вплив ЗМІ на формування жорстокого поводження з дітьми. Розглядаються механізми прояву дитячої жорстокості, пропонуються шляхи вирішення даної проблеми.

Ключові слова: жорстоке поводження, ЗМІ

Наше сучасне життя сьогодні можна охарактеризувати як розбещене. Ми часто цього не помічаємо, тому що живемо в цьому суспільстві і приймаємо його таким, яким воно є. Деякі із недавніх дослідників нашого сучасного життя назвали молодь сьогоднішнього дня поколінням «мені», а наш час «віком нарцисизму», який характеризується поклонінням собі й обожнюванням самого себе, що заважає розвиватися нормальному людському життю. Напевно, найважче доводиться дітям, які навколо спостерігають сцени насильства, особливо у ЗМІ, які повинні формувати позитивні ідеали, цінності, а формують негативізм та агресію. Тому тема негативний вплив ЗМІ на формування особистості дитини в даний час набуває актуальності, що зумовило мету статті - вивчити вплив ЗМІ на формування жорстокого поводження з дітьми.

Про важливість даної проблеми свідчать численні дослідження психологів. Педагог-психолог запропонував дітям пограти у телепередачу: уявити, що чистий листок паперу - це телевізор і його слід заповнити будь-якими малюнками. 95% дітей заповнили екран скелетами, що б'ються, трупами, черепами, кістками, потворами з диспропорційними частинами тіла. Автор статті, з якої взята інформація, визначає ці зображення як «образи смерті», фарби використовуються лише чорні, червоні і брудно-коричневі.

Коли дітям запропонували придумати гру з 20-ма фігурками, всі учасники до одного влаштували фігурками перепалку, в результаті якої всі були вбиті. Майже в половині випадків «останній герой» пускає собі кулю у лоб. На пропозицію намалювати живу істоту хлопчик малює чорний танк. На запитання педагога, чому, дитина відповідає, що нічого іншого не може уявити [3].

Справа в тому, що у маленької людини немає психологічної стійкості, міцної моральної опори. Якщо раніше ті, хто перетерпів утиски чи образи зі сторони однокласників, батьків чи вчителів, подивившись мультфільми, кіно, прочитавши книги, у яких показана яскрава, світла, життєстверджуюча картина світоустрою, знаходили вихід в уявному сполученні з цим світлим казковим світом, де тебе вже ніхто не образить, то зараз у них забрали таку необхідну психологічну опору, дітям мало розповідають казки.

Культура або руйнує психіку людини, або створює її. Треього не дано. Якщо дитина після мультфільмів стає більш врівноваженою, спокійною, стриманою - тоді зрозуміло, що вони в душі відізналися добром. А якщо після деяких телеінформаційних впливів пішли суперечки, неслухняність, крики, хитрощі, обман - значить, дитина отримала образ зла.

Слід відмітити, що крім фільмів і передач з насиллям і ницістю, слід відкинути всі фільми із елементами окультизму змісту. Після перегляду таких фільмів у дітей можуть виникнути серйозні невротичні порушення.

З 2-3 років діти спостерігають як у фільмах вбивають, безкінечні бійки, інтим. Як впливають подібні мультфільми на дітей? Враховуючи, що біля 85% дітей народжуються із родовими травмами, а також багато дітей мають непряме порушення мозкового кровообігу, то можна говорити про підвищену нервову збудливість дітей [1]. У дітей, які надивилися

агресивних мультфільмів опосередковано проявляються симптоми різних захворювань: жахи, порушення сну, плаксивість, дратівливість, які в подальшому будуть заважати дитині формувати свій характер, а батькам - заважати виховувати дитину. Якщо з дитинства не захистити дитину від таких програм, то до юнацького віку вона може стати психастеником, істериком чи ж психопатом.

Батькам слід звернути увагу ще на один аспект шкідливого впливу мультфільмів - вони пригнічують силу волі. У дітей після перегляду спочатку проявляється активність - вони бігають, граються, але через певний час вони надовго стають апатичними. У них виникає певна протидія, коли батьки, близькі, примушують їх щось робити. Вони чекають ще одну дозу надвражень - це, так би мовити, мала залежність, яка матиме значні наслідки, у майбутньому [2].

Нам інколи здається, з наших дорослих позицій, що у фільмі немає нічого особливо шкідливого. Але це для зрілої людини, вихованої зовсім у інших умовах, ніж нинішні, з певним імунітетом до зла. Те, що у дорослих вважається підлістю і нахабством, у дітей зараз - досить нормальне явище. Змінюються моральні цінності дитини, зло займає місце добра. Якби сучасні дорослі жили у своєму дитинстві жили серед грубості й підлості, їхнє суспільство стало таким же.

Іншою могутньою атакою на підсвідомість дітей є покемони. Гра розійшлася в 4-х мільйонах екземплярів, вона відповідала пристрасі дітей до відривання голів. «Покемони» стали феноменом, але не мистецтва, а істерії. Можливо, автори відкрили секрет гіпнотичної дії срібної ложки на ворону: ***кулеметне мелькання яскравих кадрів більш відповідає надцільовому дитячому відчуттю часу.*** Проте є побічні ефекти: 700 японських дітей були відправлені у лікарню із випадками епілепсії. Із агресією покемонів пов'язали зростання дитячого насилля. У фонограмі, де спотворені темпи і тембри, дослідники внутрішніх голосів відкрили таємні послання, які впливають на підкірку мозку. Пишуть про тотальне винищення культури, руйнування моральних цінностей, могутню ін'єкцію насилля [5].

Соціологи і психологи стверджують: якщо у фільмі показано вбивство, але не показано, що вбивця покараний, то майже неодмінно така модель поведінки буде засвоєна. А якщо ж вбивцю показують милою, симпатичною, нещасною людиною - то імовірність того, що це буде сприйнято і змодельовано,

зростає. Можна стверджувати, що мультсеріал «Телепузики» формує у дітей таке захворювання, як дефіцит уваги. Досліджуючи цю програму, можна побачити, як задана у фільмі модель поведінки формує дітей девіантних, які вже ніколи не зможуть опанувати певні знання. Оскільки ніхто не сказав: «Недобре так робити, дітки!», навпаки, всі веселилися, значить пустувати можна - ось що залишається у свідомості дитини. Ця передача розрахована на вік від 6-місяців до 4-х років. Це той вік, коли все, що показане, все, що запам'ятає дитина, залишається на все життя.

Отож, вплив сучасних ЗМІ очевидний не лише для спеціалістів. Сильно впливаючи на фантазію, мультфільми і комп'ютерні ігри дають дітям нові установки і моделі поведінки. Ніщо не витримує конкуренції з цими яскравими, такими, що легко запам'ятовуються зоровими образами, які підкріплені до того ж відповідним звукорядом. На такому фоні навіть найталановитіші дитячі книги із чудовими картинками виглядають тьмяно. Не кажучи про батьківські зауваження, які діти швидко навчаються не слухати.

Дитина, звичайно, ототожнює себе із героями мультфільму. Нікуди не подінешся, такі закони сприйняття художнього твору. Ідентифікуючи себе із агресором, малюк поступово засвоює агресивні моделі поведінки [5]. А якщо агресори діють успішно, то співпереживання їм нагороджується почуттям перемоги. І через це у дитячій психіці з'являється агресивність.

Хтось напевно заперечить, що скрізь, у всіх казках є боротьба добра зі злом. Богатирі вражають драконів, Іван-Царевич - Змія Горинича. Проте відмінність є, і дуже суттєва. Сучасні західні мультфільми цілеспрямовано розвивають у дітях садомазохізм, примушуючи їх відчувати насолоду, коли герой мультфільму робить боляче. Це вміло стимулюється аудіо- і відеорядом. У традиційних мультфільмах подробиці вбивства ніколи не смакувалися. Та й взагалі, маленьким дітям зазвичай не показували подібних сцен. В багатьох наших мультиках взагалі немає бійок.

Серіал «Симпсони» для дітей старшого віку. Багато дорослих, хто хоч раз подивився цей «шедевр», бувають обурені його грубістю і розв'язністю. Але далеко не всі розуміють, що це не просто дикість і маразм, а цілеспрямоване руйнування сімейних цінностей, сприяння негативній поведінці із родичами [4].

В останні роки зростає кількість дітей, які не можуть у школі засвоювати на слух інформацію, страждають недорозвинутістю

мови і емоцій. Як встановили західні вчені, це діти, яких в ранньому віці «виховував» телевізор. Англ. експерт по мові доктор Саллі Ворд каже, що за останні 20 років різко збільшилась кількість дітей, які вміють сприймати лише зорову інформацію. Слова проходять попри них. У школі «телевихованці» переживають великі труднощі через зміну звичного зорового сприйняття на словесне, адже навчас їх не телевізор, а вчитель. Та ще й вони повинні спілкуватися із іншими дітьми, а їм це важко [1].

У деяких мультфільмах «нової хвилі» використовуються спеціальні прийоми привчання дітей до екрану. Дорослі, які дивилися серіал «Телепузики», звертають увагу на дивацтва, яких раніше ніколи не було у мультфільмах. По-перше, деякі ігрові епізоди ідуть по два рази підряд. Погодьтеся, це вже саме по собі незвично. Хоч і повідомлено, що мультфільм «навчаючий», але все ж таки ми не на уроці у школі. У мистецтва свої закони, і таке «телеповторення» виглядає дивно. А ще є вставки, які чомусь повторювалися декілька разів на тиждень. Із вигляду - абсурд. Але це лише на перший погляд. Смысл подібних прийомів у привчанні дітей до екрану. Його світло, що мерехтить, ритмічність екранної дії і певним чином підібрані шуми гіпноотично впливають на психіку. У результаті маленька людина впадає у транс і вже абсолютно некритично сприймає все, що летить із екрану, притягується до нього. Залежність від таких мультфільмів споріднена із наркотичною. Саме тому багато дітей, особливо із слабкою психікою не можуть не дивитися телевізор. А коли батьки пробують виключити телевізор, діти просто виявляють агресію, кидаються у бійку. Відривання від наркотику викликає різку реакцію [3].

З давніх-давен дітей вчили на позитивних прикладах. Негативні ж прагли не демонструвати, а головне, завжди супроводжували мораллю. Це ази педагогіки. Спробуйте навчити дитину чистописанню, показуючи їй, як розводити у зошиті бруд. Або ж викладати граматику, розповідаючи про різні види помилок. Результат буде невтішний.

У «мультфільмах нової хвилі» ці принципи методично (упорядковано) порушуються. Неправильна поведінка відображається досить часто і без оцінюючих коментарів. До того ж дитину привчають до небезпеки, моделювання ризикованої поведінки навіть у стандартних ситуаціях. Наслідуючи улюблених героїв, діти будуть копіювати і ці моделі поведінки. Таким чином змалку формується психологія нещасливців (невдах).

Постає питання: чому дітей притягують усі ці «твори мистецтва»? Адже вони подобаються навіть дітям із інтелегентних сімей, яким, здавалось би, із малечку прагнуть привити гарний смак. Доктор психологічних наук, професор Л. Н. Матвєєва із МДУ проводила такий експеримент: молодим людям при перегляді різних фільмів давали в руки датчики із проханням в особливо цікаві моменти натискати на кнопку. Результат вразив. Глядачам було однаково цікаво дивитися і на щось прекрасне, і на щось жахливе. Скажімо, на переможця-героя, який піднявся на високу скелю і милується чудовим краєвидом, і на видовище кривавої страти.

Коли така стимуляція стає звичною, людина не може без неї обійтися. Життя без гострих відчуттів здається їй нецікавим. Вона тепер сприймає тільки таку жорстку стимуляцію, будучи неспроможною розібратися у більш тонких почуттях, які показуються у класичних фільмах. Тому стимулювання жорсткими стимулами сексу, насилля, відрази чи садизму стає для неї нормою. Все інше вже за межею її сприйняття. Якщо такі зміни відбуваються із дорослими, то що казати про дітей, у яких емоційна сфера ще як слід не сформована? Зараз не рідко можна зустріти дошкільнят, які бажають дивитися лише бойовики чи, принаймні «круті» західні мультфільми. Батьки думають, що їх діти «переросли» вітчизняні мультфільми про Умку чи Чебурашку. А насправді вони до них не доросли. Йому незрозумілі навіть зовсім нескладні взаємовідносини героїв наших мультфільмів. Лише після спеціальних занять із спеціалістами по розвитку емоційної сфери, навчившись розрізняти відтінки людських почуттів, дитина починає розуміти зміст наших мультфільмів і з задоволенням їх дивиться [5].

Особливо небезпечні нові технології маніпуляції свідомістю для дітей із тонкою психікою, підвищено чутливих, емоційно нестійких, збудливих. Таких немало серед дітей, які народилися із асфіксією або із родовими травмами. Не сприяють зміцненню дитячої психіки і стимуляція родів, і нервова обстановка, яка панує зараз у багатьох сім'ях, і багато-багато іншого.

Людина, яка переступає норми суспільства, глибоко нещасна. Це вичерпно показав ще Достоевський у романі «Злочин і кара». Серед гомосексуалістів і лесбіянок найвищий відсоток наркоманів. Наркотики поступово стають нормою західного суспільства. За статистикою, до 40% чоловічого населення Англії, Франції, Іспанії, Голландії у віці від 16 до 25 років пробували наркотики [4].

Причина цього у духовному факторі. Людина шукає смисл життя. Прагнення до осмисленості життя людині властиве завжди, особливо у підлітковому віці та юності. Але воно руйнується більшістю наших ЗМІ шляхом психологічного терору і пропаганди насилля, збочень, безумства, абсурду, смерті і патологічного індивідуалізму. Смысл життя підмінюється нижчими прагненнями. Тому формуються патологічні особистості, зростають захворювання дітей з важкими психозами. Відбувається руйнування людини на духовному, психічному і психосоматичному рівні. Якщо подивитися на твори 10-річних дітей, то основний настрій підлітків - це переживання самотності, пустоти, безглуздості життя [3].

По суті вражена самосвідомість людей і свідомість всього суспільства. Ми прагнемо привчити дітей до «автономної» етики: тобто, не питай ні на що дозволу батьків вже із 12 років - це твоя справа: зробити вибір і почати вільне сексуальне життя, вживати наркотики і так ділі. Так діти відлучаються від сім'ї, їх позбавляють можливості в майбутньому створити нормальну сім'ю і виховувати нормальних дітей. Доречним буде використати досвід Америки, який зараз вважається чомусь найціннішим у нашій країні: *«Нашим дітям «згодовують» щоденну дозу насилля. Половина відеоігор, у які грає типовий семикласник, перенасичені насиллям. До 18 років кожен американець бачить 200 тис. сцен насилля і 40 тис. сцен вбивств. Дітей це починає приваблювати, вони стають більш черствими, у деяких із них у певних випадках проявляється «смак» до насилля. Доросла людина може провести чітку межу між віртуальним і реальним, але ця межа може стати дуже нечіткою для дітей. Тому нам слід двічі подумати про вплив реклами і так званих «ігор-стрілянин», які запрошують гравців - я цитую — «відчутти ту частину вашої натури, яка тягнеться до гри із зброєю і холоднокровному вбивству»* (Білл Клінтон. Із звернення до нації. Червень 1999).

«Безперервний суїцид», «буду помирати молодим», «давай ввечері помремо весело, зіграємо у декаданс» - це слова із пісень популярних груп. Це - насадження танатизації (прагнення до смерті) усіма засобами масової інформації. Символіка смерті і розпаду - навколо нас, вона на одязі дітей, на книгах, які вони читають, на іграшках. Ситуація усугубляється поширенням безконтрольної відео продукції і «піратських» комп'ютерних ігор, за якими діти проводять значну кількість часу.

Все це свідчить про процеси дегуманізації у дитячій субкультурі, коли «дотепна» суміш жорстокості і радісного сміху з приводу чужої болі ближче дитині, ніж співчуття. Дитячі психіатри і психологи впевнено стверджують: діти часто у грі чи життєвих ситуаціях наслідують те, що вони побачили на екрані; діти схильні ототожнювати себе із окремими жертвами чи агресорами і переносити ці ролі в реальні ситуації; діти можуть у результаті побаченого вважати насилля прийнятною моделлю поведінки і способом вирішення своїх проблем.

Отже, дитяча жорстокість набуває зараз значного поширення. Жахлива статистика дитячої жорстокості і підліткової злочинності останніх років свідчить про правомірний висновок вчених: переважна більшість неповнолітніх злочинців при з'ясуванні мотивів мордувань, вбивств, зґвалтувань вказували прямо чи опосередковано на «екранні аналоги». Для того цьому протистояти, потрібні масові рухи. Скрізь норми захисту дітей впроваджуються в законодавство батьківськими організаціями. Проте, зараз спостерігається зниження відповідальності батьків за дітей. З дітьми мало говорять, не вислуховують їх, мало проживають разом з ними їх проблеми, зазвичай просто не знають про них. Разом з тим, батьки повинні передивлятися усі інформативні матеріали: журнали, газети, фільми, мультфільми, усе, із чим має справу дитина, адже все це формує психіку дитини, її світосприйняття, а головне - її місце і роль у світі. По відношенню до дитини має бути розумна тверезість - слід, стверджуючи її в добрі, розкривати перед нею і негативні сторони життя - не для того, щоб налякати, а щоб застерегти від них.

In the article influence of MASS-MEDIA is represented on forming of legal cruelty with children. The mechanisms of display of child's cruelty are examined, the ways of decision of this problem are offered.

Keywords: *cruel conduct, MASS-MEDIA*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Медведєва І. Я., Шишова Т. Л. Кто соблазнит мальтх сих... - Клин: Христианская жизнь. - 2005. - С. 49-67
2. Как защититъ вашего ребенка? - М.: Даниловский благовестник. - 2002. - С. 228-232.

3. Медведева І. Я., Шишова Т. Л. Діти нашого часу. - М.: Изд-во храму Трьох Святителів на Кулишках. -2003. - С. 100-103.
4. Не такої як всі. - М.: Даниловський благовістник. - 2000. - С. 39-44.
5. Кравцова М. Ілля Муромець проти Супермена, - Фаворь.-

УДК 37. 018. 1:316. 758

Коган О. В.

ДЕСОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ВПЛИВ ПОМИЛОК СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

В статті висвітлюються питання впливу помилок сімейного виховання на соціалізацію дітей та підлітків. Розглядаються різні форми дезадаптації та безпосередній вплив неправильного сімейного виховання на виникнення соціальної дезадаптації дітей. Визначаються основні напрямки подолання кризовості сімейних відносин на сучасному етапі.

Ключові слова: дезадаптація, криза в сім'ї, помилки сімейного виховання.

В умовах шкільного, сімейного та суспільного виховання ті чи інші форми дитячої дезадаптації сприймаються педагогами та батьками як «важковиховуваність». Важковиховуваність передбачає супротив дитини цілеспрямованому педагогічному впливу, викликаний самими різними причинами, які включають прорахунки вихователів, батьків, дефекти психічного і соціального розвитку, особливості характеру, темпераменту, інші особистісні характеристики дітей.

В основі дезадаптації, що викликана патологіями психічного розвитку та нерво-психічними захворюваннями лежить функціонально-органічне враження центральної нервової системи. Ця дезадаптація може носити стійкий, хронічний характер. Можна виділити і так звану психогенну дезадаптацію (фобії, нав'язливі звички), яка може бути викликана соціальною, шкільною, сімейною ситуацією.

За даними В. Е. Кагана 15-20% дітей шкільного віку страждають тими чи іншими формами психогенної дезадаптації і потребують комплексної медико-педагогічної допомоги [1].

Психосоціальна дезадаптація пов'язана з статево-віковим і індивідуально-психологічними особливостями дитини. До стійких форм психосоціальної дезадаптації можна віднести акцентуації характеру, неблагоприємні особливості емоційно-вольової, мотиваційно-пізнавальної сфер, включаючи такі порушення, як зниження емпатійності, індиферентність інтересів, низька пізнавальна активності, дефекти вольової сфери і т. д.

Соціальна дезадаптація проявляється у порушенні норм моралі і права, в асоціальних формах поведінки і деформації системи внутрішньої регуляції, ціннісних орієнтацій, соціальних установок. При соціальній дезадаптації порушується процес соціального розвитку, соціалізація індивіду.

Причин соціальної дезадаптації є багато. Однією із них є неправильне сімейне виховання. І хоча в наш час сімейне виховання неможливо розглядати окремо від шкільного, суспільного виховання, основна роль сім'ї, щодо виховання дитини, незрівнянна з іншими соціальними інститутами [5]. Саме сім'я є для дитини одночасно середовищем проживання і виховання. Вплив сім'ї на всіх вікових етапах є основним для виховання, розвитку і соціалізації дитини.

У наш час провідні науковці у області педагогіки, соціальної педагогіки, психології наголошують на ознаках кризи сім'ї у сучасному суспільстві.

Причинами кризовості сімейного інституту є наступні об'єктивні фактори:

- соціально-економічні - розшарування суспільства, внаслідок переходу до ринкових умов, зменшення рівня життя великої кількості сімей, погані житлові умови;
- медико-санітарні фактори - екологічно неблагоприємні умови, хронічні захворювання батьків, шкідливі умови виробництва, неправильна поведінка членів сім'ї, нездоровий спосіб життя;
- соціально-психологічні фактори - сім'ї з деструктивними емоційно-конфліктними відношеннями подружжя, педагогічна неграмотність батьків, деформовані ціннісні орієнтації, падіння авторитету батьків, загострення конфліктів;
- кримінальні фактори - алкоголізм, наркоманія, аморальний спосіб життя подружжя, насилля в сім'ї [6].

Наслідком кризи у сім'ї є перш за все те, що сім'я не реалізує у домашній мірі свою головну функцію - виховання дітей.

В Україні, при достатньо високому рівні розвитку інститутів сім'ї та батьківства, які формувались на протязі багатьох поколінь,

склалась парадоксальна ситуація - у нас одна з найбільших кількісних соціальних сиріт (дітей, що позбавленні батьківського піклування при живих батьках); у нас велика кількість закладів для дітей-сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування, у нас велику кількість дітей, що виховуються у сім'ях можна назвати соціально дезадаптованими, якщо опиратися на трактування сучасних вітчизняних та закордонних вчених.

Ця ситуація є надзвичайно загрозливою, і як приклад - вже зараз ми за рівнем дитячого та підліткового алкоголізму тримаємо перші місця у Європі, та і у світі.

Як вже зазначалося вище, роль сім'ї у вихованні та соціалізації дитини є провідною.

Дитина знайомиться із оточуючим світом спілкуючись із матір'ю. Яке буде емоційне спілкування на перших етапах життя, таким і буде емоційний світ людини у подальшому.

Відношення «батьки-діти» носять велике виховне навантаження і визначають стиль виховання у сім'ї.

Якщо говорити про соціальну дезадаптацію дітей, то необхідно виділити наступні стилі та помилки сімейного виховання, які призводять до цього явища:

- 1) жорстоко-авторитарний стиль виховання - батьки, що зловживають фізичними покараннями. Як правило, до такого стилю відносин більш схильний батько. Діти в таких сім'ях, як правило ростуть агресивними, жорстокими, намагаються ображати слабких, беззахисних.
- 2) педантично-підозрілий стиль - батьки не довіряють своїм дітям, контролюють кожен їх крок, намагаються ізолювати від однолітків, контролювати вільний час дитини, коло його інтересів. Діти ростуть замкненими, оздобленими, не мають друзів. В подальшому розвивається «морально-споживацька позиція» - не вміня жити «власним розумом», бажання підкоритися думці та волі оточуючих.
- 3) байдужість - батьки байдуже ставляться до своїх дітей і діти відчувають себе зайвими. Часто це трапляється, коли мати виходить заміж вдруге, і діти від першого шлюбу стають «непотрібними» у новій сім'ї.
Такі діти намагаються знайти доброзичливе ставлення не у сім'ї, часто стають членами певних груп, де шукають не байдужого до себе ставлення.
- 4) виховання по типу «кумиру сім'ї» - батьки виконують всі забаганки дитини, неадекватно відносяться до успіхів і невдач

своєї дитини; це трапляється часто у сім'ях, де народжується «пізня дитина», або у немолодих батьків. Дитина росте егоцентрична, розбещена, непристосована до оточуючого світу.

5) непослідовний стиль - батьки не дотримуються послідовної виховної тактики у сім'ї.

Виникають різкі емоційні перепади у відношенні із дітьми - від покарання, сліз, сварок до пестощів і вмовлянь. Це призводить до втрати батьківського впливу на дитину, яка стає непередбачуваною, нехтує думкою батьків.

Перераховані приклади далеко не вичерпують типові помилки сімейного виховання.

Усі прорахунки сімейного виховання мають негативний вплив на формування особистості дитини, її соціалізацію.

Особливо важкими є наслідки жорстоко-авторитарного стилю та насилля у сім'ї.

Відомо, що насильство в сім'ї є однією із основних причин соціальної дезадаптації дитини; сприяє формуванню у неї негативних уявлень про себе; є чинником виникнення девіантної поведінки.

Діти, які проживають у сім'ях, де панує насильство мають певні соціально-психологічні особливості, а саме:

- дратівливість, невірноваженість, збудливість, слабкий контроль імпульсів;
- стресові розлади та психологічні скарги, депресії;
- високий ризик алкогольної та наркотичної залежності, сексуальні збочення, втечі з дому, страхи;
- низька самооцінка;
- незрілість у стосунках з однолітками; соціальна ізоляція, а також ізоляція від однолітків до повної втрати контактів з ними, слабкі соціальні навички;
- відчуття незахищеності, постійний страх за своє життя, почуття залежності;
- демонстрація агресії чи пасивності;
- непевність щодо прийнятої поведінки [3].

Питання насильства у сім'ї у нашому суспільстві ускладнюється, ще й тому, що велика кількість батьків є педагогічно безграмотними, а до порад фахівців не бажають та ї не хочуть прислуховуватись в силу історично сформованих стереотипів.

Питання про фізичне покарання дітей, не знаходять одностайної відповіді у різних сім'ях. Підвищена емоційність у

відношеннях батьків і дітей може виражатися у спалах гніву, агресії і т. д.

Відомий психотерапевт В. Леві у своїй книзі «Нестандартна дитина» вважає, що фізичне покарання дітей до 3 років призводить до подавлення активності дитини, виникнення у неї неврозів, погрожує загальному розвитку дитини.

Покарання дитини 7 років і старше у присутності сторонніх людей і особливо однолітків призводить до публічного приниження і, як наслідок, заниженої самооцінки у дитини.

Покарання із застосуванням сили дівчат старше 10 років і хлопців старше 14 років призводить до певних психічних деформацій.

Систематичне погрожування фізичним покаранням формує у дитини відчуття незахищеності, знижує самооцінку, формує агресивну поведінку.

Безумовно те, що педагогічна недієздатність сім'ї, а особливо насильство в сім'ї повинні попереджуватись задовго до того, як дитина потрапляє у поле зору фахівців. Так у свій час В. О. Сухомлинський починав педагогічну освіту подружжя на етапі, коли вони лише готувались до народження дитини.

У виховній та профілактичній роботі з такими сім'ями особливо важливими є своєчасність і комплексність дій всіх фахівців.

На практиці нерідко трапляється, що сім'я і школа займають по відношенню один до одного ворожу позицію, що тільки ускладнює стан дитини. Така позиція часто пояснюється тим, що вчитель стає джерелом тільки негативних емоцій у батьків, інформація подається лише у чорних барвах. Поступово батьки уникають спілкування, взаємодії із школою.

У свою чергу часто вчителі не бажають втручатися у сімейні справи, займають байдужу позицію по відношенню до абсолютно явних помилок сімейного виховання, не ставлять до відома соціальні служби про випадки насильства у сім'ї.

Одним із мотивів вчителів є небажання втручатися у складні сімейні відносини, намагання зберегти сім'ю, не дивлячись ні на безвідповідальне батьківство, ні на агресивне поведіння одного із членів сім'ї.

Вище перераховані та інші фактори стоять на заваді вирішення проблем сімейного виховання.

Безумовно, що проблема педагогічних помилок у вихованні, насильства у сім'ї є набагато складнішою, глибшою ніж відношення школи і батьків, батьків і соціальних служб.

Вирішення цієї проблеми є завдання багатьох ланок соціально-педагогічних служб.

Одним із шляхів подолання негативного впливу сімейного виховання, на нашу думку, є формування у суспільстві більш високого ступеня довіри до превентивних соціально-психологічних служб. Взаємодія шкільного психолога, соціального педагога, соціальних служб для сім'ї та молоді із сім'єю допоможуть вирішити різноманітні конфліктні ситуації, посприяють розумінню батьками індивідуальних статево-вікових психологічних особливостей своїх дітей, сформуують нові форми соціально-рольової поведінки подружжя, батьків, дітей. Ці служби мають здійснювати психологічну корекцію соціально-рольової поведінки, спілкування педагогів, співробітників інспекцій по справам неповнолітніх, тобто тих установ, чия діяльність безпосередньо пов'язана з «важкими» дітьми, підлітками та неблагополучними сім'ями.

In the article light up the questions of influence of errors of domestic education on socialization of children and teenagers. The different forms of breaking adaptation and direct influence of wrong domestic education are examined on the origin of social breaking adaptation of children. Basic directions of overcoming of crisis of domestic relations are determined on the modern stage.

Keywords: *breaking adaptation, crisis in families, errors of domestic education.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреева Г. М. Социальная психология, - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980.
2. Дети социального риска и их воспитание. Учебно-методическое пособие / Под ред. Л. М. Шипицыной. - СПб.: Речь, 2003. - С. 144.
3. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка. Навч. посібник. - К., 1997.
4. Леви В. Л. Нестандартный ребенок. - М.: Знание, 1983.
5. Социальная педагогика: Курс лекций: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / Под общ. ред. М. А. Галагузовой. - М.: Гуман. изд. центр ВЛАДОС, 2001.

6. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. - К., 2002.

УДК 37. 018. 32: 343. 121. 5

Копійчук Т. І.

РОЛЬ ШКОЛИ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ №2 ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

Стаття присвячена особливостям роботи школи-інтернату №2 м. Кам'янець-Подільського щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними.

Ключові слова: *дитина, особистість, батьки, насильство, проблемна сім'я, сімейне виховання.*

Однією з актуальних проблем, які стоять перед сучасним українським суспільством, є подолання і профілактика будь-яких проявів насильства щодо дітей та молоді. Слід відзначити, що дана проблема лише стає предметом широкого громадського та наукового обговорення в Україні.

Формування людини - складний процес, який здійснюється як у результаті цілеспрямованого виховання, так і під впливом різних стихійних факторів. Визначальну роль у становленні особистості відіграє виховна діяльність такого суспільного інституту, як школа, оскільки саме в Шкільні роки закладаються всі базові цінності, орієнтації, засвоюються основні норми взаємовідносин, здійснюється мотивація соціальної поведінки [1].

Однак, школа - не єдине місце, де формується і здобуває соціального досвіду особистість. У вихованні і соціалізації особистості беруть участь різні соціальні інститути, такі як: сім'я, різноманітні дитячі об'єднання, громадські організації. Тому, школа повинна враховувати особливості виховного впливу навколишнього середовища, сприяти встановленню оптимальних взаємин із соціумом, а також створенню цілісного виховного простору. Найбільш ефективною моделлю взаємин між школою і соціальним середовищем, зокрема є сім'я, їхня взаємодія.

Сучасні економічні перетворення, демографічні проблеми, криза в політиці, культурі - все це відбивається на життєдіяльності

сучасної сім'ї, при цьому поглиблюється її дезорганізація. Невизначеність майбутнього, незайнятість у сфері суспільного виробництва, нестабільність заробітків, непередготовленість до сімейного життя та виживання у таких умовах негативно позначається не лише на демографічній ситуації в Україні, а й на внутрішніх процесах, характері взаємовідносин членів сім'ї, сім'ї з оточуючим середовищем, вихованні дітей, організації вільного часу сім'ї [2].

Найбільшої уваги з боку соціальних служб потребують сім'ї, яким потрібна соціально-психологічна, соціально-педагогічна допомога. Це так звані неблагополучні або проблемні сім'ї.

Неблагополучна сім'я - це сім'я, де внаслідок несприятливого соціального, економічного, етнічного та інших клімату порушується здатність дитини до адаптації в соціальному середовищі, створюються умови для формування асоціальних навичок і звичок поведінки. В таких сім'ях об'єктивно чи суб'єктивно складаються несприятливі умови для виховання дитини. Для цих сімей притаманно: зловживання батьків спиртними напоями, наркотиками, ведення аморального способу життя, постійні конфлікти з морально-правовими нормами суспільства, низький морально-культурний рівень батьків, наявність агресії до дітей або до одного з членів сім'ї, приховане або відкрите відторгнення дитини батьками, відсутність одного з батьків (неповна сім'я).

Сімейне неблагополуччя відображається на формуванні особистості дитини. Виховання дитини в умовах негативного емоційно-психологічного сімейного мікроклімату обумовлюється ранньою втратою потреби дитини у спілкуванні з батьками, егоїзм, замкненістю, конфліктністю, впертістю, неадекватною самооцінкою, озлобленістю, невпевненістю у своїх силах, недисциплінованістю, втечами з дому, бродяжництвом тощо [4].

З огляду на ці фактори, ми хотіли б поділитись досвідом, який використовує школа-інтернат №2 м. Кам'янця-Подільського стосовно захисту дітей від жорстокого поводження з ними.

В школі-інтернаті №2 м. Кам'янця-Подільського навчається багато учнів із проблемних сімей, де батьки без любові ставляться до своїх дітей. Найважче Сергійкові С., учневі 7 класу, увечері, коли більшість дітей розходиться по домівках, до сімейного вогнища. У хлопчика є мама, але вона міцно пов'язала свою долю із невблаганним «зеленим змієм». І тому, Сергію іноді здається, що в цілому світі він нікому не потрібний. Натомість його ровесник Іванко Г., учень 9 класу, поспішає після вечері не

додому, а шукати свою «матусю-алкоголічку» по пивних барах, підворотнях, широко бажаючи повернути маму додому, розповісти їй про свої справи, про друзів, про книгу, яку прочитав. А ось, Ігор М., учень 7 класу, нашвидкоруч приготувавши уроки, біжить додому, адже на нього покладена важлива місія - нагодувати свою маленьку сестричку, бо мама зникає у невідомому напрямку ще зранку, щоб напитися. У сім'ї Ч. вітчим-психічно хворий, знущується над дітьми, а Віка, учениця 5 класу, відверто соромиться своєї родини, оскільки друзям, окрім того, що мама і бабуся пиячать, розповідати немає що.

Ні, це не розгорнутий сюжет для фільму жахів, чи бодай документального кіно про нещасливе дитинство - дітей зі статусом «соціальна сирота», чи «дитина з неблагополучної сім'ї», це реалії дітей сьогоднішнього життя, яких у школі-інтернаті №2 дедалі більше.

І об'єднує їх одне- усі ці діти знаходяться під пресом фізичного та психологічного насильства з боку рідних їм людей, оскільки вдома чують тільки крики, злобні жарти, нецензурні слова, потерпають від побоїв, сексуальних домагань «новоспечених татів», які ламають та травмують дитячі душі. Внаслідок такого ставлення до цих дітей в них виникає недовіра, байдужість, образи, почуття непотрібності власним батькам, заздрість і агресія по відношенню до однолітків із благополучних родин.

На сьогодні колектив Кам'янець-Подільської школи-інтернату №2 спрямовує свої зусилля на виконання основних положень «Конвенції про права дитини», Сімейного та кримінального Кодексів України, законів «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства у сім'ї», Указу Президента України від 21. 02. 03 року №154/2003 »Про Державну Програму запобігання дитячої бездоглядності на 2003-2008 роки», наказу міського управління освіти і науки №18 від 20. 01. 2003 року «Про виконання заходів щодо забезпечення прав, свобод, законних інтересів неповнолітніх, які проживають у неблагополучних сім'ях», тісно співпрацює з обласним та міським управлінням освіти і науки, комітетом у справах сім'ї, молоді та спорту, службою у справах дітей, кримінальною міліцією у справах неповнолітніх та багатьма іншими організаціями та проводить систематичну роботу не тільки з попередження насильства у сім'ях серед вихованців школи, а й з ліквідації цього негативного суспільного явища.

Перш за все у школі створена і функціонує Рада із попередження та захисту дітей від насильства у сім'ї, в яку входять

досвідчені педагоги, батьки, що зразково виконують свій обов'язок, та представники громадськості, не байдужі до долі дітей із неблагополучних сімей. Створений банк даних, який фіксує наявність сімей, де здійснюється насильство, інформацію про батьків, форми насильства та заходи, які проводились з метою попередження цього явища; повна інформація про дітей-жертв насильства, їх стану здоров'я у широкому сенсі цього слова, їх уподобань, зайнятості у позакласній діяльності, проявів девіантної поведінки, як наслідків насильства з боку родини.

Загалом, сім'ї, де є вияв насильства, поділяються на дві категорії. До першої категорії сімей належать батьки, які зазнали суттєвої деградації і на сьогоднішній день є алкоголіками, збоченцями, носіями аморальної поведінки, врешті-решт, злочинцями, які відбувають покарання. Як це не парадоксально, але з цими батьками-насильниками боротись легше - їх просто позбавляють батьківських прав. Інше питання, що їх постраждали діти потребують надзвичайної тривалої і складної реабілітації, адже ці школярі мають не тільки соматичні хвороби, пов'язані із нездоровим способом життя батьків (це і шлунково-кишкові захворювання, хворі бронхи та легені, невротичні захворювання), а й ще в результаті психологічного насилля стали вкрай агресивними, втративши довіру до будь-кого та впевненість у власних силах, можливостях. Зрозуміло, що ці діти не мають соціального багажу, байдужості до світу прекрасного, беспорядні у побуті. Світогляд їх обмежений. Саме тут, велика увага та робота приділяється з відновлення здоров'я, соціальної адаптації постраждалих. Про форми роботи з цими дітьми трохи нижче, але, забігаючи наперед, хотілось згадати вислів Сенеки про те, що «важко дітей довести до добра нотаціями, легко - прикладами»[3]. Тому, при попередженні різних форм насильства і проведенні реабілітації з дітьми надається перевага практичним діям, зокрема, психокорекцій роботі, під час якої школярів вчать як позбутись потрясіння, зняття напруги диханням, активним вправам, ознайомлюють із способами релаксації. Тут велику роль відіграє діяльність психологів, педагогів, лікарів.

Щодо другої категорії сімей, то нажаль, таких сімей набагато більше, це сім'ї - де батьки не підготовлені до виховання дитини, хоча не є асоціальними. В таких сім'ях насильство відбувається з причин педагогічної безграмотності батьків, відсутності контролю за діями, вчинками дітей, дефіциту уваги батьків до внутрішніх переживань, проблем дитини.

Хочеться додати, що Рада із попередження та захисту дітей від насильства у сім'ї школи-інтернату №2 і надалі працюватиме над пошуком і удосконаленням форм і методів роботи, розробкою додаткових заходів щодо попередження і подолання всіх проявів насильства над дітьми.

Отже, кожна дитина має повне право отримати повноцінне сімейне виховання. Ніяка державна установа, яким би високим там не був рівень матеріального забезпечення дитини не замінить теплоту і щирість сімейних відносин. Ця проблема може бути розв'язана тільки завдяки поєднанню зусиль державних органів, органів місцевого самоврядування, неурядових та громадських організацій, всіх, кому небайдужа доля дітей.

The article is devoted the features of work of school-boarding №2 Камуансуа-Podilskogo in relation to protecting of children from legal cruelty with them.

Key words: *child, personality, parents, violence, problem family, domestic education.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Капська А. И. Соціальна робота.- К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 328 с.
2. Соціальна педагогіка: теорія і технології / За ред. і. Д. Звереві - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 316 с.
3. Соціальна робота: технологічний аспект / За ред. А. Й. Капської. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 352 с.
4. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування. - К.: ВД «Професіонал», 2004. - 304 с.

УДК376. 1-058. 68: 159. 922. 7

Мельник Ж. В.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЛЯ

Стаття присвячена особливостям соціально-педагогічної роботи з дітьми, які зазнали сімейного насилля. Висвітлюється

питання про подолання та профілактику будь-яких проявів насильства щодо дітей.

Ключові слова: *дитина, насилля, соціально-педагогічна робота.*

Однією з актуальних проблем, які стоять перед сучасним українським суспільством, є подолання і профілактика будь-яких проявів насильства щодо дітей та молоді. Слід відзначити, що дана проблема лише стає предметом широкого громадського та наукового обговорення в Україні.

За офіційними даними, насильство у сім'ї - досить поширене явище в Україні [1]. Статистика показує, що 30-40% всіх насильницьких злочинів відбуваються у сім'ї. За свідченням дітей, з жорстокістю вони зустрічаються вперше у власній сім'ї, з боку батьків та старших сестер і братів; приблизно в 45-49% сім'ях має місце насильство над дітьми [2]. Якщо врахувати всі погрози, залякування, побиття і т. ін., то практично кожна дитина хоч один раз зіштовхувалася з проявами жорстокості, тиску або насильства зі сторони своїх батьків. Розглядаючи сімейне насильство над дітьми можна одночасно виокремити два аспекти наслідків цього явища: нанесення шкоди жертві і суспільству в цілому.

Діти, які пережили будь-який вид насильства, відчувають труднощі у соціалізації, взаємостосунках з дорослими, у спілкуванні з ровесниками. Вирішення своїх проблем - жертви насильства - часто знаходять в кримінальному, асоціальному середовищі.

Окрім того, насильство над дорослими членами сім'ї відповідно теж впливає на дітей, викликаючи в них різні психоемоційні та психосоматичні розлади, шкільну дезадаптацію і в цілому призводять до порушень процесів розвитку і знову ж таки - соціалізації дитини. Сім'ї, у яких відносини будуються на насильстві, входять у групу ризику, тому що діти, які виростають у такій несприятливій атмосфері згодом стають або жертвами, або самі вчиняють насильство проти своїх близьких. За даними статистики 95% людей, що знаходяться в колоніях, у дитинстві були жертвами насильства або його свідками.

За останні десятиліття спостерігається активний психолого-педагогічний пошук і розробка окремих питань сімейного насильства. Сюди можна віднести дослідження Ю. Якубова, Н. Лавриненко, М. Московка [3], О. Балакіревої [4]. Наукові основи психолого-педагогічної діяльності щодо попередження та

подолання причин та наслідків насильства стосовно дітей в сім'ї висвітлено в працях А. Бондаровської [5], Т. Говорун, О. Кікінеджі [6], І. Трубавіної [1] та ін.

У процесі допомоги дітям жертвам сімейного насильства та всім членам сім'ї, де існує дана проблема, особливе місце напечить соціальним педагогам, діяльність яких спрямована на оптимізацію сімейних стосунків, подолання причин та наслідків дисгармонії сімейних стосунків.

Робота професійного соціального педагога з конкретним випадком починається з діагностики, тобто з процедури ідентифікації стану досліджуваного об'єкту з певним класом чи типом соціальних явищ. Тому потрібно знати прямі та опосередковані ознаки, які можуть вказувати на наявність насильства в сім'ї.

Робота з сім'єю щодо вирішення проблем насильства, передбачає обов'язкове визначення основних факторів, що провокують насильницькі дії в дитячо-батьківських стосунках:

- *Соціальний статус сім'ї:*

- малозабезпечена, неповна чи багатодітна сім'я, сім'я з прийомними дітьми, наявність в сім'ї хворого алкоголізмом чи наркоманією, стреси, що стали наслідком безробіття, фінансових труднощів чи смерті, втрата близьких, подружні конфлікти, надмірна зайнятість дорослих, специфічні культурні чи релігійні фактори;
- юні батьки (17 років і молодше);
- низький рівень освіти батьків і нестача знань в області виховання дітей;
- статус біженців у результаті міжнаціональних конфліктів.

- *Індивідуально-психологічні особливості батьків:*

- психічні захворювання, часті критичні стани (спроби суїциду, нервові зриви), розумова відсталість, недостатній самоконтроль чи імпульсивність;
- наявність у минулому випадків жорстокого поведіння з дітьми, притягнення до кримінальної відповідальності за статеві злочини;
- батьки, що піддавалися в дитинстві жорстокості чи позбавленні батьківських прав.

- *Соціально-психологічні особливості дітей - жертв насильства:*

- небажана, нелюбима дитина;
- наявність у дитини фізичних чи розумових недоліків, недоношеність при народженні і низькій вазі тіла, вроджені каліцтва чи подібність з нелюбимим родичем;

- порушення в поведінці дитини, гіперактивність, «важка дитина», високообдарована чи талановита дитина.

Доцільним є знання про правила поведінки соціального педагога у випадку, коли жертва звертається за допомогою сама: уважно, спокійно, терпляче слухати, не обвинувачувати людину, вірити їй, виявляти співчуття, емпатію, але не говорити «Я Вас розумію»; інформувати про права, Але не примушувати жертву обговорювати всі «за» та «проти» звернення до правоохоронних органів.

Слід пам'ятати, що при виявленні насильства щодо дітей необхідно про це повідомити у міліцію, службу у справах неповнолітніх. Потрібно інформувати про можливість надання допомоги, а у випадку актуального насильства потурбуватися про безпеку дитини, розміщення її у спеціалізованій службі, у родичів, знайомих.

Специфіка соціально-педагогічної допомоги жертвам сімейного насильства полягає в спрямованості на позитивну зміну середовища, в якому знаходиться жертва насильства.

У випадках, коли жертвою насильства є дитина, необхідно організувати роботу з тими, хто відповідає за її виховання - вчителів і батьків, з метою формування в них мотивації до змін, надання їм психолого-педагогічної допомоги.

Отже, у роботі з дітьми, жертвами сімейного насильства, соціальні педагоги повинні враховувати особливості психічного стану та поведінки дитини, які дозволяють запідозрити насильство щодо них. Володіння інформацією про загальні індикатори, які проявляються в переживаннях і вчинках дітей, де практикується насильство, фахівець буде спроможний діагностувати наявність неадекватних стосунків у сім'ї, сприяти створенню доброзичливих взаємовідносин.

The article is devoted features socially-pedagogical work with children which tested domestic violence. A question lights up about overcoming and prophylaxis be — what displays of violence in relation to children.

Key words: *child, violence, socially is pedagogical work.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. - К., 2002.

2. Синягина Н. Ю. Психолого-педагогическая коррекция детско - родительских отношений. - М., 2001.
3. Батьків не обирають... (проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні). - К., 1997.
4. Соціальне оточення та самопочуття підлітків / О. Балакірева, О. Артюх, О. Петрунко, О. Яременко. - К., 2002.
5. Бондаровська А. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству. - К., 1999.
6. Говорун Т., Кікінеджи О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. - Тернопіль, 1999.

УДК 343. 627

Мельник Л. П.

ПРЕВЕНТИВНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ

В статті розглядаються питання причин, ознак насилля та звертається увага на попереджувальні заходи щодо жорстокого поводження з дітьми.

Ключові слова: сім'я, насилля, дитина, превентивні заходи.

Сім'я - це найперший фактор соціалізації дитини, від неї залежить, яким буде майбутнє дитини [2]. Тому, сім'ю визнано у міжнародному співтоваристві найкращою умовою для виживання, захисту і розвитку дітей, основним осередком суспільства, природним середовищем для людини. Для соціалізації дитини надзвичайно важливими є сімейні стосунки, які можуть бути гармонійними, а можуть супроводжуватись відчайдушною боротьбою, окреслену болем, що призводить до деструктивних наслідків [3].

У сучасному світі сім'я часто опиняється на перехресті соціальних і економічних проблем суспільства; вона - головний захисник особистості, притулок і фундамент, хоча сама при цьому відчуває внутрішні хворобливі суперечності.

Вплив батьків на психічний розвиток дитини пильно вивчається, починаючи з 20-х рр. XX ст. Батьківська любов має природжені біологічні компоненти, але в цілому батьківське відношення до дитини є культурно-історичним феноменом,

історично мінливе явище, яке знаходиться під впливом суспільних норм і цінностей [4].

Для сучасного суспільства характерно поширення насильства: це війни, зростання кількості таких злочинів, як убивства, зґвалтування, збройні напади тощо. Ці феномени відображаються й на родині. І самі близькі стають для дитини скоріше джерелом погрози, ніж надійності й безпеки.

Прикро, проте насильство має місце не тільки в соціально неблагополучних родинях. Насилля над дитиною в родині відбувається незалежно від класових, расових, культурних, релігійних, соціально-економічних аспектів[4].

Насильство може викликати різні порушення у дитини, зокрема в пізнавальній сфері, розлади апетиту, сну; зловживання наркотиками, алкоголізм; мимовільне відтворення травматичних дій у поведінці; спроби самопокарання (наприклад, самокатування); безліч соматичних захворювань.

Порушення, що виникають після насильства, впливають на всі рівні особистісного функціонування, які призводять до стійких особистісних змін.

Крім безпосереднього впливу пережите насильство може призводити до довготривалих наслідків, що найчастіше залишаються на все подальше життя.

Насилля за визначенням знаходиться поза мораллю, це право сили, можливість її застосування. Насилля руйнує людські зв'язки, які регулюються розумом, загальнолюдськими нормами і цінностями.

Насильство - це будь-які навмисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування однієї людини стосовно іншої, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи людини й громадянина й наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному або психічному здоров'ю [3].

Актуальність проблеми жорстокого поводження з дітьми проілюструємо дослідженням. Було проведено анонімне анкетування 948 учнів району саме по вказаній вище проблемі. Ось які цікаві дані отримали психологи: 68% учнів стикались з різними формами насильства, 76% були свідками насильства.

На перше місце серед видів насильства діти поставили насильство старшокласників над молодшими учнями. На друге - статеве, на третє - дорослих над дітьми. За небезпекою для себе учні так розставили види насильства: 1) психічне, 2) сексуальне, фізичне. Цікава і думка учнів щодо причин поширення жорстокості і насильства. Головні причини цього: 1) криза

суспільства; 2) вплив ЗМІ; 3) наслідування дорослих. Як можна зупинити цей процес? Знову думка учнів - 1) покарання; 2) немає ніяких шляхів; 3) виховання; 4) сім'я. Характерним є те, що майже половина учнів вважають що поширення жорстокості і насильства не можна зупинити ніяким чином. Чи може сучасна школа власними силами зупинити цей процес? Про авторитет школи серед учнів говорить така цифра: з 948 опитаних учнів лише 32 звернулися б до вчителів за захистом від насильства!

Результати анкетування серед наших учнів дещо відрізняються від результатів по району. Так відчували на собі насильство лише 32% учнів, на запитання «Чи існує у вашій школі проблема насильства?» відповідь «Так» дали 25% учнів. Серед видів насильства учні назвали: 25%- моральне приниження; 17,5 — фізичне; 5% - сексуальне та 5% — відбирання грошей. 35, 5% учнів заявили, що коли вони стануть свідками насильства, то негайно виступлять на захист, а 45,5% викличе міліцію, 19,5% звернуть увагу перехожих, 14,5% злякаються, а 5% не звернуть увагу.

У чому причина насилля? Серед різноманіття чинників можна виділити наступні:

1. В суспільстві з чоловічим домінуванням насилля чи загроза насиллю - це механізм, який використовується з дитинства.
2. Насилля використовується з метою відчуття влади, права на привілеї.
3. Лояльне ставлення до насилля в традиціях, законодавстві, в деяких релігійних вченнях.
4. Насилля використовується як компенсація особистої невпевненості, невідповідності, незадоволеності собою.
5. Досвід минулого: спостерігача або жертви насилля.
6. Обмеження емоційного реагування - придушення негативних емоцій або трансформація їх лише у гнів.
7. Насилля виходить з самої природи людини, з її ворожих інстинктів (інстинктів смерті і сексуального). Саме вони штовхають людину до здійснення насилля.
8. Застосування насилля внаслідок економічних і соціальних умов, що породжують нерівність і зростання протиріч.
9. Корені насилля можуть бути через недостатню кількість материнського тепла в ранньому дитинстві.

Найчастіше є жертвою насилля:

- діти, що виховуються в умовах жорстокого поведіння в сім'ї і як наслідок вони вороже сприймають світ, готові бути або жертвами, або тими, хто здійснює насилля;

- діти, що виховуються в умовах бездоглядності, емоційного відкидання з боку батьків;
- діти, що мають відставання в психофізичному розвитку;
- діти, які легко піддаються навіюванню та нездатні реально оцінити небезпеку і протистояти насиллю;
- діти «вулиці»;
- діти, які виховуються в умовах безумовного підкорення і як наслідок не можуть сказати «ні», на мають чітких внутрішніх меж свого «Я»;
- діти з нервово-психічними розладами;
- маленькі дати в силу своєї безпомічності;
- недоношені або з малою вагою так як вони дратівливі, більше плачуть, тому більше проблем для батьків[5].

Наслідки насильства важко недооцінити. Жертви отримують важкі тілесні та психологічні травми, які в майбутньому можуть призвести до значно страшнішого - алкоголізму, наркоманії, втрати почуття власної гідності, а в окремих випадках і до самогубства. Крім того, жертви насилля потерпають від психічних розладів (розлади особистості, тривожні та афективні розлади) і потребують лікування у психіатричних лікарнях. Одна з найгірших наслідків насильства - його самовідтворюваність. Доведено, що воно має тенденцію до повторення: насильство породжує насильство. Воно може оселитися в одному поколінні, а потім переходити в наступні. Вважають, що будь-яка ситуація насильства не є випадковою для жертв. Найчастіше вона підготовлена всією історією життя людини, яка тягнеться з дитино-батьківського етапу взаємин, коли формується основа майбутнього індивіда. Це дуже важко діагностувати, адже людям зазвичай здається, що вони мали нормальне, здорове дитинство. Спрацьовує так звана «несправжня пам'ять» - захисна реакція мозку, яка не дозволяє заново переживати болісні моменти. А діти тим часом виростають, не усвідомлюючи, що в них проблема. Хлопці, за батьковим прикладом, стають агресорами у власній сім'ї, а дівчата підсвідомо виходять за них заміж. Таким чином коло замикається, а практика насильства триває, але тепер вона стає вже жорсткішою та нелюдською.

Діти, що пережили будь-який вид насильства, відчувають труднощі соціалізації: у них порушені зв'язки з дорослими, немає відповідних навичок спілкування з однолітками, вони не мають достатнього рівня знань і ерудиції, щоб завоювати авторитет у школі тощо. Вирішення своїх проблем діти - жертви насильства -

часто знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі, а це часто сполучено з формуванням у них пристрасті до алкоголю, наркотиків, вони починають красти і здійснювати інші протиправні дії.

Дівчатка нерідко починають займатися проституцією, у хлопчиків може порушуватися статевая орієнтація. І ті й інші згодом відчують труднощі у разі створення власної родини, вони не можуть дати своїм дітям досить тепла, оскільки не вирішені їхні власні емоційні проблеми.

Серед превентивних заходів жорстокого поводження з дітьми ми вбачаємо: просвітні заходи, щодо проблем насилля; тематичні виховні години; спеціальні передачі з даної тематики для дітей; друкована продукція; цикл занять по самосприйняттю, саморегуляції дитини; підготовка до свідомого батьківства; популяризація волонтерського руху серед дітей у школі; школа для батьків (як при школах або автономний центр); спеціальна підготовка для фахівців, що працюють з даною проблемою; профілактика професійного вигорання спеціалістів; співпраці з науковими закладами з метою глибшого вивчення проблеми насилля.

In the article examine the questions of reasons, signs of violence, and take attention to applies on preventive measures on legal cruelty with children.

Keywords: *family, violence, child, preventive measures.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Т. В. Допомога сім'ям у кризі. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - №3 - 2005 - с. 129.
2. Капська А. И. Соціальна робота. Навчальний посібник. - Центр навчальної літератури, 2005.
3. Мельник В. М. Робота з сім'єю - справа спільна і невідкладна. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - №3, 2007 - с. 137
4. Целуйко В. М. Психологія неблагополучной семьи. - М: «Влауг-пресс», 2003.
5. Зйдельмиллер Э. Г., В. Юстицкис: «Психология и психотерапия семьи» - 2-е изд., расшир. и доп. - СПб.: Питер, 2000.

ЗАКЛАДИ КОРЕКЦІЙНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСЕРЕДОК ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ

У статті розглядаються проблеми захисту особистості осіб з вадами психофізичного розвитку від соціального насилля.

Ключові слова: діти з вадами психофізичного розвитку, спеціальна школа, корекційна освіта, особистісний розвиток, соціалізація.

Останнім часом у сучасному суспільстві стали вголос (а не кулуарно чи галузеве) обговорювати проблеми людей з вадами психофізичного розвитку. Влада, педагогіка, пересічні громадяни прагнуть наблизитись до розуміння труднощів, з якими зустрічаються ці особи; активно дискутують з приводу переваг спеціальної чи інтегрованої освіти; намагаються створити певні умови для їхнього життя (пандуси, сурдопереклад тощо); впроваджують зарубіжний досвід. Проте часто при цьому не враховується думка самих осіб з вадами психофізичного розвитку, не береться до уваги менталітет українського громадянина і наші традиції, ігноруються переваги корекційної освіти. І, отже, намагаючись допомогти, ми, по суті, здійснюємо насилля над особистістю цих осіб, вирішуючи їхні проблеми з позицій свого світогляду. Аналіз соціальної ситуації розвитку дітей з психофізичними вадами й призвів нас до розгляду питань їхнього особистісного захисту, результати якого й висвітлимо у статті.

Ставлення сучасного суспільства до дітей з психофізичними вадами не можна вважати оптимальним, адекватним, оскільки загалом переважає стереотипне негативне уявлення про них. Інформація про їхній розвиток і можливості є майже недоступною пересічному громадянину. Через це досить поширеними у суспільстві є хибні думки про дітей з вадами психофізичного розвитку, зокрема, що:

- можливості цих дітей є сильно обмеженими;
- будь-яка фізична вада позначається на інтелекті (тобто людина з проблемами зору, слуху, опорно-рухового апарату автоматично зараховується до категорії розумово відсталих);

- дітей з вадами слід утримувати окремо, оскільки їхні проблеми можуть негативно позначитись на здорових однолітках;
- таких дітей слід:
 - а) з народження піддавати евтаназії;
 - б) жаліти, опікати, абсолютно нічим не навантажувати;
 - в) не надавати їм допомоги, оскільки дефект «пройде» сам по собі по мірі дорослішання дитини;
- людям з вадами не слід створювати сім'ї, оскільки й їхні діти будуть нездоровими.

Всі ці установки є неправильними і не відповідають дійсності.

Погляди щодо дітей з психофізичними вадами залежать ще й від їхнього конкретного порушення, місця проживання. Так, дослідження Л. М. Шипіциної виявило, що найбільш негативним є ставлення до розумової відсталості, а терпимим - до вад мовлення; міські жителі налаштовані більш негативно до дітей з психофізичними вадами, ніж мешканці сіл.

Переважно неадекватне ставлення суспільства до дітей з психофізичними вадами, надмірна опіка або нехтування їхнім вихованням негативно впливає на формування їхньої особистості. Внаслідок таких несприятливих факторів у цих дітей часто неадекватною є самооцінка, виникає почуття комплексу неповноцінності; досить низьким є їхній соціальний статус, через що вони позбавлені нормального спілкування. Часто не можуть працевлаштуватись, реалізувати себе морально.

Всі ці проблеми ускладнюються ще й неадекватним ставленням сім'ї, в якій живе й виховується дитина з вадою. Адже на розвиток особистості людини передусім впливає її найближче оточення: батьки та інші родичі. Практика показує, що первинна реакція батьків на появу дитини з вадою є негативною. Поширеними є випадки, коли батькам ще у пологовому будинку пропонують відмовитись від дитини, аргументуючи, що на неї потрібно буде витратити додаткові кошти і, що це може зробити держава. Довгий час батьки таких дітей зустрічають лише осуд або жаль з боку оточуючих (у тому числі й спеціалістів); на жаль, майже ніколи не одержують спеціальної психологічної допомоги чи хоча б підтримки. Тому нерідкими є випадки, коли навіть ті батьки, які первинно були позитивно налаштовані на розв'язання проблем дитини, згодом стають песимістами і в усіх бідах звинувачують дитину. А це, знову ж таки, негативно відображається на її розвитку, принижує особистісно.

Досить часто батьки болюче реагують на визнання їхньої дитини такою, що має вади психофізичного розвитку; не завжди погоджуються із направленням її у спеціальний заклад, наполягають на індивідуальному навчанні, штучно ізолюючи дитину від спілкування з однолітками і соціуму. Найбільш поширеними є такі помилки у сімейному вихованні дітей з психофізичними вадами:

- надмірна опіка дитини, ставлення до неї як до сильно хворої, виконання за неї всіх справ, принесення себе у жертву дитині;
- відсутність уваги і необхідного виховання, ставлення до дефекту як до тимчасового явища;
- пред'явлення дитині вимог нарівні здорової дитини без урахування її труднощів, проблем і можливостей;
- презирливе ставлення до дитини, приниження, сприймання її як сімейного тягара і ганьби;
- небажання радитися із спеціалістами, виконувати їхні рекомендації, навчати дитину у закладі корекційної освіти.

Неправильне ставлення до дитини призводить до ускладнень у її розвитку, звуження навколишнього світу, виникнення у неї психологічних комплексів і негативних характерологічних рис, внаслідок чого особистість дитини дуже страждає.

Доволі часто батьки, соромлячись діагнозу своєї дитини, попри рекомендації фахівців віддають її на навчання до загальноосвітньої школи (тут діють ментальні українські принципи «Що люди скажуть», «Щоб, як у людей»). Там дитина з вадами психофізичного розвитку зазнає ще більших принижень, переживань і насилля над особистістю, через що у неї виникає відразу до будь-якого навчання загалом, страх перед педагогами. Коли ж через певний період (як правило, рік або два) батьки все ж усвідомлюють необхідність корекційної освіти й погоджуються із направленням дитини до спеціальної школи, то спеціалістам доводиться багато часу і зусиль докласти, щоб у прямому розумінні «відтопити кригу» з її душі. За результатами досліджень М. П. Матвеевої, у багатьох учнів допоміжної школи одним із яскравих позитивних спогадів є переведення її із масової у спеціальну школу.

Дуже часто батьки вирішують долю дітей з огляду на свої міркування й інтереси. Це, безумовно стосується й здорових дітей, проте дитина з психофізичними вадами свої проблеми самостійно розв'язати не може передусім через безпорадність у нормативно-правовому відношенні й повну залежність від батьків. Наведемо приклад із власних спостережень. На засіданні

медико-педагогічної комісії вирішувалась доля дівчинки, яка через важку хворобу зору не засвоювала програму загальноосвітньої школи. Фахівці порекомендували відповідно школу для дітей з порушеннями зору, тим більше що така є в місті, і дитину не обов'язково при цьому переводити на інтернатне утримання, а можна залишити в сім'ї. Мама була категорично проти, аргументуючи тим, що хоче, щоб «її донька була, як усі». Почувши це, дівчинка почала сильно плакати й просити матір перевести її у школу для слабкозорих, проте мама була неблаганною. З тих пір пройшло понад 10 років, а тугу в очах тієї дитини й зараз забути неможливо.

На жаль, практика нехтування родинами рекомендацій спеціалістів щодо відповідного можливостям дитини закладу в Україні є доволі поширеною. Батьки не несуть ніякої відповідальності за неправильно прийняте рішення, за моральні й фізичні страждання дитини з вадами у непристосованому для неї закладі. Це ми вбачаємо однією з первинних причин насилля над особистістю дитини з психофізичними вадами.

На часі стали активно обговорювати й впроваджувати інтегроване навчання дітей з психофізичними вадами. Безсумнівно, воно має багато переваг. Проте лише тоді, коли будуть ретельно створені всі необхідні умови, і не лише матеріальні, а й моральні, такі, зокрема, як готовність педагогічної громади та здорових однолітків до прийняття таких дітей у загальне шкільне середовище, до розуміння неповторності їхньої особистості; руйнування установки щодо «вирівнювання» цих дітей. Без цього інтеграція буде залишатися стихійною, штучною, а, отже, шкідливою; замість розв'язання проблем дітей з психофізичними вадами сприятиме їх ускладненню.

Водночас заклади корекційної освіти мають багато переваг у плані захисту дитини з психофізичними вадами від неадекватної її оцінки, створення умов для її життя і розвитку, особистісного і первинного професійного становлення. Діяльність таких закладів регулюється основними нормативними документами України про освіту, одним із яких є «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку». Вони реалізують наступну мету - розвиток і формування особистості, забезпечення соціально-психологічної реабілітації і трудової адаптації учня, виховання у нього загальнолюдських цінностей, громадянської позиції.

Вагомими перевагами спеціальних закладів корекційної освіти є:

- створення спеціального режиму дня та системи навчальної, виховної і корекційної роботи;
- створення спеціальних умов для корекційної спрямованості навчання, відновлення здоров'я, подолання порушень психічного і фізичного розвитку;
- здійснення індивідуального та диференційованого підходу у навчанні та вихованні з урахуванням характеру порушень;
- забезпечення умов для розвитку нахилів і здібностей, здобуття учнем соціально необхідного мінімуму обов'язкових вимог до рівня і обсягу загальної середньої освіти;
- забезпечення учнів професією відповідно їхніх можливостей.

Надзвичайно вагомим у діяльності закладів корекційної освіти є захист вихованців від впливу неблагополучної сім'ї. Проте тут педагоги зустрічаються з великими труднощами, оскільки нормативно-правові механізми такого захисту відсутні або є досить складними для впровадження.

Узагальнюючи вище висвітлене, наголосимо, що розвиток дітей з психофізичними вадами і визнання їхньої особистості потребує як зміни громадської думки щодо них, так і спеціальних заходів педагогів, психологів, медиків як щодо такої дитини, так і її сім'ї в цілому, спрямованих передусім на формування адекватного ставлення до осіб з вадами психофізичного розвитку. Воно має здійснюватись у різних напрямках. Це, зокрема:

- формування адекватної громадської думки про цих людей;
- вироблення правильного ставлення батьків і членів родини, в якій виховується дитина з психофізичними вадами;
- консультативно-просвітницька робота з педагогами масових шкіл, лікарями дитячих поліклінік, працівниками закладів соціального захисту населення і правоохоронних органів.

Отже, захист особистості дітей з вадами психофізичного розвитку є надзвичайно актуальною проблемою як для них самих, так і для оздоровлення суспільства в цілому. На часі головним осередком забезпечення особистісного становлення таких осіб та їх захисту від соціального насилля є заклади корекційної освіти.

The problems defences of personal children with psychophysical defects from social violence are shown in the article.

Key words: *children with psychophysical defects, special school, corrective education, personal development, socialization.*

**ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ПОТРЕБАМИ У РОЗВИТКУ НА ОСВІТУ –
ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ДІЯЛЬНОСТІ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ
ПСИХОЛОГО-МЕДИКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
КОНСУЛЬТАЦІЇ**

В статті розглядаються права дітей з особливими потребами в розвитку

Ключові слова: *права дитини, діти-інваліди, закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»*

Забезпечення прав дитини - це глобальна проблема сучасності, у розв'язанні якого має бути зацікавлене все людство. І це пояснюється, перш за все, визначальною роллю молодого покоління у гарантуванні життєздатності суспільства та прогнозуванні його розвитку.

Дитина, як і кожна людська істота від народження, має бути забезпечена особливими правами, особливим захистом, які мають часовий вимір і спеціальне призначення. Вона також повинна мати ще й додаткові, особливі права. Це, насамперед, обумовлено її фізичною, розумовою, моральною та духовною незрілістю. І для того щоб дитина стала зрілою людиною у всіх відношеннях, їй необхідно мати певні спеціальні, додаткові можливості. Отже, права дитини - це певні спеціальні можливості, які необхідні людині віком до 18-ти років для існування і досягнення зрілості.

Розвиток дитини забезпечується здійсненням її права на освіту. Це право проголошено у Загальній декларації прав людини, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, в Конвенції про права дитини.

Законодавство нашої країни в галузі освіти і захисту прав дітей, передбачає принцип рівних можливостей у здобутті освіти для дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку, адже вони користуються такими ж правами, як і їх однолітки, що не мають вад у фізичному та психічному розвитку. Для дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку освіта є найважливішим засобом їхнього вдосконалення, реабілітації,

формою соціального захисту, єдиним, реальним шансом подальшого самостійного і незалежного від навколишніх людей та обставин життя.

Саме тому одним із пріоритетних завдань діяльності Кам'янець-Подільської міської психолого-медико-педагогічної консультації (надалі ПМПК) є забезпечення прав дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку, на освіту, їх захисту від жорстокості, байдужості, зневажливого ставлення оточуючих, браку спеціальних умов, не належного рівня професійної етики фахівців педагогічних закладів, і, врешті, розуміння проблем дитини в сім'ї.

На обліку в міській психолого-медико-педагогічній консультації перебуває 3260 дітей з вадами у психофізичному розвитку. В даний час в місті для навчання дітей із обмеженими можливостями здоров'я існує диференційована мережа дошкільних навчальних закладів компенсуючого і комбінованого типу та спеціальних освітніх навчальних закладів. Зокрема, 257 дітей у цьому навчальному році відвідує спецгрупи в дошкільних навчальних закладах, 546 дітей навчається в спецшколах-інтернатах, 27 дітей в загальноосвітніх навчальних закладах на умовах стихійної інклюзії, а 63 дитини здобувають освіту за індивідуальними планами в домашніх умовах. Такі діти отримують необхідний догляд у своїх родинах. Проте, перебуваючи вдома, вони не мають можливості вести повноцінне життя, не спілкуються зі своїми ровесниками.

Крім банку даних про дітей з особливими потребами, які проживають у місті, в міській ПМПК окремо ведеться банк даних дітей-інвалідів, а також банк даних дітей, що потребують корекції у психофізичному розвитку, дітей з хронічними соматичними хворобами, дітей-інвалідів, які навчаються за індивідуальними навчальними планами в умовах сім'ї.

Як показав аналіз банку даних індивідуального навчання дітей, в школах міста, 63 дитини (15 з них діти-інваліди) навчаються за індивідуальними навчальними планами. З них:

- **16 дітей** з ДЦП та інші порушення опорно-рухового апарату (за програмою загальноосвітньої школи з урахуванням спеціальної програми відповідно, до ГФВ та навчальним планом з урахуванням корекційних занять);
- **4 дитина** із затримкою психічного розвитку, в тому числі і з недорозвитком мовленнєвої функції (за програмою інтенсивної педагогічної корекції та навчальним планом з урахуванням корекційних занять);

- **6 дітей** з епілепсією (за програмою загальноосвітньої школи або за відповідною спеціальною програмою та навчальним планом з урахуванням корекційних занять);
- **2 дітей** з вадами зору (за програмою загальноосвітньої школи і програмою для дітей з вадами зору та навчальним планом з урахуванням корекційних занять);
- **4 дитини** з неврологічними хворобами (за програмою загальноосвітньої школи або за відповідною спеціальною програмою та навчальним планом з урахуванням корекційних занять);
- **1 дитина** з легкою розумовою відсталістю (за програмою допоміжної школи та навчальним планом з урахуванням корекційних занять);
- **1 дитина** з аутизмом (за програмою загальноосвітньої школи та навчальним планом з урахуванням корекційних занять);
- **24 дитини** з соматичними хронічними хворобами (за програмою загальноосвітньої школи та індивідуальними навчальними планами).

Індивідуальне навчання дітей з особливими потребами відбувається в чотирнадцяти школах. На його проведення використовується 610 академічних годин. Найкраще таке навчання організовано в ЗОНІ №2, СЗОШ № 5, ЗОНІ № 7, ЗОНІ № 10, 12. Для педагогів цих шкіл консультантами ПМПК були проведені практичні консультації, показові корекційні заняття. Для всіх педагогів, які працюють з дітьми що потребують корекції психофізичного розвитку, організовано курси підвищення кваліфікації. Практичним психологам, котрі мають години корекційно-розвиткових занять консультантом-психологом, кандидатом психологічних наук Матвеевою М. П. підготовлено методичні рекомендації щодо розроблення планів та програм корекційно-розвиткових занять з урахуванням різних нозологій. Консультантом-дефектологом, доктором педагогічних наук, Мироною С. П. підготовлено Довідник вчителя індивідуального навчання дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку. При міській консультації організована творча група вчителів-логопедів, яка працює над удосконаленням роботи з дітьми, що мають тяжкі порушення мовлення і навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах.

Важливою умовою реалізації права дітей з особливими потребами щодо успішної корекції психофізичного розвитку, навчання й виховання, є своєчасне діагностування та надання їм ранньої корекційної допомоги, бо з часом у них минає важливий період надчутливої дитячої психіки до коригуючого впливу.

Розуміючи важливість максимально раннього виявлення і діагностики порушень розвитку та особливих освітніх потреб дітей в міській ПМПК значна робота проводиться щодо виявлення і надання корекційної, консультативної допомоги дітям раннього і дошкільного віку та їхнім батькам. З 2007 року при ПМПК працює методичне об'єднання вчителів-дефектологів дошкільних навчальних закладів, на засіданнях якого розглядались питання: «Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку», «Сучасні підходи до організації роботи з дітьми, що потребують корекції у психофізичному розвитку», «Організаційні аспекти роботи груп (класів) спеціального призначення для дітей з вадами зору та програмове забезпечення навчально-корекційної роботи в них», «Підбір діагностичних і розвивальних методик для дітей з вадами інтелекту».

У спеціальних групах дошкільних навчальних закладів №№ 3, 8, 9, 15, 16, 17, 20, 21, 23, 30 проводяться заняття з предметно-практичного навчання, лікувальної фізкультури, логопедії, соціально-побутової та просторової орієнтації, розвитку слухового, зорового, дотикового сприймання та комунікативної діяльності, формування вимови і мовлення з метою корекції порушень. Навчально-виховний процес у згаданих закладах здійснюється за окремими програмами і методиками, які використовуються також для роботи з дітьми в умовах сім'ї:

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» дітям, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, забезпечується право на відвідування комунальних дошкільних навчальних закладів з гнучким режимом роботи, безкоштовне утримання, забезпечення засобами пересування, орієнтації, сприйняття інформації та іншими засобами індивідуальної корекції.

Законом України «Про освіту» дітям-інвалідам гарантується не лише право на навчання, а й вибір його форм та освітніх програм. Можливості такого вибору обмежені станом здоров'я дітей, їхнього фізичного і розумового розвитку, а інколи несприятливими соціальними умовами і бідністю сім'ї, нестачею інформації. Ще не в повній мірі забезпечується можливість творчого розвитку дітей-інвалідів, дітей з вадами фізичного та (або) розумового розвитку шляхом залучення їх до позашкільних навчальних закладів, організації гурткової роботи фахівцями цих закладів. Психолого-медико-педагогічною консультацією в позашкільні заклади передано списки дітей, які перебувають на індивідуальному навчанні. Спільно з міським науково-методичним центром

планується проведення наради-семінару з питання «Адаптація дітей з особливими потребами до соціального середовища».

Під час проходження обстеження на діагностичному засіданні для кожної дитини враховуються її індивідуальні медичні та психолого-педагогічні показники здоров'я та розвитку. Учням, яким рекомендується індивідуальна форма навчання, пропонується скорочена кількість навчальних годин на тиждень. Об'єм навчального навантаження визначається їхнім станом здоров'я, при цьому не може бути менше 5 годин на тиждень в і -4 класах, 8 годин на тиждень в 5-9 класах, 10 годин на тиждень в 10-класах. Крім вказаної кількості годин, за потребою, рекомендується додаткова кількість годин для проведення корекційно-розвиткових занять. Навчальний план та розклад занять обов'язково погоджуються з батьками кожного учня. У навчальний план входять лише основні предмети, такі як математика, українська мова, іноземна мова, історія, фізика, біологія.

Консультанти міської ПМПК спільно з педагогами розробляють спеціальні програми для розвитку порушених функцій осіб з особливими потребами, а в окремих випадках модифікують загальноосвітні або спеціальні програми. Для дітей з особливими потребами, що мають дуже великі або комплексні вади, готують індивідуальні програми. Спеціальну педагогічну, психологічну та соціальну допомогу надають у разі необхідності й батькам.

Психолого-педагогічний супровід тих дітей, що знаходяться на індивідуальному навчанні, у всіх загальноосвітніх установах здійснюють консультанти міської ПМПК, шкільні практичні психологи. У їхніх планах передбачена діагностична і розвиваткова робота з дітьми, консультативна і просвітницька робота з педагогами і батьками. Проводиться консультування і обстеження тих учнів, що навчаються вдома. Робота з батьками дітей, що знаходяться на індивідуальному навчанні, здійснюється через освіту на батьківських зборах, проблемних круглих столах, індивідуальних консультаціях, тренінгах.

Частково дітей, що навчаються індивідуально, супроводжує вчитель-логопед. Складаються мовні карти, розклад занять, план корекційно-розвиткової роботи з учнями. Залежно від мовного дефекту використовуються програми щодо усунення фонетико-фонематичного порушення, загального недорозвинення мовлення, порушень письмової мови.

Діти-інваліди, діти, що мають вади у психофізичному розвитку, діти з хронічними соматичними хворобами, що

навчаються дома за станом здоров'я, позбавлені можливості здобуття якісної освіти. Змінити ситуацію і розширити доступ дітей-інвалідів до отримання необхідного обсягу знань дозволить використання сучасних комп'ютерних технологій.

В даний час дистанційна освіта стає реальною можливістю навчатися в індивідуальному режимі незалежно від місця і часу, здобувати освіту за індивідуальним навчальним планом, і покликана реалізувати права людини на безперервну освіту та отримання інформації. Найбільше в цьому мають потребу діти, що погребують корекції психофізичного розвитку, діти з хронічними соматичними захворюваннями та діти-інваліди, які за станом здоров'я не відвідують навчальний заклад. Сучасні дистанційні методики дозволяють не тільки забезпечувати дитину якісною освітою, розвивати її внутрішній духовний світ, але й за допомогою мережі Інтернет дають можливість спілкування з однолітками, що є необхідною умовою для нормальної реабілітації і адаптації в суспільстві.

Розуміючи значення дистанційної освіти для дітей з психофізичними вадами, міською ПМПК розроблено Проект «Дистанційна освіта дітей з особливими потребами у розвитку». Найближчим часом начальником управління освіти і науки Тюриним В. П. цей Проект буде представлений на розгляд сесії міської ради.

Якщо в банку даних 2006 року була лише одна дитина хвора на аутизм, то в 2008 році їх уже 15. Аутизм- це рідкісне захворювання. На якомусь етапі дитина перестає розвиватися й повністю занурюється в себе. Складніше за все для аутистів спілкуватися з людьми. Але, як вважають фахівці, у 60% випадків після корекційного навчання діти повертаються до загальноосвітніх шкіл, а в 30%- до допоміжних. Як показує практика, переважна більшість досягає того рівня, який дозволяє їм жити в суспільстві й обслуговувати себе самостійно. Адже аутисти можуть боятися дверної ручки, і, в той же час, бути генієм у комп'ютерних програмах. Проте, незважаючи на цю проблему, Міністерство освіти і науки України досі не затвердило єдину програму навчання дітей-аутистів і немає Положення про створення груп (класів). Для них управління освіти і науки вишукуються можливості відкриття такої групи в дитячому садку. В ПМПК придбано спеціальну літературу про аутизм, складена картотека статей і повідомлень наукових працівників у галузі корекційної освіти. Розроблені рекомендації корекційної роботи з

такими дітьми в дошкільному закладі компенсуючого типу №3. Консультантом-психологом Матвеевою М. П. та консультантом-логопедом, кандидатом психологічних наук Гавриловою Н. С. надається практично-консультаційна допомога педагогам-спеціалістам, які працюють з дітьми-аутистами безпосередньо в дошкільному навчальному закладі.

Діти з особливими потребами є однією з найуразливіших категорій суспільства. Сім'ї, які мають таких дітей, потребують постійної уваги з боку соціальних працівників, психологів, психотерапевтів, вчителів-дефектологів.

На жаль, в забезпеченні прав дітей з особливими потребами є ще низка не використаних резервів. Особливо це стосується забезпечення можливостей дитини одержати корекційну допомогу в подоланні існуючої вади. Якщо в минулому навчальному році за сприяння міського голови Нестерука А. М. в місті було додатково відкрито в дошкільних закладах 5 груп спеціального призначення, де 72 дошкільнят отримують кваліфіковану допомогу в подоланні вад мовлення та вад зору, то в цьому навчальному році назріла проблема в наданні корекції, психолого-педагогічного супроводу дітям з затримкою психічного розвитку, як дошкільного так і шкільного віку, дітям з вадами зору, дітям з психоневрологічними хворобами та дітям хворим на аутизм.

Найближчим часом консультантами ПМПК будуть розроблені Проекти запровадження в місті інтегрованої та інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами у розвитку.

In the article are examined rights for children with the special requirements in development

Keywords: *rights for a child, children-invalids, law of Ukraine, «About a state social help invalids from little up and to the children-invalids».*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про освіту»
2. Закон України «Про дошкільну освіту»
3. Закон України «Про охорону дитинства»
4. Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»

5. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»
6. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. №80 »Про затвердження Порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг.
8. Гонеева А. Д. и др. Основы коррекционной педагогики: Уч. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений /А. Д. Гонеев, Н. И. Лифинцева, Н. В. Ялпаева; Под ред. В. А. Сластенина - М.: Академия, 1999.
9. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика. - К. Высш. Шк., 1985.
10. Синев В. П. Коррекционно-воспитательная направленность учебно-воспитательного процесса вспомогательной школы // Введение в историю олигофренопедагогика/ Под. Ред. А. И. Капустина. - Донецк: ТОВ «Либідь», 1996 - С. 10-20.
11. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. - К.: Пед. Думка, 2001.
12. Козьявкин В. И., Шестопатова Л. Ф., Подкорытов В. С. Детские церебральные параличи. Медико-психологические проблемы. - Л., 1999. 3.
13. Постовойтов С,- П., Радченко Л. Ф. Педагогічна корекція мовно-фізичних вад учнів молодших класів шкіл-інтернатів для дітей із наслідками поліомієліту та церебрального паралічу // Дефектологія. - 1999. - № 1. - С. 26-28. 4.
14. Уманський В. А. Психологія дитячого розвитку. Методи

УДК 343. 226: 347. 637

**Опалюк О. М.,
Лісовий О.І.**

ОСОБЛИВОСТІ УМОВ ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В СІМ'Ї

В даній статті розглядається одна з найбільш прихованих форм насильства — жорстоке поводження з дітьми в сім'ї. Висвітлюються форми жорстокого поводження з дітьми в сім'ї. Надається аналіз вітчизняної правової бази захисту дітей від насильства.

Ключові слова: *насильство в сім'ї, жорстоке поводження з дітьми, законодавча база, соціальні служби.*

Жорстоке поводження визнано однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини у світі. Без подолання цього згубного явища не можливо створити умови для повноцінного розвитку дитини, реалізації її особистості. У статті ми аналізуємо проблему жорстокого поводження з дітьми в сім'ї; розглядаємо основні форми насильства над дітьми; надаємо статистичні відомості про кількість жертв жорстокого поводження з дітьми в сім'ї; виділяємо основні законодавчі положення щодо захисту дітей від жорстокого поводження в сім'ї.

Проблему жорстокого поводження з дітьми вивчають такі провідні вчені, як Т. Ф. Алексєєнко, О. Б. Безпалько, Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна, Т. Я. Сафонова, Е. І. Цимбал та ін. У статті зроблено аналіз і синтез вітчизняної науково-педагогічної літератури, законодавчих актів, соціальних програм, статистичних даних для визначення основних положень, які складають науково-теоретичну базу дослідження

Розрізняють чотири основні форми жорстокого поводження з дітьми:

1. Фізичне насильство - дії або відсутність дій з боку батьків чи інших дорослих, у результаті яких фізичний або розумовий стан дитини порушується, або знаходиться під загрозою пошкодження. Сюди відносять тілесні покарання, удари долонею, стусани, опіки, задушення, грубі хапання, штовхання, плювки, застосування палиці, ремня, ножа тощо. Фізичне насильство також включає в себе залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, надання йому/їй отруйних речовин або медичних препаратів, що викликають одурманення. Фізичне насильство - це фізичний напад (катування), воно майже завжди супроводжується словесними образами і психічною травмою.
2. Сексуальне насильство або розбещення - використання дитини дорослими або іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб чи отримання вигоди.
3. Психологічне насильство - вплив одного з членів сім'ї на психіку дитини шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, чим навмисно спричиняється емоційна невпевненість дитини, нездатність захистити себе;

завдання шкоди її психічному здоров'ю. Психологічне насильство має такі прояви: використання лайливих слів, крику, образ, принизливих дій, що завдають шкоди самооцінці дитини; вияв брутальності щодо родичів, друзів дитини, висловлюванні чи дії, які вчиняються з метою принизити дитину. У психічному насильстві можна відокремити вербальне та емоційне насильство. Вербальне чиниться у разі критики і докорів буквально за кожний вчинок. Емоційне насильство може відбуватися взагалі без слів за допомогою відповідної міміки, пози, поглядів, інтонації.

4. Зневага до інтересів та потреб дитини - відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, освіті, медичній допомозі з боку батьків, опікунів або інших осіб через об'єктивні або суб'єктивні причини. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без нагляду, що часом призводить до різних нещасних випадків, отруєння та інших небезпечних для життя дитини наслідків [3, с. 31].

Незалежно від того, в якій формі відбувається насильство, з часом його

прояви стають дедалі жорстокішими. Найбільш поширеними в сімейних стосунках є психологічне насильство: грубість (у 48% сімей), приниження одне одного (14% сімей), а також фізичне насильство, зокрема - побиття (6%) [1, с. 87].

Жорстоке поводження з дітьми є найбільш прихованою формою насильства, отже в Україні немає даних достовірної статистики про реальні його прояви. За узагальненою інформацією за I півріччя 2006 р. в Україні офіційно зареєстровано близько 90 тис. звернень з питань жорстокого поводження з дітьми. За даними МВС України за жорстоке поводження з дітьми на обліку в органах внутрішніх справ знаходиться понад 90 тис. сімей. В цьому році за невиконання батьківських обов'язків притягнуто більш ніж 10 тис. батьків.

Кримінальний кодекс (КК) містить вичерпний перелік складів злочинів, які зазіхають на життя, здоров'я й полову недоторканність будь-якого члена суспільства, незалежно від його статі, національності, соціальної приналежності.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини в 1991 році й внесла відповідні зміни в національне законодавство згідно тим міжнародним стандартам, які зазначені в цьому документі.

Важливими кроками України в напрямку забезпечення прав дітей стали Закони України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про молодіжні та дитячі громадські організації» та інші, що спрямовані на вирішення проблеми захисту дітей. Важливим кроком в боротьбі проти жорстокого поводження з дітьми стало прийняття закону «Про попередження насильства в сім'ї», який набрав чинності у березні 2002 року. Закон спрямований на подолання цього негативного явища на основі координації зусиль органів і установ, на які покладається здійснення заходів з попередження жорстокого поводження з дітьми. Координацію діяльності служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді, служб дільничних інспекторів, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, органів опіки і піклування у питаннях попередження жорстокого поводження з дітьми (тобто функції спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї) покладено, на Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту.

З метою розроблення механізму практичної реалізації Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» міністерством разом із зацікавленими міністерствами та відомствами було розпочато роботу щодо розроблення відповідної нормативно-правової бази. Структурними підрозділами міністерства проводиться робота по створенню банку даних сімей, у яких були випадки жорстокого поводження з дітьми. Зараз в Україні почалась робота над створенням у всіх регіонах мережі спеціалізованих установ для дітей, які постраждали від жорстокого поводження, зокрема кризових центрів. Це передбачено Законом України «Про попередження насильства в сім'ї». На сьогодні створено 22 кризових центри соціально-психологічної допомоги. Метою діяльності цих закладів є надання комплексної психологічної, юридичної, інформаційно-консультативної, соціально-медичної та іншої допомоги, а також у разі потреби, надають тимчасовий притулок. Проте на сьогодні в Україні не створено жодного центру медико-соціальної реабілітації жертв жорстокого поводження (створення таких закладів передбачено Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» і покладено на МОЗ) [4, с. 2].

Незважаючи на певні позитивні зрушення у проблемі жорстокого поводження з дітьми, механізм правового та соціального захисту потерпілих від жорстокого поводження

залишається недосконалим: не вистачає відповідних закладів для надання допомоги дітям та спеціально підготовлених фахівців у сфері запобігання жорстокому поводженню, неефективною є система раннього виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми в сім'ї. Огляд діючого законодавства, спрямованого на подолання насильства у сім'ї, доводить, що воно дуже різносторонньо регулює ці правові відносини. Проблема полягає у недоліках практики застосування діючого законодавства, у прогалинах, пов'язаних із діяльністю правоохоронних органів, у недостатньому усвідомленні громадянами своїх прав та невмінні відстоювати їх у судочинстві [2, с. 164].

Велике значення у боротьбі із насильством має попередувальна та профілактична діяльність органів соціального обслуговування населення. Превенція жорстокого поводження з дітьми в сім'ї може здійснюватися суспільством у цілому і системою виховання та освіти зокрема [2, с. 169].

Міжнародні експерти визначають наступні форми запобіжних заходів проти жорстокого поводження з дітьми: первинні, вторинні й третинні.

Первинні засоби запобігання насильства над дітьми - дії, спрямовані на інформування громадськості щодо наслідків жорстокого поводження з дітьми та зміну поведінки стосовно виховання дітей. З метою запобігання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї та захисту їх на місцевих рівнях створюються та розповсюджуються інформаційні матеріали, що містять список інституцій та організацій, покликаних надавати допомогу дітям, перелік органів внутрішніх справ, куди можна звернутися з приводу вчиненого насильства.

Вторинними засобами запобігання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї є спеціалізовані послуги сім'ям, які потребують додаткової допомоги, шляхом визначення «факторів ризику», у ставленні до дитини.

Третинні засоби запобігання жорстокого поводження з дітьми - це надання послуг дітям і сім'ям, які вже зазнали насильство чи відчували прояви нехтування їх правами [5, с. 337].

Проаналізувавши дані з цієї проблеми, ми дійшли висновків, що жорстоке поводження з дітьми є великою проблемою й потребує подальшого вивчення й розробки профілактичних заходів щодо її профілактики. Зараз проблема жорстокого поводження з дітьми в сім'ї винесена з розряду приватної проблеми родини на держаний рівень. Прийнято ряд законів, які є

важливим кроком в боротьбі проти жорстокого поводження з дітьми. Проте, незважаючи на певні позитивні зрушення в проблемі жорстокого поводження з дітьми, механізм правового та соціального захисту дітей залишається недосконалим. Велике значення в боротьбі з насильством має профілактична діяльність.

Ми розглянули лише основні форми насильства над дітьми, проаналізували стан правової бази, щодо захисту дитини від жорстокого ставлення. Про те необхідно вивчити й проаналізувати причини жорстокого ставлення дорослих до дітей та розглянути можливі шляхи запобігання цієї проблеми.

У професійному співтоваристві соціальних працівників існує така типологія насильства, яка ґрунтується на характері насильницьких дій і містить у собі такі види насильства, як фізичне, сексуальне, психологічне (емоційне), економічне та медичне. До фізичного насильства відносять такі форми, як побиття, різкі і (чи) несподівані удари, поштовхи, стусани, струси, ляпаси, небажані дотики, кидання в людину різних предметів, будь-яке невикладково нанесення тілесного ушкодження і (чи) заподіяння фізичного болю, насильницький примус до чого-небудь, а також введення стосовно людини різного роду заборон, обмежень його прав і волі. Фізичне насильство включає також погрози (у тому числі зброєю) і такі непрямі дії, як руйнування приватної власності, запирання у ванній чи кімнаті та інших місцях.

З правової точки зору фізичне насильство - це реальне чи потенційне заподіяння фізичної шкоди, під яким розуміється порушення анатомо-фізіологічної цілісності людини за допомогою застосування фізичної сили, холодної і вогнепальної зброї або інших предметів, рідин, сипучих речовин і т. п., а також вплив на внутрішні органи людини без ушкоджень зовнішніх тканин шляхом отруєння чи споживання одурманюючими засобами [3, с. 27].

Фізичне насильство можна розпізнавати з особливостей зовнішнього вигляду дитини і характеру травм:

- * зовнішні пошкодження, що мають специфічний характер (відбитки пальців, ремня, опіки і т. п.);
- пошкодження внутрішніх органів або кісток, що не могли б бути наслідком нещасливих випадків.

Фізичне насильство, що має систематичний характер, дозволяють розпізнати особливості психічного стану і поводження дитини:

- страх фізичного контакту з дорослими;
- прагнення приховати причину травм;
- плаксивість, самотність, відсутність друзів;
- негативізм, агресивність, жорстоке поводження з тваринами;
- спроба вчинити суїцидний вчинок.

Зневага як один з різновидів сімейного насильства - це систематична нездатність чи небажання забезпечити основні потреби залежного члена родини (наприклад, дитини, чи інваліда, старого) у їжі, одязі, медичному догляді, захисті і прихильності, що може призвести до погіршення фізичного чи психічного здоров'я, затримки або порушення розвитку й у підсумку кваліфікуватися як порушення прав людини. Термін «пасивна зневага використовується тоді, коли має місце ситуація ізоляції мало - чи недієздатної людини, залишення його на самоті і (чи) ігнорування [5, с. 6].

Психологічне насильство в сім'ї - насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ чи погроз, переслідування, залякування, якими навмисно викликається емоційна невпевненість, нездатність захистити себе і може наноситися чи наноситься шкода психічному здоров'ю.

Психологічне (емоційне) насильство реалізується в різноманітних особистих формах: ізоляція від членів родини, друзів, погрози застосування насильства, приниження гідності, лайка й образи, ігнорування, знущання, заподіяння душевних страждань, формування і розвиток почуття безсилля і страху, зниження самооцінки людини, обвинувачення в божевільлі, штучне створення ситуацій, у яких один із членів родини відчуває себе психічно ненормальним. Психологічне насильство виражається також у формі образ, погроз, брутальності, висміювання, заборон на зустрічі з друзями і заняття улюбленою справою, знущанні й убивстві тварин, дорогих людині, у відсутності розуміння, підтримки й ін. [4, с. 12].

Спектр психологічного насильства включає:

- а) психологічні впливи (погрози, приниження, образи, надмірні вимоги, надмірна критика, неправда, ізоляція, негативне оцінювання, фрустрація основних потреб дитини і т. п.);
- б) психологічні ефекти (втрата довіри до себе і світу, дифузійна самоідентичність, зовнішній локус контролю, занепокоєння, тривожність, порушення сну й апетиту, депресія, агресивність, поступливість, погана успішність, комунікативна некомпетен-

тність, низька самооцінка, схильність до самоти, суїцидальні прояви, затримка фізичного чи психічного розвитку, особистісна психопатологія різної етіології - наркотична залежність, анорексія, особистісні розлади, амбулаторна шизофренія, соматичні й психосоматичні захворювання - виразка шлунка, алергії, надлишкова вага, енурез і т. п.).

- в) психологічні взаємодії (домінантність, ефективність, непередбачуваність, непослідовність, неадекватність, неприйняття з боку батьків, нечутливість, ригідність, безвідповідальність, невпевненість, безпорадність, самознищення з боку дітей).

Психологічне (емоційне) насильство найчастіше буває важко розпізнати й ідентифікувати, тому що на відміну від фізичного насильства в цьому випадку явні ознаки насильства рідко можна спостерігати, а наслідки можуть бути надзвичайно важкими.

У вітчизняному законодавстві стосовно психічного насильства вживається словосполучення «погроза застосування насильства», під яким розуміється залякування жертви застосуванням фізичного насильства. Крім того, психічне насильство може включати заподіяння душевної чи психічної травми й обмеження волевиявлення (незалежно від реальності настання фізичної шкоди).

Сексуальне насильство - будь-який вид домагання, що виражається як у формі нав'язаних сексуальних доторків, примусу до сексу, так і здійснення сексуальних дій (наприклад, звалтування, інцест) будь-кого із членів сім'ї проти його волі.

Сексуальне насильство звичайно містить у собі як фізичне, так і психологічне насильство й особливо травмує жертву. У багатьох потерпілих від сексуального насильства розвиваються почуття розгубленості і зрадництва, туга і депресія, їх мучать нічні кошмари і спогади, підвищуються дратівливість та ймовірність психоемоційних зривів, які здатні привести до суїциду.

До різновидів сексуального насильства відносять:

1. мануальний, оральний, генітальний або будь-який інший тілесний контакт із статевими органами дитини, а також пещення еrogenних зон;
2. введення для стимуляції предметів у піхву, анус;
3. сексуальна експлуатація дитини для порнографічних цілей або залучення в проституцію;
4. невідповідні вікові домагання, демонстрація еротичних матеріалів із метою стимуляції дитини;
5. мастурбація з боку дитини або дорослого;

6. ексцибіонізм - демонстрація оголених геніталій, грудей або сідниць перед дитиною;

7. вуайеризм - підглядання за дитиною в момент купання, перевдягання або перебування в туалеті, а також примус дитини до роздягання.

Сексуальне насильство - це залучення функціонально-незрілих дітей до сексуальних дій без їх розуміння і згоди на це. Сюди відноситься не лише залучення до статевого акту, а й просте споглядання чи присутність при сексуальних діях.

Діти та підлітки, що зазнали в дитинстві сексуального насильства, відчувають на собі весь тягар наслідків цього злочину протягом життя. Характерним є те, що найтяжчими наслідками, наприклад, гвалтувань є не стільки фізичні, скільки психічні травми [6, с. 128].

Фізичні травми виліковуються, а психічний стрес, що виник через певне сексуальне насильство, може деформувати всю структуру особистості дитини. Наслідки цієї травми часто виливаються на те, якою буде доля дитини, насамперед у сфері інтимно-особистісних і шлюбних відносинах. В науковій літературі до основних наслідків сексуального насильства відносять депресію, самодеструктивну поведінку, тривожність, відчуття ізоляції, низьку самооцінку, тенденція до того, щоб знову стати жертвами насилля, і до токсикоманії.

Причинами зменшення добровільного повідомлення про сексуальне насильство в сім'ї слід відмітити такі:

- сутність самої природи сімейного насилля;
- її секретність і сором;
- юний вік жертв сексуального насильства в сім'ї;
- залежне положення жертви.

Фактори, які розглянуті окремо, можуть нічого не означати і сигналізувати про нормальне, стабільне сімейне середовище, але збіг кількох факторів може бути ознакою серйозної дисфункції в сім'ї відносять:

- батько чи мати переживають значні шлюбні проблеми;
- один з батьків спільної з дитиною статі втрачає дієздатність або часто відсутній;
- дочка вступає в стадію фізичної зрілості;
- один з батьків, протилежної дитині статі, переживає кризу, як наприклад, безробіття або удівство;
- соціальна чи географічна ізоляваність;
- алкоголізм чи наркоманія в сім'ї.

Часто після акту насилля жертва, тим більше якщо це дитина, відчуває провину за те, що не змогла дати відсіч, що довіряла насильнику, проводила себе «спокусливо». Реакція підлітка на сексуальне насильство може мати форму втечі з дому. Жертва насильства може почати вживати алкоголь чи наркотики, щоб утамувати біль та образи.

Для запобігання сексуального насильства в сім'ї батьки повинні усвідомлювати, що дитина має почуття сексуального характеру стосовно батьків обох статей батьки, відповідно, мають аналогічні почуття стосовно своїх дітей.

Із звалтуванням дитини пов'язані не тільки тілесні й психічні травми, але й соціальні проблеми в стосунках з членами сім'ї, в стосунках з сусідами, в учнівському колективі та з іншими. В зв'язку з цим першочерговим завданням соціальних та психологічних служб є розробка способів і методів профілактики насильства та роботи з жертвами сімейних злочинів [13, с. 201].

Вікові особливості психіки малолітніх і неповнолітніх потерпілих (незрілість, підкорення авторитету дорослого, довірливість, недостатність життєвого досвіду і поінформованості в питаннях статевих відносин, невміння повно і критично оцінювати сформовану ситуацію і прогнозувати можливі дії інших осіб) є визначеною передумовою до сексуального насильства над дітьми. У той же час ці ж якості служать прихованню сексуального зловживання дітьми, і більш того, якщо дитина розповідає старшим про те, що трапилося, вони провокують недовіру до її розповіді.

Практично важко визначити які форми контакту між дитиною і дорослим, крім власне статевого акту, підлягають юридичній забороні, в яких випадках сексуальна стимуляція дитини може розглядатися як прояв батьківської любові, і в них - як сексуальні зазіхання до дитини.

И. С. Кон відзначає, що діти залежать від дорослих, вони найчастіше не усвідомлюють, що з ними роблять, їхня «добровільність» може бути фіктивною. Він також звертає увагу на те, що в області сексуальних зловживань дітьми існує багато невірних уявлень. Серед них:

1. сексуальні замах на дітей дуже рідкісне явище і є ознакою морального розпаду і деградації суспільства;
2. більшість сексуальних замахів вчиняють сторонні;
3. всі дорослі, що, розбещують дітей - «збоченці», сексуально хворі люди;

4. сексуальні замахы на дітей відбуваються головним чином у бідному, неосвіченому середовищі і неповних родинах;
5. розповідаючи про сексуальні замахы, діти обманюють, видають уявне за дійсне;
6. дитина - пасивний об'єкт сексуальних зазіхань [28, с. 239]. Насильство вчиняють насамперед особи, що відносяться до наступних груп ризику:
7. особи, в сім'ї яких є душевнохворі, або батьки алкоголіки чи наркомани;
8. підлітки, що виховуються без контролю і вживають алкоголь і наркотики;
9. особи з аномаліями психіки або педагогічне запущені діти;
10. особи з проявом гіперсексуальності;
12. особи, схильні до самогубства па сексуальному ґрунті;
12. особи, схильні до насильницьких дій, що виявляють деякі сексуальні риси;
13. особи, які раніше залучалися до відповідальності за правопорушення сексуального характеру.

Таким чином, із зазначених груп ризику більшу частину складають діти і підлітки, що свідчить про необхідність ранньої профілактичної роботи, починаючи зі шкільного, а можливо, і більш раннього віку. Для здійснення повноцінної діяльності щодо профілактики сексуальних злочинів на цьому етапі необхідна погоджена діяльність педагогів, психологів, батьків (там де це можливо), соціальних працівників, і, якщо це необхідно, служби охорони правопорядку.

Економічне насильство - одноособовий контроль за витратою грошей (залежному члену сім'ї видається тільки строго визначена сума грошей, за яку він повинен повністю відзвітуватися), позбавлення права голосу при витраті грошей, присвоєння одними членами сім'ї власності або заощаджень без згоди інших, примус до роботи чи заборона працювати.

Медичне насильство - недбалість і несвоечасність, проявлені при видачі лікарських препаратів, навмисне відмова хворому в одержанні необхідних ліків або, навпаки, навмисна передозування чи нав'язування субстанцій, що призводять до звикання і залежності.

Отже, під сімейним насильством розуміють агресивні і ворожі дії стосовно членів сім'ї, в результаті яких об'єкту насильства можуть бути заподіяні шкода, травма чи приниження, а іноді смерть. Такі дії можуть представляти собою фізичне і сексуальне

наси́льство, пошкодження особистого майна і незадоволення базових потреб.

The article contains some observations on the problem of domestic violence. It gives the latest results of statistics.. The article gives the information of the law system and shows the forms of violence. Governments have a vital role to play in breaking the cycle of domestic violence and protecting the youngest victims of domestic violence.

Key words: *domestic violence victims of domestic violence, law system, social services.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеєнко Т. Ф. Соціальна педагогіка теорія і технології: Підручник. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. -314 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна робота: Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 351 с.
3. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблем насильства. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 337 с.
4. Парламентські слухання. Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи. - К., 2006. - № 2. - С. 35.

УДК 343. 543

**Очеретенко Т. Ю.,
Масловська Л. С.**

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ТА ЙОГО НАСЛІДКИ У ДІТЕЙ

У статті дається визначення сексуального насильства над дітьми в сім'ї і поза сім'єю, види насильства, вплив його на стан психічного здоров'я дітей залежно від віку.

Ключові слова: *дитина, сексуальне насильство, розбещення дітей, психологічне насильство.*

В психічному розвитку дитини раннього віку велику роль відіграють не тільки біологічні, але і соціальні фактори. Останні

насильника: вони уникають контакту з ним, плачуть при його наближенні, називають «страшним, вовком, звіром та іншими словами».

У дітей виникає нічне неутримання сечі і калу, пітливість, тривожність з зниженням фону настрою, патологічно звичні дії - мастурбації, гризіння нігтів, виривання волосся. Поведінка стає агресивною, імпульсивною з втратою відчуття небезпеки. Появляються фантазії бідного змісту, монотонні, з сексуальним підтекстом. В таких іграх діти перевтілюються в тварин, іноді наростає деперсоналізація. Коли діти знаходяться в образі тварини, вони вимагають до себе відповідного відношення оточуючих. В таких дітей страждає увага, злегка затримується розвиток пізнавальних функцій.

У старших дітей 4-6 років зміни в психіці більш виражені. Відмічається зниження настрою на фоні якого в поведінці відмічаються не відповідні віку сексуальні інтереси. Дівчатка переважно оголюються, можуть сідати на коліна незнайомих чоловіків, притискатися до них. Ігри і фантазії носять переважно відвертий сексуальний характер, відмічаються елементи агресії (ламають ляльки, рвуть на них одяг, відривають руки, ноги). Більшість дітей є довірливими, можуть повністю коритися насильнику. В дітей відмічаються двоякі відчуття до насильника: інтерес до таємниці, яка зв'язує їх з ним, страх відкрити її іншим з одночасною прив'язаністю до насильника і страх його (особливо, коли він близький родич). У хлопчиків затримується формування стереотипу статевої поведінки.

У дітей цього віку неспокійний, переривистий сон з нічними страхами, з патологічно звичними діями (смокчуть пальці, гризуть нігті, мастурбують), неутримання сечі і калу, поява закріпів.

Діти 7-13 років. У цих дітей переважають виражені афективні розлади з перевагою астенодепресивних станів. Появляються аутистичні прояви, порушення комунікативності, уникання однолітків, відмова від відвідування школи. У них знижується пізнавальна діяльність в процесі занять, погіршується успішність. В дітей (молодших школярів) наростає деперсоналізація (перевтілюються в тварин і птахів і довго себе так ведуть).

У дітей 11-13 років мінялося відношення до свого зовнішнього вигляду і ходи. Дівчатка часто проводять час біля дзеркала, приглядаючись до «змін» своєї фігури, обличчя, частин тіла. У хлопчиків може змінюватись сексуальна орієнтація.

5. Сухарева Г. Є. Клінічні лекції по психіатрії дитячого віку. М. 1955.
6. Догадіна М. А. Особливості психосексуального розвитку малолітніх і неповнолітніх потерпівши - жертв сексуального насилля: Автореф. дис. Канд. мед. наук. М. 1998.
7. Проселкова М. С., Козловська Г. В., Платонова М. Є. Психічні розлади дітей після сексуального насилля. Журн. неврол. і психіатрії. 2006.

УДК 343. 226: 373. 6: 36

Поліщук Ю. Й.

СІМЕЙНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В статті розглянуто світові тенденції висвітлення проблеми, підходи попередження та соціально — педагогічна робота з насиллям в сім'ї. На даний час в світовій практиці виділяють такі підходи, які можуть бути застосовані з метою попередження насильства в сім'ї стосовно дітей.

Ключові слова: дитина, сім'я, сімейне насильство.

Однією з актуальних проблем, над якою замислюється людство є профілактика і подолання будь-яких проявів насильства щодо дітей. Слід відзначити, що протягом останнього десятиліття намітилась тенденція до усвідомлення насильства в сім'ї як серйозної і масштабної проблеми.

Згідно з офіційними даними насильство в сім'ї є достатньо поширеним явищем в Україні: 30 - 40% всіх насильницьких злочинів відбуваються в сім'ї. Згідно з свідченням дітей у 45 - 49 % сімей практикується насильство над ними [7]. Якщо врахувати погрози, залякування, фізичні покарання та інші види насилля, то практично кожна дитина стикається з проявами жорстокості, тиску або насильства над нею зі сторони батьків чи інших членів родини.

Протягом останнього десятиліття спостерігається пошук і розробка питань сімейного насильства (Ю. Якубов, Н. Лавриненко, М. Московка, О. Балакірева та ін.). Наукові основи психолого-педагогічної діяльності щодо попередження причин та

подолання наслідків насильства дітей в сім'ї висвітлено в працях А. Бондаровської [2], Т. Говорун, Т. Кікінежди [4], І. Трубавіної [10], О. Бондарчука [2] та інших. Як свідчать результати досліджень, діти, які пережили будь-який вид насильства, відчують труднощі у здійсненні процесу соціалізації, налагодженні позитивних відносин як з дорослими так і з ровесниками. Такі діти вирішення своїх проблем часто знаходять в кримінальному, асоціальному середовищі. Згідно з матеріалами доповіді Кабінету Міністрів України Верховній Раді «Про становище молоді в Україні» «... кожного дня підлітки скоюють понад 100 злочинів: одне вбивство або тяжке пошкодження, два - три розбійних напади, вісім пограбувань, двадцять шість крадіжок державного, сорок п'ять - особистого майна громадян (з них шістнадцять квартирних крадіжок) - і майже щодня вчиняють звалтування»[5].

Аналіз проблеми насильства у сім'ї дає можливість виявити низку труднощів, які необхідно враховувати фахівцям, що працюють з даною категорією клієнтів:

1. Насильство в сім'ї відрізняється високим ступенем латентності. Це зумовлюється, з одного боку, небажанням потерпілих звертатися в правоохоронні органи (через недовіру до правоохоронних органів, побоюваннями позбавитися матеріальної підтримки і т. п.), а також нездатністю деяких членів сім'ї звернутися в правоохоронні органи (це стосується перш за все дітей).
2. В Україні немає офіційної статистики щодо насильства в сім'ї. Статистика з даної проблеми характеризує весь масив потерпілих від усіх видів злочинів, не виокремлюючи кількість жертв від насильницьких злочинів, здійснених у сім'ї. Вітчизняні дослідники (І. Трубавіна, А. Бондаровська, Л. Алексеева та ін.) здійснили аналіз видів сімейного насильства і встановили таке:
 1. насильницькі дії найбільш часто відбуваються стосовно жінок і дітей;
 2. найбільш поширеним є психологічне і фізичне насильства;
 3. гвалтівниками зазвичай виступають родичі, а не чужі люди, тобто насильство відбувається в родині;
 4. насильство в сім'ї здебільшого є не одиничним а повторюваним актом;
 5. потерпілі та їх родичі, як правило, не звертаються в міліцію, а шукають підтримки і допомоги в друзів (але не в родичів) чи в спеціалізованих службах;

6. частота насильств не пов'язана з етнічною чи конфесійною приналежністю;
7. рівень освіти не корелює з частотою насильства;
8. питома вага душевнохворих серед гвалтівників досить низька (10-15 %), тоді як люди з різними психічними розладами типу депресій і важких тривожних розладів складають до 60 %;
9. насильство зустрічається частіше в конфліктних родинах;
10. сімейне насильство носить циклічний характер, причому часто воно є причиною відтворення в наступних поколіннях [10].

У міжнародному професійному співтоваристві соціальних працівників на даний час прийнята типологія насильства, що ґрунтується на характері насильницьких дій, і містить у собі такі види насильства: *фізичне, сексуальне, психологічне (емоційне), економічне та медичне.*

На даний час у світовій практиці виокремлюють такі основні підходи, які можуть бути застосовані з метою попередження насильства в сім'ї стосовно дітей:

1. Інформаційний (просвітницький), в основі якого є знання і підтримка державою, громадою, сім'ями, окремими особами прав людини.
2. Силовий підхід, який означає, що порушення прав людини, задекларованих у законах, є підставою для покарання злочинця незалежно від того, чи знав він, що порушує права іншої людини, чи ні.
3. Підхід ненасильницького опору. Протистояння злу через насильство лише примножує зло, і, оскільки зло може опиратися тільки на насильство, потрібно цілковито утриматися від останнього, щоб позбавити зло його опори.
4. Діяльнісний підхід, який полягає в щоденній роботі з безпосереднього захисту прав.
5. Християнський підхід, який передбачає опору на позитивне в людині, власні високі духовні якості.
6. Політико-економічний підхід, зміст якого полягає в тому, щоб надати людям рівні можливості, допомогу усім, хто її потребує, використовувати надбання науково-технічного прогресу для розширення і неухильного підвищення рівня життя.
7. Підхід викриття насильства і жорстокого поведіння, який полягає у збереженні пам'яті про жертви насильства через пресу, телебачення, книги, допомогу жертвам гноблення з метою попередження насильства у майбутньому.

8. Виважений підхід, що був запропонований О. Сахаровим і полягає у створенні досконалішого, гуманнішого суспільства, кращого світового порядку через реформи, а не революції, через захист жертв, а не повалення режимів; через здатність свідомо розмірковувати, берегти знання і досвід, розвиток зв'язків з іншими народами з метою вибору кращого для життя людей [10; 86-88].

Права кожної дитини, мають захищатися на таких трьох рівнях: на макрорівні суспільства через міжнародні та національні законодавчі акти; на мезорівні - через громади завдяки місцевим традиціям, адвокатству дітей, церкві; на мікрорівні - тобто на рівні окремої особи, родини через самооборону, захист соціальним педагогом, членами сім'ї [10].

У нашій країні здійснення заходів щодо попередження насильства в сім'ї згідно закону України «Про попередження насильства в сім'ї» покладається на: 1) спеціально уповноважені органи виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї; 2) службу дільничних інспекторів міліції і кримінальну міліцію в справах неповнолітніх органів внутрішніх справ; 3) органи опіки і піклування; 4) спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї: кризові центри для жертв насильства в сім'ї і членів родини, стосовно яких існує реальна загроза здійснення насильства в сім'ї; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Особливе місце в процесі допомоги дітям, які стали жертвою сімейного насильства, належить соціальним педагогам та соціальним працівникам, діяльність яких спрямована на оптимізацію сімейних стосунків, подолання причин та наслідків їх дисгармонії. Проаналізувавши думки дітей та батьків стосовно виховного процесу в сучасній українській сім'ї (опитуванням були охоплені 120 учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл №7, 9, 12 міста Тернополя та 150 батьків) можна констатувати таке:

- батьки відчують дефіцит психолого-педагогічних знань стосовно виховання власної дитини, про що свідчать відповіді 75% опитаних батьків;
- стосунки батьків та дітей з погляду підлітків є досить далекими від гармонійних та бажаних; про це заявили 39% опитаних школярів;
- покарання трактується 35% батьків як провідний засіб корекції поведінки їх дитини;

- часте використання покарання призводить до дисгармонійних або напружених взаємостосунків між батьками і дітьми;
- більшість батьків (67 %) не планують особисто звертатися до спеціалістів за консультацією чи допомогою при вирішенні проблем, пов'язаних з вихованням їх дитини, хоча при цьому визнають, що не володіють належними знаннями та інформацією, необхідними для їх успішного вирішення.

З метою попередження насильства в сім'ї доцільно використовувати такі форми захисту прав членів сім'ї: - просвітні компанії - в школах, на робочих місцях, в неурядових та урядових організаціях; - громадський захист - за допомогою петицій, плакатів, листівок на вулицях, статей в газетах, відкритих дискусіях та дебатах; - написання нових законів і критичне осмислення наявних; — пошук факторів та підготовка звітів - забезпечення статистичних даних та фактажу для попередніх видів діяльності [10; 86].

У науковій літературі акцентовано увагу на таких можливих стратегічних напрямках боротьби з насильством в сім'ї: 1) дослідження, з метою висвітлення та документування насильства, його природи, джерел, контексту, виправдання, обсягу та інше; 2) дія або інтервенція з метою знищення коренів насильства, його профілактики та сприяння в побудові нової моралі [10; 88].

Допомогу жертвам сімейного насильства здійснюють як спеціалізовані заклади, кризові центри, притулки для жертв насильства, так і територіальні заклади соціального обслуговування- «Телефон довіри», центри психолого-педагогічної допомоги населенню, центри соціальної допомоги сім'ї та дітям, які консультують своїх клієнтів з усіх проблем особистого життя і надають їм психотерапевтичну допомогу.

Для роботи з різними видами насильства розроблено спеціальні технології та програми, що дозволяють підвищувати ефективність профілактичної і корекційної роботи. Існуючі у світовій і вітчизняній практиці технології соціально-педагогічної роботи з випадками сімейного насильства містять у собі досить широкий спектр організаційно-управлінських і методичних підходів. Очевидно, що вибір тієї чи іншої технології соціально-педагогічної роботи детермінується як мінімум, двома факторами - характером випадку і наявністю соціальних ресурсів.

Зазвичай технологія роботи з клієнтом (сім'єю) (у міжнародному професійному співтоваристві соціальних працівників позначається як «робота з випадком») здійснюється на двох рівнях: менеджмент роботи з випадком і безпосередньої роботи з випадком [7; 83].

Менеджмент включає в себе такі етапи: ідентифікація і фіксація випадку, постановка на облік; збір інформації й оцінка ситуації клієнта (сім'ї) (діагностика); планування і узгодження; втручання в ситуацію (корекція); контроль, оцінка і завершення роботи. Протягом всіх етапів здійснюється соціальний супровід сім'ї. Соціальні педагоги цікавляться станом справ дитини і батьків, підкреслюючи інтерес і повагу до особистості (але не до проблемного поведження) і віру в існування ресурсів сім'ї, відстежується динаміка змін і здійснюється підтримка дитини в його реальній малій групі. Робота з такою сім'єю є довгостроковим процесом, стійкі зміни формуються протягом півтора-двох років роботи. Лише після закінчення такої системної роботи сім'ї вдається мобілізувати власні ресурси і досягти позитивних змін.

Отже, проблема жорстокого поведження з дітьми в сім'ї має багатомірну природу. Це обумовлює необхідність системного, комплексного підходу до вирішення проблеми. Ключ до ефективності такої комплексної допомоги лежить у її координації, що доцільно покласти на соціальні служби.

Необхідно пам'ятати, що, досліджуючи кожен окремий випадок, ми зіштовхуємося з протиріччям між правом дитини на захист і правом сім'ї на недоторканність приватного життя. При цьому соціальному педагогу доцільно акцентувати увагу не на розслідуванні, а на допомозі дитині. Для роботи з різноманітними видами насильства є необхідним використання спеціалізованих технологій. Основними етапами менеджменту роботи з випадком насильства у сім'ї виступають ідентифікація і фіксація випадку, постановка на облік, збір інформації й оцінка ситуації клієнта (сім'ї) (діагностика), планування і узгодження впливів, втручання в ситуацію (корекція), контроль, оцінка і завершення роботи.

Висновки:

- Згідно з офіційними даними в Україні сімейне насильство є досить поширеним явищем. Практично кожна дитина стикається у своїй сім'ї з проявами жорстокості, тиску або насильства зі сторони своїх батьків, старших сестер, братів чи інших членів родини у вигляді погроз, залякування, побиття, тощо.

- У міжнародному професійному співтоваристві прийнята розрізняють такі види насильства: фізичне, сексуальне, психологічне (емоційне), економічне та медичне.
- На даний час в світовій практиці виділяють такі підходи, які можуть бути застосовані з метою попередження насильства в сім'ї стосовно дітей: інформаційний (просвітницький), силовий підхід, підхід ненасильницького опору, діяльнісний, християнський, політико-економічний, підхід викриття насильства і ненависті, виважений.
- Права кожної дитини повинні захищатися на трьох рівнях: на макрорівні суспільства, на мезорівні через громади, адвокатство дітей; на мікрорівні, рівні окремої особи чи родини.

The world tendencies of illumination of problem are considered in the article, approaches of warning and socially is pedagogical work from violence in family. On this time in world practice select such approaches which can be warnings of violence applied with a purpose in family in relation to children.

Keywords: *child, family, domestic violence.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батьків не обирають... (проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні), К.: А. П. Д., 1997. - 144с.
2. Бондаровська А. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству. - К.:»СДМ - Студіо, 1999. - 64с.
3. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій, - К.: МАУП, 2001.-96с.
4. Говорун Т., Кікінежді О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 1999. - 384с.
5. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 1998р.). - К., 1999. - 150с.
6. Максудов Р. Р., Флямер М. Г. Защита от насилия в семье: проблема, разработки и запуск комплексной, социальной технологи // Социальные работники за безопасность в семье. / Под ред. М. И. Либоракиной. - М.: Редакционно-издательский комплекс Русанова, 1999. - С. 84-89.

7. Насилие в семье: с чего начинается семейное неблагополучие: Научно-методическое пособие / Под ред. Л. С. Алексеева. - М., 2000. - 136с.
8. Снягина Н. Ю. Психолого-педагогическая коррекция детско-родительских отношений. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001.-96с.
9. Соціальне оточення та самопочуття підлітків / О. Балакірева (кер. авт. кол.), О. Артюх, О. Петрунько, О. Яременко. - К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. - 51 с.
10. Трубавіна І. М. Соціально- педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Навчальний посібник. - К.: ДЦССМ, 2002. - 132 с.

УДК37. 012. 42

Приданнікова О. М.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ У СІМ'ЯХ

Стаття присвячена проблемі насильства і жорстокого поводження з дітьми у сім'ях. Описані основні форми жорстокої поведінки з дітьми. Показані результати анкетування студентів щодо актуальності проблеми жорстокого поводження з дітьми у сім'ях. Частково висвітлені шляхи вирішення проблеми насильства та жорстокого поводження з дітьми у сім'ях.

Ключові слова: насильство, жорстоке поводження, дитина, сім'я.

В історії людства проблема жорстокого ставлення до дитини завжди була актуальною. Невикорінні людські якості, такі як заздрість і ненависть породжували жорстокість, часто таку, що не має пояснення і від того ще більш жахливу. Яким би цивілізованим і розвиненим економічно не було суспільство, жорстоке ставлення до інших залишається не вирішеною проблемою.

Дж. Десперт (1965) [7] зазначає, що в античні часи Греції та Риму, на Близькому Сході дитину нерідко вважали як небажаний результат статевих стосунків. Також діти могли представляти тільки матеріальну цінність. Наприклад: біблійного Йосифа в рабство продали рідні брати.

Щоразу багато дітей і підлітків одержують травми від агресивного ставлення до них, втрачаючи друзів чи членів родини, піддаються шкідливому впливові, ставши свідком жорстокої події.

Проблема насильства висвітлена багатьма вченими, такими як Дж. Десперт, Бері Уайнхальд, В. І. Гарбузов, М. А. Догадіна, Л. О. Пережогін та ін. Думки вказаних вчених сходяться на тім, що для нормального емоційного дозрівання дітям потрібно, щоб їх любили, пестили, помічали, приймали всерйоз, стримували, опікали, співали їм пісні і задовольняли всі їх основні потреби. Це необхідно для того, щоб сформувати у дитини здорове самоставлення і здатність любити саму себе.

На сьогодні важливою проблемою виступає жорстоке поведіння з дітьми у сім'ї.

В сучасній літературі виділяють чотири основні форми жорстокої поведінки з дітьми: фізичне насильство, сексуальне насильство, психологічне насильство, моральне насильство [8].

Психологічне насильство. В даний час до феномену «психологічного насильства» відносять не тільки приниження, словесні образи, обзивання, але і неадекватні батьківські установки, емоційну депривацію і симбіоз. Як засвідчує Е. Т. Соколова, емоційний симбіоз являє собою екстремальну форму взаємозалежності, яка пов'язана із переживанням повного «злиття» з іншим або розчинення в ньому, коли границі «Я» стираються. Е. Т. Соколова відзначає: дотепер раніше зазначені феномени батьківського ставлення не одержували настільки гострого трактування. Сьогодні, особливо у світі накопиченого досвіду психотерапевтичної роботи їх репресивна, насильницька природа здається досить очевидною. Усякий раз, коли дитина жертвує своїми потребами, почуттями, світоглядом, нарешті, в угоду очікуванням, страхам або виховним принципам батьків, буде мати місце психологічне насильство. Автор вважає, що феномени полярно-неадекватного батьківства - емоційна депривація і симбіоз - переживаються дитиною як втрата. [4]

Під поняттям «психологічне насильство» також розглядають виховні впливи. [4]

Так, В. І. Гарбузовим описане «виховання за типом А», або емоційне відкидання. Для цієї виховної установки характерна маніпулятивна позиція батьків, спрямована на «поліпшення», «ламання» вродженого типу реагування, неприйняття індивідуальних особливостей дитини, твердий контроль, дисципліна,

регламентація життя сина або дочки. Інший, не менш небезпечний варіант - «виховання за типом Б», характеризується тривожно-недовірливою концентрацією батьків на усіх соціальних проявах життя дитини: успішності в школі, спортивних досягнень, статусу серед однолітків тощо. Такі батьки очікують успіхів дитини в навчанні, прагнуть до її всебічного розвитку, але недооцінюють або зовсім не враховують реальні психофізичні можливості дитини.

Спираючись на дослідження каліфорнійської школи Пало-Альто, Е. Т. Соколова описує ще один тип батьківського ставлення. Це виховання за типом «маленький і поганий», у цьому випадку батьки бачать свою дитину молодшою в порівнянні з її реальним віком, її інтереси і захоплення здаються батькам дитячими, несерйозними. Дитину вважають непристосованою, не успішною, відкритою до шкідливих впливів, що призводять до відсутності довіри і виникненню незадоволення в батьків. [1]

Фізичне насильство. Спектр форм жорстокості батьків по відношенню до своїх дітей достатньо широкий - від байдужого ставлення до безпеки дітей (яке призводить до випадкових травм), до вбивства. Вбивство невинних новонароджених стає більш частим в останні роки. Молоді матері, які бояться людського осуду, або не бажають брати на себе лишні турботи, душать своїх немовлят подушкою, топлять в ванній, викидають на смітники.

Фізичні пошкодження, які отримують діти в результаті насильства, можуть бути незначними (синці, ранки), помірними (шрами, подряпини), або сильними (опіки, розтягнення або переломи кісток). Серйозність і характер пошкоджень, які виникають через жорстокість батьків, сильно варіюють.

Фізичне насильство та жорстокість обов'язково погрожують життю дитини і практично завжди супроводжуються словесними образами і психічними травмами.

Короточасні наслідки фізичного насильства: [2]

- фізичні травми і пошкодження;
- блювання;
- головний біль;
- втрата свідомості;
- струси мозку та крововиливи;
- гостре переживання страху, тривожності, гніву;
- збуджене прагнення кудись бігти, сховатися або, навпаки, глибоказагальмованість.

Віддаленні наслідки - порушення фізичного і психічного розвитку, соматичні захворювання, особистісні і емоційні порушення.

Насильство і жорстокість зростають і зменшуються циклічно, що створює напругу, невизначеність і страх в дітей, змушує їх адаптуватися до страшних реалій та вимог. Період жорстокого ставлення з боку батьків може змінюватись періодом примирення з посиленням турботи про дитину, тому діти завжди сподіваються, що насильство не повториться знову.

Сексуальне насильство або розбещення. Дослідження М. А. Догадиної, Л. О. Гережогіна [3] показують, що вітчими (небіологічні батьки) частіше втягнуті в сексуальне насильство по відношенню до дітей дружини. Однак, останнім часом збільшилось число згвалтувань малолітніх дітей батьками і дідами.

Стосовно сексуального насильства фахівці (Н. Зінов'єва, Н. Михайлова) стверджують, що порівняно з сексуальним зловживанням, статеве злягання (оральне, анальне чи вагінальне) для дитини більш травматичне. Наслідки є важкими і в разі скоєння насильницьких дій близькою людиною. [3]

Моральна жорстокість. В результаті моральної жорстокості порушується емоційний стан і з'являється загроза здоров'ю або розвитку дитини.

Відсутність турботи про фізичний стан дитини виражається у відсутності контролю над дитиною. Батьки не турбуються про її здоров'я, залишають її саму, виганяють з дому, або відмовляються прийняти дитину, яка втекла і повернулася, про отримання дитиною освіти (ігнорують прогули шкільних занять, не віддають дитину до школи по досягненні нею необхідного віку).

Емоційна байдужість батьків - небажання або неспроможність батьків встановити з дитиною міцний зв'язок та надавати психологічну підтримку.

Окремою формою моральної жорстокості є дозвіл дитині вживати алкоголь, наркотики а також коїти правопорушення.

У наукових джерелах багато уваги приділяється темі небажаної вагітності. Дитина ще до народження є відторгнутою. Відсутність у жінки любові до дитини ще під час вагітності може призвести до передчасних пологів. Новонароджений може повільно розвиватися: погано набирає вагу, зріст дитини може бути менше вікової норми. Якщо дитина не бажана для батьків, порушується емоційний зв'язок між ними. Немовля цілком залежить від матері, хоча і не усвідомлює цього, і порушення цієї

залежності має серйозні наслідки для його психічного життя (наприклад, ранній дитячий аутизм).

З цього приводу Дж. Боулбай (1979), відомий дослідник феномена материнської депривації, вводить термін «патогенне батьківство» [7].

Е. Т. Соколова припускає, що нерозвиненість або руйнування емоційних відносин з найближчим сімейним оточенням може розглядатися як механізм розвитку «прикордонної особистісної структури», причому нерозвиненість цих відносин лежить в основі психопатичного варіанта аномалій, а порушення - в основі невротичного варіанта. Е. Т. Соколова виділяє два синдроми: синдром «афективної тупості», для якого характерні холодність, відсутність почуття спільності з іншими людьми, відчуття себе нездатним будувати відносини емоційної прихильності, і, як наслідок, відкидання себе й інших; і синдром «афективної залежності», якому властиві ненаситна спрага любові, постійний страх втратити об'єкт прихильності, залежність і тривожна невпевненість у собі і інших. [8]

Нездатність батьків виробити сприятливу для розвитку дитини виховну позицію може призвести до глибоких порушень у стосунках з дітьми, до жорстокості стосовно них.

Словесні образи по відношенню до дітей є одним із видів психічного травмування. Словесні образи сприяють розвитку певного ставлення дитини до самої себе, розвитку агресивності, бажання завдати шкоди собі та іншим людям. Травмовані діти часто мають потребу втекти куди-небудь, не маючи чіткого уявлення, куди. [9]

Для виявлення степені актуальності проблеми жорстокого поводження з дітьми у сім'ях для молоді нами було проведене анкетування студентів Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка. У дослідженні приймали участь студенти 1-5 курсів (50 чол.)

Результати дослідження показали, що неприйнятними, жорстокими по відношенню до дітей студентами являються: побиття (100%), байдуже ставлення \ що емоційного і фізичного стану дитини (100%), вибір батьками друзів для дитини (80%). 30% опитаних вважають, що випадки жорстокого поводження з дітьми зустрічаються майже у кожній сім'ї, 90% відмічають необхідність застосування термінових заходів для подолання батьківської жорстокості. На питання «Чи були Ви самі жертвою жорстокого ставлення у сім'ї?» 60% респондентів відповіли

«так», 20% дали відповідь «іноді», 20% студентів дали відповідь «ні, ніколи».

Отже, проблема насилля і жорстокого ставлення до дітей у сім'ях є нагальною і потребує термінового вирішення. Однією з найважливіших, насущних проблем у пошуку соціально-психологічного підходу до роботи з пережившими насильство є завдання допомогти жертвам жорстокого поводження у сім'ї.

Соціальні педагоги та психологи, які усувають наслідки жорстокого ставлення до дітей, як правило намагаються змінити методи виховання, що використовуються батьками. Батьків навчають базовим навичкам спілкування з дитиною, спрямовані на усунення озлоблення і спотворених уявлень. В рамках терапевтичного курсу проводяться тренінги по соціальній компетентії, на яких навчають сімейній безпеці, гігієні, фінансовому плануванню. Батьки отримують необхідні медичні знання. Через жорстоке ставлення до дітей батьки рідко отримують задоволення від спілкування з дитиною. Вони надають занадто велику увагу контролю і дисципліні або тому, як уникнути виконання батьківських обов'язків і скоротити контакти з дитиною. Для дитини обирається діяльність, яка б приносила їй задоволення, сприяла взаємодії і максимально приваблювала її увагу. [6]

Також необхідно показати батькам, як проявити доброзичливе відношення до дитини: можна посміхнутися, обійняти її або похвалити. Терапевти вчать батьків виражати розчарування і роздратування, але без прояву насильства і жорстокості. Для того, щоб розвинути у батьків базові навички виховання, використовуються такі техніки, як релаксація, тренінг навичок самоконтролю, когнітивна реструктуризація (яка допомагає адекватно розуміти дитячу поведінку), тренінг розв'язання проблеми і тренінг контролю стресу і гніву.

Діти, які перенесли насильство, або були позбавлені батьківської турботи, рідше підлягають терапії, ніж батьки, загалом тому, що тривогу викликає перш за все поведінка батьків. Так діти, що відчували до себе жорстоке ставлення, часто відстають у розвитку, тому під час занять проводиться терапія за участю однолітків, які мають розвинені навички позитивної гри і які не перенесли насильство. Іграм відводиться особливо важлива роль, тому що учасники можуть здобути навички встановлення взаємовідносин з ровесниками. В результаті ігрової терапії замкнуті діти отримують новий досвід, вони стають об'єктом

уваги другої дитини і засвоюють тактику комунікабельної дитини, коли та намагається організувати гру або владнати відносини з іншими. [5]

Проблема насильства вимагає нових методологічних підходів, нових наукових досліджень. Просвітницька робота має стосуватися також батьків, їм потрібно надавати інформацію про правильне виховання.

Article is devoted a problem of violence and severe behaviour with children in families. The basic forms of severe behaviour with children are described. Results of questioning of students concerning an urgency of a problem of severe behaviour with children in families are resulted. Ways of the decision of a problem of violence and severe behaviour with children in families are partially shown.

Keywords: *violence, cruel conduct, child, family.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голоса молчащих. Книга о насилии по половому признаку. Говорят жертвы. Советуют эксперты. Анализируют ученые. Сост. Хельве Казе. - Таллин, 20.04. - 511 с.
2. Дети без насилия. Информационно-методические материалы. Особенности работы с детьми, пострадавшими от насилия и жестокого обращения. - Тула: «Гриф и К⁰», 2002. - 96 с.
3. Догадина М. А., Пережогин Л. О. Сексуальное насилие над детьми. Выявление, профилактика и реабилитация потерпевших. - М.: ВЛАДОС, 1998. - 112 с.
4. Менделл Дж., Дамон Л. Групповая психотерапевтическая работа с детьми, пережившими сексуальное насилие.- М.: Просвещение, 1998. - 1 Юс.
5. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. - М.: ВЛАДОС, 1995. - 300 с.
6. Помощь пережившим сексуальное насилие. Метод, пособие. - М. КСП, 2000.-120 с.
7. Психиатрия, психосоматика, психотерапия / К. П. Кискер, Г. Фрайбергер, Г. К. Розе, З. Вульф/Пер. с нем. И. Я. Сапожниковой, З. Л. Гушанского, - М.: Алетейа, 1999. - 647 с.
8. Сафонова Т. Я., Цымбал Е. И. Жестокое обращение с детьми. - М.: Просвещение, 1993. - 84 с.

УДК37. 018. 2: 35. 061

Сметанж Т. І.

СІМЕЙНЕ НАСИЛЛЯ ЯК ПРИРОДА ЛЮДСЬКИХ СТОСУНКІВ

В статті розглянуті основні причини, механізми виникнення явища насилля в сімейному середовищі та заходи, що сприятимуть зменшенню даної тенденції серед українського населення.

Ключові слова: насилля, агресор, причини насилля, мотиваційна поведінка, індивідуальний рівень насилля.

В Україні проблема насильства над дитиною в сім'ї тривалий час не була предметом спеціальних досліджень соціологів, психологів та соціальних працівників. Однак, практика останніх років доводить концептуальне осмислення цього питання на науковому та державному рівні. Свідченням цього є ряд теоретичних напрацювань Алексеевої Л. С. Сафонові Т. Я., Максимові Н. Ю. та прийняття законодавчої бази, і створення кризових центрів роботи з тими, хто потерпає від насильства в родині.

Мінакова К. визначає домашнє насилля - як проблему, що часто замовчується сім'ями. Але від мовчання ситуація не вирішується, а навпаки - образи переростають у бійки, тривожність - у депресію, страх - в апатію [3]. Насильство над дітьми виникає в результаті наявності в дорослих негативних моральних якостей, конфліктів у сім'ї, незадоволення дорослими своїм способом життя, соціальним станом, відсутністю роботи тощо. Жорстокість може бути проявом психічного захворювання батьків чи інших кривдників [5].

Дитина найбільше може стати жертвою, тому що вона не може себе захистити. У ставленні до дітей чоловіки і жінки здійснюють акти насильства однаковою мірою [6]. Попри те, що і чоловіки час від часу стають об'єктами насильства, увагу громадськості більше привертають факти насильства стосовно жінок, що зумовлено такими чинниками:

- чоловіки, порівняно з жінками, більш схильні до тяжких актів насильства (побиття, використання вогнепальної та холодної зброї);
- насильство з боку чоловіка потенційно небезпечніше для об'єкта насильства, що зумовлено його фізичною силою;
- акти насильства, здійснені чоловіком, мають тенденцію до повторення;
- нерідко акти насильства здійснюються щодо вагітних жінок [2].

Жінки потерпають від чоловіків-кривдників, а діти потерпають як від чоловіків так і від жінок - жертв домашнього насильства. Так утворюється страшний ланцюг насильства. Це слід пояснити жінкам, які потерпіли, тоді вони в більшості випадків припиняють насилля над своїми дітьми.

Насильство старших дітей над молодшими здійснюється як відображення ситуації «батько - мати». Старші діти відчули смак влади. Вони вважають, що свою владу, свої переваги над слабшими слід використовувати.

Жорстоке поводження з дітьми - це феномен, існування якого відоме з моменту появи історичних записів людства і яке, мабуть очевидно, існуватиме завжди. Зв'язано це з тим, що насильство - це не тільки соціальне явище, але та етимологія, що тісно пов'язана з природою людини [6].

Основні причини насилля Алан Дженкінс класифікував на чотири рівні:

- Пояснення причин насилля розміщені у внутрішньому світі агресора;
- Причини насилля у відносинах агресора з іншими людьми;
- Причини агресії витікають з історії життя і психологічного розвитку агресора;
- Причини насилля в культурі суспільства.

Розглянемо причину насилля на індивідуальному рівні, адже науковці і самі агресори в першу чергу приписують мотивам своїх вчинків внутрішнім механізмам та процесам особистості. В таких випадках агресію вважають особистісними або психопатологічними порушеннями. Жорстоке відношення часто розглядають як результат гніву або збудження, що вважається природними проявами. В таких випадках постає питання відповідальності за власні вчинки, наскільки людина контролює свої дії незалежності від інтенсивності почуттів. На індивідуальному рівні людині, що здійснює акт насилля не вистачає сили «контролювати імпульсну поведінку». В таких

людей «низький поріг чутливості», «низька толерантність» до стимулів. Даний факт пояснює обмежені можливості зупинити насилля, тому, що поведінка агресора не піддається управлінню і контролю.

У більшості агресорів і їх поведінці зустрічається низька самооцінка, почуття неадекватності, страх виявитися слабким з усім тим, що пов'язано з маскуліністю (мужністю). У агресора є чіткі уявлення яким повинен бути чоловік, жінка, діти, як повинні вести себе батьки, а як - діти, -зазвичай їх очікування є нереалістичні. Таким чином вони стають залежними емоційно від своїх близьких, при цьому відчувають невпевненість і відчуття загрози, недовіру, що підкріплюється ревностями і сильними відчуттями командувати і контролювати усіх членів сім'ї [1].

Основними формами жорстокого поводження з дітьми являються: фізичне, сексуальне, емоційне емоціональний, (психологічне) насильство і зневага, нехтування, основними потребами та нужда дитини.

Про поширеність жорстокого поводження з дітьми можна судити по такому показнику як кількість батьків, протягом року, які були позбавлені батьківських прав. Кількість таких дітей збільшилася за 5 років в 3 рази. За той же проміжок часу число дітей, що відбираються щорічно у батьків без позбавлення останніх їх батьківських прав, виросло в 2 рази. Цей показник відображає як число дітей, що піддалися жорстокому поводженню так і випадки зневаги основними потребами дітей. Неухильно росте число «соціальних сиріт» - дітей, що залишилися без піклування батьків. Якщо в 1992 р. їх було враховано 428, 4 тис., то в 2000 р. офіційні дані дають 662, 5 тисячі.

У процесі і після насильства у дитини розвивається первинна реакція на травму - хворобливі фізичні і емоційні явища, які залежно від характеру і тривалості дії, віку дитини дитя, її особливостей, можуть мати різний ступінь вираженості і спектри проявів.

Насильство часто супроводжується дуже важкими наслідками. Найтяжчими наслідками, наприклад, гвалтувань є не стільки фізичні, скільки психічні травми, які можуть деформувати всю структуру особистості дитини. Наслідки цієї травми часто впливають на те, якою буде доля людини, насамперед у сфері інтимно-особистісних і шлюбних взаємин. Крім того, дитина може відчувати провину через те, що не

спромоглася на відсіч, довіряла насильнику, поводитися «знадливо». Часто це призводить до втечі підлітка з дому, вживання алкоголю, наркотиків, щоб угамувати біль та образу. Нерідко психічні травми можуть деформувати всю структуру особистості дитини, її майбутні інтимно-особистісні та шлюбні стосунки [2].

Робота з дітьми, що піддалися сімейному насильству перш за все - є проведення діагностичного обстеження сім'ї з метою встановлення причин наявних порушень у дитини, що може здійснювати соціальний педагог. Серед цих причин можуть бути алкоголізм, наркоманія, домашнє насильство або психічні захворювання, які, можливо, зажадають вживання екстрених заходів для забезпечення безпечних умов для дитини. З іншого боку, причиною насильства над дитиною може бути низька батьківська ефективність, відсутність навиків виховання і спілкування з дитиною, але батьки готові до зміни своєї поведінки по відношенню до дітей і йдуть на співпрацю. Повна оцінка причин наслідків насильства у дитини включає:

1. Встановлення природи (етіології) порушень, що є у дитини.
2. Ідентифікація чинників ризику насильства з боку сім'ї.
3. Визначення характеру необхідних змін в сім'ї.
4. Визначення необхідності втручання з боку органів опіки і інших служб для того, щоб вилучити дитину з небезпечної для її здоров'я ситуації або змінити її [4].

Окреслення глибини проблеми насильства, його впливу на життя людини раніше було спрямоване здебільшого на фізичні аспекти. Розгляд цих проблем крізь призму психосоціальних наслідків спрямований на розвиток нових перспектив її поділення. Це доводить необхідність організації конструктивнішого підходу до системи підтримки жертв сімейного насилля що включав би форми та методи роботи і стратегії допомога потерпілим від сімейного насилля.

Тому до вирішення проблеми сімейного насилля необхідно підходити конструктивно, шукаючи найоптимальніші способи вирішення цієї проблеми, комплексно застосовуючи їх і лише тоді можна буде досягнути ефективних результатів.

Та для повного вирішення даного питання необхідно піднести його на рівні держави, щоб кожен задумався і почав вирішення цього питання з роботи над собою, усвідомлення важливості вирішення проблеми сімейного насилля, і лише тоді можна говорити про ефективне вирішення цієї проблеми. Основними

концептуальними засадами діяльності державних і недержавних установ можуть стати:

- заохочення національних, громадських лідерів та осіб, які впливають на громадську думку, публічно визнати тяжкість такого злочину, як насильство, що формуватиме у свідомості всіх верств населення нетерпимого ставлення до насильства;
- удосконалення та розроблення дієвих механізмів впровадження законодавчої бази з питань попередження насильства;
- збільшення періодичних видань, що сприяють підвищенню обізнаності населення в проблематиці насилля та його впливу на здоров'я нації;
- активізація роботи та впровадження нових методів роботи з постраждалими від насильства та особами, які вчиняють насильство в сім'ї,

Кризові періоди життя суспільства супроводжуються зростанням насильства. В сучасному українському суспільстві ця тенденція домінує як на сімейному, так і на суспільному рівнях. Вона становить значну загрозу не тільки для життя та здоров'я дітей, а й для розвитку суспільства та формування сімейних цінностей. Саме тому це питання не може розглядатися відокремлено від загальної державної політики [2].

Держава також повинна піклуватися про розвиток і належне функціонування соціально-психологічних служб, про підготовку кваліфікованих психологів та соціальних педагогів, адже саме їхня діяльність повинна приносити найширші та найефективніші результати щодо вирішення проблеми сімейного насилля серед українських сімей.

In the articles considered principal reasons, mechanisms of origin of the phenomenon of violence in a domestic environment and measures which will be instrumental in diminishing of this tendency among the Ukrainian population.

Keywords: *violence, aggressor, reasons of violence, motivational conduct, individual level of violence.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- I. Алан Дженкінс «Приглашение к ответственности» (Invitation to Responsibility), 2001 Далвич-центр <http://lynden.livejournal.com>

2. Городяненко В. Г. Соціологія. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. - 457 с.
3. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки - жертви сімейного насилля // Соціальна педагогіка. - 2005. - №2. - С. 43-47
4. Сафонова Т. Я. Жесткое обращение с детьми // Практична психологія та соціальна робота. - 2007. - №2. - С. 17-29
5. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. - К.: Центр учбової літератури, 2008. - 336 с.
6. Соціальна педагогіка: теорія і технологія: Підручник / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. - К.: Центр учбової літератури, 2006. - 316 с.

УДК 159. 922. 6: 316. 6

Співак В.І.

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЬМ ТА ПІДЛІТКАМ, ЩО ЗАЗНАЛИ НАСИЛЛЯ

Стаття присвячена питанню надання соціально-психологічної допомоги дітям та підліткам, які зазнали насилля.

Ключові слова: *дитина, підліток, соціально-психологічна допомога, насилля.*

Сучасний етап розвитку в Україні характеризується тим, що суспільні зміни, які відбуваються, обумовлюють соціальні, психологічні, медико-екологічні наслідки, які змінюють умови розвитку і життєдіяльності дітей. Необхідно також уявляти, в якій сфері відносин ці нові умови існування загрожують виживанню, здоров'ю і розвитку дітей, основам їхнього соціального захисту.

Після ратифікації нашою державою Конвенції ООН про права дитини в українській правовій системі і в державній соціальній політиці стала формуватися нова концепція соціально-правового захисту і допомоги дітям: «Держави-учасники приймають усі необхідні законодавчі, адміністративні, соціальні і просвітницькі заходи з метою захисту дитини від усіх форм фізичного і психічного насилля, образи чи зловживання, відсутності турботи

чи недбалого, грубого поводження або експлуатації, включаючи сексуальне зловживання, в тому числі з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, що турбується про дитину» [3]. В документі підкреслюється положення про пріоритетність інтересів дитини в наступних сферах відносин: в життєдіяльності сім'ї; в діяльності органів охорони здоров'я, освіти, культури, правопорядку; в діяльності державних соціальних служб.

З цієї принципової позиції про пріоритетність законних інтересів і прав дитини випливають наступні положення:

1. Визнання необхідності відношення до дитини як до особистості, яка є самостійним і важливим суб'єктом правових відносин.
2. Створення державної системи захисту прав і законних інтересів дітей; системи, яка стала б гарантом здійснення прав і законних інтересів дитини в сім'ї, в учбовій, професійній діяльності, в соціальних відносинах.
3. Необхідність виявлення дітей, що мають фізичні чи психічні вади, проблеми у розвитку. У зв'язку з перебуванням в особливих умовах існування вони потребують розширених заходів соціально-правової підтримки для реалізації їхніх законних інтересів.

В якій мірі існує і широко розповсюджена. агресія, в такій мірі можна говорити про її жертви - дітей і підлітків, що постраждали від насилля.

Виділяються три основні сфери відносин, в яких, з одного боку, відбувається соціалізація дітей, а з іншого боку, дитина піддається ризику емоційного, психологічного і фізичного насилля: сім'я, сфера освіти, державні заклади інтернатного типу і сфера мікро соціальних відносин.

Насильницькі дії можуть проявлятися в найрізноманітніших формах: від прізвиська, образливого погляду до вбивства. Вони можуть мати вигляд фізичного, вербального, психічного і соціального насилля. Не всі види насилля кримінально караються, зокрема домашнє насилля. Такий вид насилля включає велику кількість насильницьких дій, в тому числі обмеження доступу до їжі, одягу, навчання, соціальних послуг; приниження гідності; внутрішньої межі особистісних переживань; ігнорування потреб та інтересів дитини та ін. [4].

Першим питанням, пов'язаним з оцінкою соціально-медичних наслідків жорстокого поводження з дітьми, є визначення понять, що використовуються в дослідженнях з проблеми насилля, а

само: нехтування, погане відношення (відсутність належної батьківської турботи чи опіки, коли дитина по суті є бездомною, живе у фізично небезпечному оточенні - «соціальне сирітство», або позбавлення дітей батьківської турботи при живих батьках); жорстоке фізичне покарання, фізичне насилля, знущання (навмисне чи усвідомлене застосування тілесних покарань чи нанесення дитині невинуватих фізичних страждань, наприклад нанесення ударів кулаком, ногою, колючих ударів, припикань); сексуальне зловживання (використання дитини з метою сексуального задоволення дорослої людини чи особи, значно старшої, ніж сама жертва, а також залучення функціонально незрілих дітей і підлітків до сексуальних дій, які вони здійснюють, повністю їх не розуміючи, на які вони не здатні дати згоди чи які порушують табу соціальних (сімейних) ролей).

Друге питання, що виникає при аналізі насилля до дітей, пов'язане з оцінкою серйозності жорсткого поведіння і характеру найближчих та віддалених соціально-медичних наслідків. З виразністю наслідків пов'язують такі фактори, як частота і тривалість актів жорстокості, їх масовість, вік дитини, особливості особистості. Вважається, що характеристика жорсткого поведіння повинна включати:

1. оцінку здійснених дій (фізичні, сексуальні, емоційні);
2. тривалість їхнього впливу та особливості наслідків (фізичні, емоційні, психологічні).

В галузі оцінки соціальних і кримінальних аспектів жорсткого поведіння з дітьми переважною точкою зору є концепція циклу насилля. Численні дослідження вказують на зв'язок між жорстокістю покарань по відношенню до дитини і засобами впливу, які використовувались в сім'ї одного з батьків; між покараннями і вираженістю агресивності дитини, частотою випадків делінквентності, що зустрічається у неї, а також жорстоким характером злочинів у тих осіб, якими в дитинстві нехтували чи з якими поводитись жорстоко [2].

Досвід насилля в дитинстві та юнацькому віці має фатальний наслідок для психологічного самопочуття і загального розвитку хлопчиків та дівчаток. Прояви наслідків насилля хоча й порушують здоров'я дітей і підлітків, проте не мають чітко виражених симптомів і ознак, за якими можна визначити першопричину відхилень. Ступінь важкості наслідків залежить від важкості самого насилля. Жорстоке поведіння з дитиною є нехтування нею в грубій явній формі і наслідки такого

відношення живуть у вигляді психотравматичних переживань, що трансформуються спочатку в комплекс жертви, а потім агресію. Жертви насилля живуть в стані постійної небезпеки, страху того, що насилля може повторитись, чи того, що всізнають про те, що трапилось.

Часто діти і підлітки, які зазнали насилля, відчувають безсилля, біль, сором'язливість, сором, відчувають себе співучасниками чи винуватцями. Спостерігаються розлади емоційної сфери, що виражаються у підвищеній тривожності, необґрунтованій зміні настрою, депресіях, які можуть спровокувати суїцидальні спроби. Часто спостерігається порушення сну, сприймання та відчуттів, виникає несприйняття свого тіла. Невротичні симптоми проявляються разом з порушенням взаємовідносин з оточуючими. Внаслідок недовіри до світу з'являються замкнутість, відчуття самотності. Серед віддалених наслідків насилля виділяють алкоголізм, адиктивну чи делінквентну поведінку, спроби суїциду.

Ще одна проблема, пов'язана з визначенням тих неповнолітніх, які за своїми соціально-психологічними ознаками відносяться до «групи ризику». Виділяються наступні діти «групи ризику» за жорстоким поведінням та насиллям:

1. діти, які проживають в асоціальних, дезорганізованих сім'ях з наркологічною, психопатологічною обтяжливістю батьків, аморальною чи кримінальною поведінкою старших членів сім'ї;
2. діти (соціальні сироти), які залишилися без піклування одного або обох батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав і які знаходяться на державному інтернатному забезпеченні чи під опікою осіб, які в силу свого віку, особистісних якостей чи інших причин не в змозі в повній мірі забезпечувати життєво необхідні потреби дітей в їх фізичному і психосоціальному розвитку;
3. діти з асоціальною (кримінальною) поведінкою, які не досягли віку кримінальної відповідальності (14 років) і потребують у зв'язку з соціально-педагогічною запущеністю примусових заходів виховного впливу;
4. діти, які знаходяться в особливо важких умовах (в сім'ях біженців, примусових переселенців; дітей, батьки яких мають статус безробітних, діти самотніх неповнолітніх матерів).

Вважається, що найбільш поширеними вадами психогенного реагування на різні форми насилля в дитячому і підлітковому віці

нарівні з затримками психічного розвитку, регресивними симптомами є невротичні реакції, психогенні депресії і розлади особистості.

У формуванні психогенних психічних розладів у дітей ведуче значення надається «синдрому побитої дитини». Зазначимо, що при «сімейній жорстокості», яка включає нарівні з емоційним відкиданням дітей, побиттями, сексуальними насиллями, постійно відмічаються психічні розлади у вигляді тривожних етапів і депресій різної глибини в поєднанні з низьким рівнем соціального функціонування, різними формами агресивної і деструктивної поведінки, антисоціальними деформаціями особистості.

До факторів ризику жорстокого поводження батьків з дітьми, на думку багатьох дослідників, відносяться [1]:

1. алкоголізм, ознаки асоціальної деформації особистості і кримінальність, психопатичні риси у вигляді психічної ригідності з афективною збудливістю;
2. незрілість батьків і їхня ізольованість, відсутність соціально-психологічної підтримки з боку прабатьків;
3. низька самооцінка у батьків, зниження толерантності до стресів і особистісні проблеми;
4. потреби батьків встановити пріоритет над дитиною, порушення балансу влади; нерівномірність привілей;
5. obsesivna поведінка, жорсткі моральні норми;
6. самотність і погане здоров'я матері.

Окрім сім'ї, інша сфера відносин, в якій реалізується соціалізація дітей, - сфера освіти і державні заклади інтернатного типу. Виділяються наступні особливості цієї сфери, в силу яких дитина підлягає ризику емоційного відхилення, психічного і фізичного насилля:

- дитині, тимчасово чи постійно позбавленій сімейного оточення, здійснюється неоперативно і надто формалізовані.
- особливі умови навчання і виховання, що створюються дітям з фізичними і психічними недоліками, призводять до того, що вони відчувають серйозні соціально-психологічні проблеми, в тому числі прямий утиск і дискримінаційне відношення при включенні в реальне соціальне середовище. Особливі умови навчання і виховання для багатьох з них стає формою соціальної і психологічної ізоляції.
- шкільне середовище в загальноосвітній школі, яка переживає наростаючу диференціацію програм, впровадження «елітарних»

форм навчання, створює зони підвищеної конфліктності між ровесниками різних соціальних груп. Це призводить до підвищення агресивності в системі міжособистісних відносин.

Ріст «соціального сирітства» супроводжує витіснення дітей з неблагополучних сімей на вулицю, скорочення бази дозвілля дітей шкільного віку, домінування культу «успіху через насилля». Велика група дітей знаходиться в умовах кримінального оточення і не лише залучається в злочинну діяльність, але й підпадає під ризик різних форм насилля.

Таким чином, спостерігається ріст факторів, які суттєво збільшують ризик насилля.

У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набуває питання надання допомоги жертвам насилля, що спрямоване на зниження чи максимально повне усунення можливих наслідків перенесеного насилля і прийняття заходів щодо попередження насильницьких дій. Ця робота включає заходи профілактичного, діагностичного і корекційно-психотерапевтичного характеру. Спеціалісти виділяють ряд особливостей надання допомоги дітям і підліткам, які постраждали від насилля [4]:

а) повне визнання основних прав дітей і підлітків: право на життя, особисту недоторканість, захист, гідне існування;

б) анонімність чи конфіденційність, що підвищує вірогідність звернення жертв насилля по допомогу. У випадках загрози життю і благополуччю жертви насилля психолог зобов'язаний втрутитись у ситуацію. Формування відчуття безпеки у жертв насилля - основа ефективної допомоги.

Обов'язковим аспектом допомоги дітям і підліткам є роз'яснення їхніх основних прав:

1. права на недоторканість;
2. права на захист своєї честі;
3. права довіряти своїм почуттям;
4. права говорити «ні» дорослим;
5. права розказати про подію близькій людині, якщо подія сором'язлива чи викликає неприйняття;
6. права на отримання допомоги.

З метою надання ефективної допомоги необхідна повна і всеохоплююча інформація про потерпілого, його оточення, сім'ю. Цю інформацію можна отримати з бесід та інтерв'ю при спільній роботі декількох спеціалістів. Її достовірність залежить від ступеня довіри потерпілих чи їхніх близьких до спеціаліста. Інформація повинна містити дані про саму жертву, батьків і

близьких родичів, про сімейну ситуацію (склад, статус, внутрішньо сімейні відносини, зовнішні зв'язки сім'ї, мікроклімат), про довірених осіб, про насильника.

Певне значення мають стать консультанта, місце і обстановка проведення консультацій, рівень професіоналізму психолога, які дозволяють забезпечити максимум поваги, гідності і серйозного сприйняття дитини і її проблеми, мінімум додаткового психічного навантаження і відсутність нанесення її особистості психологічної травми.

Ознаки посттравматичного синдрому характерні для всіх жертв насилля. Глибина негативних наслідків визначається обставинами, серед яких виділяють важкість і характер насилля, особливості відношення соціального оточення і членів сім'ї жертви до факту насилля, індивідуальна толерантність дитини до стресових впливів та ін. Професійна психологічна допомога необхідна кожній дитині та підлітку, які постраждали від будь-якого виду насилля, і є найкращим варіантом для виходу з посттравматичного стану з найменшими наслідками для особистості дитини.

Таким чином, мета психологічної допомоги жертвам насилля полягає в зменшенні негативного впливу пережитої дитиною травми на її подальший розвиток, попередження відхилень у поведінці, полегшення реадптації в суспільстві.

Виходячи з цих цілей психолог вирішує наступні практичні завдання:

1. оцінює рівень психічного здоров'я жертви насилля і визначає необхідність інших видів допомоги (психотерапевтичної, психіатричної, терапевтичної і т. д.);
2. вивчає індивідуально-психологічні особливості дитини з метою більш адекватного їх використання для вирішення проблем, що виникли;
3. мобілізує скриті психологічні ресурси дитини, які забезпечують самостійне вирішення проблем;
4. здійснює корекцію особистісних дисгармоній і соціальної дезадаптації;
5. виявляє основні напрямки подальшого розвитку особистості;
6. залучає інших членів сім'ї, родичів, ровесників, довірених і референтних осіб до надання психологічної підтримки постраждалій дитині чи підлітку.

The article is devoted to the problem of the granting the social-psychological helping to the children and teen-agers.

Key words: *child, teen-ager, social-psychological helping, violence.*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беличева С. А. Профилактическая психология. М.: Просвещение, 1993.-344 с.
2. Бютнер К. Жизнь с агрессивными детьми, - М.: Просвещение, 1991.-268 с.
3. Конвенция ООН о правах ребенка. - Нью-Йорк, 1991.-С. 19.
4. Оказание медико-психологической и правовой помощи детям и подросткам, пострадавшим от насилия: Метод, рекоменд.: Руководитель авт. кол-ва В. А. Шелкова. - Ярославль, 1996. - 236 с.

УДК 316. 356. 2:343.226

Харькова Т. М.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЛЯ

Стаття присвячена проблемі насилля у сім'ї. Автор аналізує явище сімейного насилля у контексті соціально-педагогічної проблематики.

Ключові слова: *сім'я, насилля, види насилля, стиль виховання, жорстоке ставлення.*

Ми живемо в світі, однією з характерних ознак якого є насильство. Нині Україна потерпає від жорсткої економічної кризи, перехідний період якої характеризується зростанням злочинності. У процесі переходу до ринкових умов, став спостерігатися ріст криміналізації суспільства в цілому. Даний процес, не обійшов і родину, у якій став складатися особливий спосіб життя, при якому будь-які види насильства, алкоголізм, наркоманія стають нормою поведінки, що передається від одного покоління до іншого. На такому фоні вельми актуальною є проблема насильства в сім'ї. За даними Центру соціологічних досліджень при НАН України близько 70 % жінок та 60 % дітей

потерпають від різних форм насилля. Це відображається на дітях, які або безпосередньо самі страждають від насильства, або переймають «соціальну естафету» насильницьких дій [8]. Ця сумна статистика не може не турбувати громадську спільноту. Адже, будь-яке сімейне насилля (чоловіка над дружиною, батьків над дітьми тощо) призводить до глибоко негативних, часто трагічних наслідків: психологічні травми, психофізичні розлади, розлучення та сирітство тощо. Пережита в дитинстві сімейна жорстокість спричиняє віддалені негативні наслідки, впливає на подальше життя жертви, оскільки отриманий травматичний досвід формуватиме специфічні міжособистісні взаємини і провокуватиме проблеми в особистому та соціальному житті. З огляду на це, актуальним постає питання про профілактику сімейного насилля та жорстокого ставлення батьків до дітей.

Психологічні проблеми сімейного насилля та соціально-педагогічні технології його профілактики та подолання висвітлюються у працях таких науковців: А. І. Капська, Є. І. Холостова, Н. Ф. Дементєва та ін. ; проблеми психології насильства: Д. Фінкельхор, К. Брон, Е. Міллер, О. Т. Соколова та ін.; у кримінально-правовій та адміністративно-правовій науці питання запобігання насильству у сім'ї вивчали такі вчені, як О. М. Бандурка, О. В. Бойко, В. Є. Боднар, В. В. Голіна, А. Ф. Зелінський, Н. П. Осипова, В. О. Соболев та ін.

Сім'я - це найперший фактор соціалізації дитини, від неї залежить яким має бути майбутнє дитини. [5]. Тому сім'ю визнано у міжнародному співтоваристві найкращою умовою для виживання, захисту і розвитку дітей, основним осередком суспільства, природним середовищем для людини. Для соціалізації дитини найважливішим є сімейні стосунки, які мають бути гармонійними, а не супроводжуватись відчайдушною боротьбою, окресленою болем, що призводить до деструктивних наслідків [7]. Проте дедалі частіше дізнаємося про існування сімей, у яких люди живуть ніби «в зоні військових дій». І страждають від цього слабкі, незахищені, перш за все - діти.

У довідковій літературі домашнє насильство визначається як правопорушення або злочин, вчинений одним зі членів родини стосовно інших членів родини або особам, які можуть бути визнаними членами родини. При цьому членами родини є: чоловік, дружина діти, батьки (один з батьків) чоловіка (дружини), а також інші особи, які постійно проживають разом з вищевказаними особами й ведуть із ними спільне господарство.

Виділення насильства в родині в самостійну соціальну проблему - тільки перший крок, спрямований на її вирішення [3]. На цьому шляху багато перешкод. Це й відсутність чітких визначень, теоретичної бази, наукової основи й відсутність повної інформації про ступінь поширеності даного явища. Недостатність інформації з проблеми насильства найчастіше приводить до того, що необхідність вирішення питань, пов'язаних з насильством, викликає опір і бажання передати весь вантаж корекційної та профілактичної роботи тільки співробітникам правоохоронних органів.

Історичне відношення суспільства й держави до жорстокості в родині змінювалося. Раніше багато видів насильства в побуті були фактично узаконені. Патріархальний устрій держави, сповідаючи формальні принципи невтручання в сімейні справи, надіяло при цьому чоловіка широкими владними повноваженнями стосовно інших членів родини [1].

Закон України «Про запобігання домашнього насильства» говорить - «насильство в родині - будь-які навмисні дії фізичного, сексуального, психологічного або економічного напрямку одного члена родини стосовно іншого члена родини, якщо ці дії підривають конституційні права й волі члена родини як людини й громадянина й наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному або психічному здоров'ю».

Зокрема, що стосується форм, які приймає домашнє насильство, то думки різних дослідників, розходяться, хоча найчастіше розглядаються фізичне, сексуальне, психологічне й економічне насильство. Іноді цей список, доповнюється також і моральним насильством, але оскільки його досить важко відізнити від психологічного, його можна розглядати як складову частину психологічного насильства [7].

Міжнародне право по захист прав людини дозволяє тлумачити насильство в родині як порушення прав людини й накладає на країни зобов'язання знайти ефективні правові засоби викорінювання цього лиха. Декларація «Про викоренення насильства щодо жінок», що була прийнята в грудні 1999 року Генеральною Асамблеєю ООН, позначила головні області прояву насильства: у родині, у суспільстві й з боку держави.

Таке багатогранне й складне явище, як домашнє насильство, може розглядатися з різних точок зору, і залежно від цього визначатися різними способами. Наведене вище визначення є досить широким і може застосовуватися, наприклад, при

соціологічних дослідженнях цього явища. Але для, застосування на практиці правоохоронними органами це визначення є занадто широким і недостатньо конкретним. Серйозною причиною існування домашнього насильства є й те, що в цей час жінки усе ще не можуть конкурувати на ринку праці із чоловіками. Проблема працевлаштування, а значить й економічна незалежність жінки усе більше загострюється.

До насильства в родині Декларація «Про викоренення насильства щодо жінок» відносить - фізичне, сексуальне, психологічне й економічне насильство. Насильство відносно жінок означає будь-який акт насильства, як у суспільної, так й в особистому житті, зроблений на підставі ознаки підлоги й що заподіює або здатний заподіяти фізичний або психологічний збиток. Декларація підтверджує, що погроза здійснення таких дій, примус або довільне позбавлення волі також є актами насильства (ст. 1). (Декларація про викоренення насильства щодо жінок. 20 грудня 1993 р.)

Під фізичною й найбільш очевидною формою насильства мається на увазі нанесення жінці фізичного збитку, у тому числі побиття, катування, убивство. Полове насильство являє собою сексуальний контакт всупереч бажанню жінки й може мати різні форми: від нав'язаних сексуальних доторкань до згвалтування або інцесту.

Закон України «Про запобігання насильства в родині» говорить що фізичне насильство визначалося як «навмисне нанесення одним членом родини іншому члену родини побоїв, тілесних ушкоджень, а також навмисне позбавлення волі, житла, їжі, одягу й інших нормальних умов проживання, які можуть привести до смерті постраждалого, викликати порушення фізичного й психічного здоров'я, завдати шкоди його/її честі й достоїнства». (Закон України «Про запобігання насильства в родині» 15 листопада 2001 рік. N 2789-111).

Що ж стосується форм, які приймає домашнє насильство, думки різних дослідників, розходяться, хоча найчастіше розглядаються фізичне, сексуальне, психологічне й економічне насильство. Іноді цей список доповнюється також і моральним насильством, але оскільки його досить важко відрізнити від психологічного, ми будемо розглядати його як складову частину психологічного насильства. Зокрема, дослідники розрізняють такі види насильства: [8]:

Психологічне	Фізичне
<ul style="list-style-type: none"> • висміювання • переслідування • словесна образа (погроза) • примушування • залякування • психологічний тиск • ворожість • формування почуття провини • інше 	<ul style="list-style-type: none"> • биття рукою • іншими предметами • шльопання • штовхання • викручування рук • будь-яке рукоприкладство -
Сексуальне	Економічне
<ul style="list-style-type: none"> • протиправне посягання • однієї людини на • статево недоторканість • іншої, дії сексуального характеру щодо неповнолітніх 	<ul style="list-style-type: none"> • умисне позбавлення • однією людиною іншої • житла, одягу, майна чи • коштів

У нашій свідомості поняття «родина» звичайно асоціюється з безпечною територією, на якій відчуваєш себе комфортно та спокійно, де панує любов і злагода, де можна вкритися від погроз навколишнього світу. Родина - первинне виховне середовище, який накладає відбиток на формування всіх особистісних структур людини.

Нездатність батьків виробити сприятливу для розвитку дитини виховну позицію може призвести до глибоких порушень у стосунках з дітьми, до жорстокості стосовно них [4].

Виокремимо також фактори, що корелюють з жорстоким поведінням з дітьми. По-перше, це характерно для сімей, де хоча б один з батьків хворий на алкоголізм чи перебуває у стані депресії. По-друге, із дітьми можуть жорстоко поводитися в сім'ях, де вмер один з батьків або якщо дитина залишилася сиротою і перебуває під опікою рідних чи інших вихователів.

Крім того, до факторів, що можуть зумовити жорстокість стосовно дітей, належать фінансові труднощі в сім'ї, безробіття, а також перенесене батьками в дитинстві жорстоке поведіння з ними [1; 4].

Як наслідок, у дитини формуються здебільшого негативні якості: агресія, жорстокість, переживання безцільності існування, бажання неусвідомленої помсти чи, навпаки, загострене прагнення пошуку психологічного захисту, опіки з боку інших людей.

Батьки впливають на своїх дітей через механізм підкріплення: заохочуючи поведінку, що вважається правильною, і караючи дитину за порушення правил, батьки поступово вкорінюють у її свідомість систему норм.

Батьки можуть використовувати різні засоби заохочення - соціально-психологічні (наприклад, похвала) чи матеріальні (винагороди, привілеї). При цьому похвала батьків, з якими дитина перебуває у дружніх стосунках, як правило, дієвіша, ніж похвала батьків байдужих, холодних. Ефект заохочення залежить також від того, як діти сприймають його. Якщо в разі очікування винагороди діти дотримуються вимог батьків, то у противному разі вони можуть не дотримуватись цих вимог. Аналогічно діти оцінюють похвалу. Якщо їх хвалять за все, що б вони не зробили, похвала перестає бути засобом заохочення.

Якщо потрібно покарати дитину за певну провину, це слід робити одразу після неї. При цьому необхідно бути суворим, але не жорстоким. Надто суворе покарання, як правило, викликає в дитини страх і озлобленість, вона починає уникати людини, що суворо поводить з нею, а в разі загострення стосунків може втекти з дому. Дослідження свідчать: правила поведінки, що нав'язуються через суворе покарання, діти засвоюють найменшою мірою. Покарання буде дієвішим, якщо пояснити дитині, за що її карають. Експериментально встановлено, що дитина швидше підкориться, якщо їй спокійно і дохідливо пояснити, чому вона має це робити, ніж без пояснень покарати за неслухняність [4].

У контексті даної проблеми науковці звертають увагу на механізм психологічної протидії, коли дитина, волю якої жорстко обмежували, може виявляти підвищений потяг до самостійності, а дитина, якій усе дозволяли, може вирости несамостійною.

І хоча неможливо однозначно виявити залежність конкретних властивостей особистості дитини від властивостей її батьків або ж від методів їхнього виховання, проте така залежність існує. При цьому різні сфери розвитку дитини пов'язані з різними проявами сімейних взаємин. Так, дослідники К. Кован і Ф. Кован виявили, що когнітивний розвиток дитини найсильніше корелює з особливостями її навчання у процесі спілкування в підсистемі «батько - дитина», а поведінкова сфера найбільшою мірою пов'язана з поведінкою батьків один щодо одного при спільній сімейній взаємодії.

Особливо важливими для розвитку особистості дитини є дві пари ознак, які визначають поведінку батьків: прийняття (тепло, любов) - неприйняття (ворожість), що задають емоційний тон

стосунків, і терпимість (самостійність, воля) - стримування (контроль), що визначають переважаючий у сім'ї тип контролю і дисципліни.

За віссю «прийняття - неприйняття» в першому випадку основними засобами виховання є увага і заохочення; батьки орієнтовані насамперед на виокремлення позитивних якостей дитини, задоволені спілкуванню з нею, сприймають її такою, якою вона є. У другому випадку основними засобами виховання є суворість і покарання; батьки не сприймають своїх дітей (виокремлюють у них насамперед негативні риси), не дістають задоволення від спілкування з ними, часом виявляючи ворожість. Численними дослідженнями доведено перевагу першого підходу до виховання дітей.

Дитина, яка позбавлена любові, має менше можливостей для досягнення високої самоповаги, створення стійкого, позитивного Я-образу, побудови теплих стосунків з іншими людьми. Вивчення особистості людей, які страждають на невротичні розлади, відчувають труднощі у спілкуванні та професійній діяльності, свідчить про те, що всі ці явища набагато частіше виявляються в людей, яким у дитинстві бракувало батьківської уваги і тепла.

Недоброзичливість або неухважність, мало того, жорстоке поводження батьків із дітьми викликає в останніх неусвідомлювану ворожість, що спрямовується зовні (наприклад, трансформується в агресивні дії не тільки проти батьків, а й проти сторонніх людей) або всередину і виявляється в почутті провини, тривоги, низькій самоповазі тощо [6].

Сукупність установок батьків, їх емоційного ставлення до дитини, сприйняття дитини батьками і відповідних способів поводження з нею утворюють стиль сімейного виховання. Психолог Е. Шефер розрізняє кілька стилів сімейного виховання, що пов'язані, на нашу думку, з авторитарним, ліберальним і демократичним стилями.

Оптимальним для практики сімейного виховання вважається демократичний стиль, що характеризується високим рівнем вербального спілкування між дітьми і батьками; включеністю дітей в обговорення сімейних проблем; урахуванням їхньої думки; готовністю батьків у разі потреби прийти на допомогу дітям, одночасно з вірою в їх успішну самостійну діяльність, адекватним батьківським контролем. Відхилення від демократичного стилю в бік авторитаризму, ліберальної всездозволеності чи надмірної централізації на дитині спричинює відповідні деформації її особистості.

Так, В. Гарбузов вирізняє три типи неправильного виховання, що практикуються батьками дітей, хворих на неврози [4]:

- А (неприйняття, емоційне відторгнення)- неприйняття індивідуальних особливостей дитини у поєднанні з жорстким контролем, регламентацією життя дитини, нав'язуванням їй єдиного правильного (з погляду батьків) типу поведінки; поряд із жорстким контролем цей тип може поєднуватися з недостатнім рівнем контролю, байдужістю, цілковитим потуранням;
- Б (гіперсоціалізація) - тривожно-недовірлива концентрація батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі, очікуванні успіхів часто з недооцінюванням індивідуальних психологічних особливостей дитини;
- В («кумир сім'ї») - концентрація батьків на дитині, потурання її примхам, іноді на шкоду іншим дітям або членам сім'ї.

Стиль виховання дитини є репродуктивним, тобто багато в чому репродукує стиль виховання, який застосовувався у дитинстві батьків [9]. При цьому самооцінка, Я-образ дитини є інтродекцією батьківського ставлення і способів керування поведінкою дитини, що реалізується, по-перше, через пряме чи непряме (у зразках поводження) навіювання образу чи ставлення до себе, по-друге, через формування у дитини стандартів виконання тих чи інших дій, формування рівня домагань, по-третє, через контроль за поведінкою дитини, у якому вона засвоює способи самоконтролю.

Розрізняють такі причини неадекватного ставлення до дитини:

- психолого-педагогічна некомпетентність батьків, некритично засвоєні ригідні стереотипи виховання дитини, що призводить до стихійності виховання, неузгодженості установок і дій батьків тощо;
- особистісні особливості батьків;
- особливості взаємин подружжя чи інших членів сім'ї, що проєктуються на дитину.

Дисгармонійні стосунки в сім'ї часто призводять до того, що окремі її члени використовують дитину для вирішення власних проблем. Слід зазначити, що батьки переносять особистісні проблеми і про-блеми у стосунках з іншими членами сім'ї на дітей переважно підсвідомо, найчастіше з глибоким переконанням, що саме так дитині роблять добро. Проте в результаті неадекватне ставлення батьків призводить до деформації особистості дитини, утрудняє можливості її самореалізації, актуалізуючи тим самим необхідність надання сім'ї соціально-педагогічної та психологічної допомоги.

«Виховання здається складною і важкою справою тільки доти, доки ми хочемо, не виховуючи себе, виховувати своїх дітей. Якщо ми зрозуміємо, що виховувати інших ми можемо тільки через себе, то питання про виховання зникає і лишається одне питання: як треба жити самому?» (Л. Толстой).

Отже, будь-яке насильство - це завжди психічна травма, яка деформує особистість, перешкоджає нормальному психічному розвитку дитини, руйнує її психічне здоров'я. Батьки мають усвідомити, що найважливіша умова успішного виховання - становлення гармонійних, підтримуючих, заснованих на любові довірі та повазі стосунків з дітьми.

The article is devoted a problem violence in family. An author analyses the phenomenon domestic violence in the context o f socially pedagogical problems.

Keywords: *family, violence, kinds, is violence, style of education, cruel relation.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Батьків не обирають: Проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні / За ред. Ю. М. Якубової та ін. - К.: АЛД, 1997.
2. Бондарчук О. І. Сім'я як осередок соціалізації дитини // Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. - К.: АЛД, 1998.
3. Варга А. Я. Роль родительского отношения в стабилизации детской невро-тической реакции // Вестн. - № 4. - С. 32-38. - Сер. 14. Психология.
4. Гарбузов В. И., Захаров А. П., Исаев Д. Н. Неврозы и их лечение.-Л.: Медицина, 1977.
5. Капська А. И. Соціальна робота. Навчальний посібник. Центр навчальної літератури, 2005р.
6. Кон И. С. Родители и дети // Психология ранней юности. - М.: Просвещение, 1989.-С. 16-19.
7. Мельник В. М. Робота з сімєю - справа спільна і невідкладна // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - №3, - К. 2005.
8. Попередження насильства в сім'ї. Технологія тренінгу// Психологічна газета. - 2004. № 12.
9. Семья в психологической консультации / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. - М.: Педагогика, 1989. - С. 85-202.

Наукове видання

**ЗБІРНИК ПРАЦЬ
II МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ:
«ЗАКОНОДАВЧІ, АДМІНІСТРАТИВНІ, СОЦІАЛЬНІ І ПРОСВІТНІ
ЗАХОДИ ЩОДО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО
ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ»**

Серія соціально-педагогічна

Випуск 13

Матеріали подані мовою оригіналу Друкується в авторській редакції з оригіналів-макетів авторів Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко- статистичних даних, власних імен та інших відомостей

Здано в набір 09.09.2009. Підписано до друку 28.10.2009 р.

Формат 60x84 1/16. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 14,41.

Друк офсетний. Папір офсетний.
Зам. № 620. Наклад 500 пр.

ПП Буйницький О.А.

32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Маршала Харченка, 24. Тел. (03849) 3-35-23. Свідоцтво про внесення до Державного реєстру від 28.04.2006 р. серія ДК № 2477

